

Resultaten van een onderzoek onder inwoners over de toekomst van het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB)

Een onderzoek voor het ministerie van Landbouw, Visserij,
Voedselzekerheid en Natuur

April 2026

POPULYTICS

What would you do?

Colofon

Dit onderzoek is uitgevoerd door Populytics in opdracht van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN).

Auteurs

Mark Beumer (mark@populytics.nl)
Charlotte Tuit (charlotte@populytics.nl)

Datum

April 2026

Versie

Definitief (100%)

Contact

Populytics b.v.
Strawinskylaan 239
1077 XX Amsterdam
info@populytics.nl
www.populytics.nl

Inhoudsopgave

1

Management samenvatting

- Een zelfstandig te lezen beschrijving van de raadpleging en samenvatting van de hoofdresultaten.

2

Aanleiding, globale opzet en respons

- Hoe zag de raadpleging er globaal uit?
- Wie hebben er meegedaan?

3

Doelen van het GLB

- Keuzetaak 1: Aan welke doelen van het GLB zou u meer of minder geld geven?

4

Principes om GLB-gelden te verdelen

- Keuzetaak 2: Waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld uit het GLB?

5

Overige stellingen

- Welke boeren hebben het hardst steun nodig?
- Wat vindt u van het huidige GLB? Hoe kijkt u naar het nieuwe GLB? (alleen voor deelnemende landbouwers)

6

Over het onderzoek

- Hoe hebben deelnemers de raadpleging ervaren?

7

Methodologie

- Hoe is het onderzoek tot stand gekomen? Hoe zijn de data geanalyseerd?

1

Management samenvatting

- Uitkomsten van een PWE-raadpleging over het toekomstige GLB
- Twee hoofdvragen: Wat zijn belangrijke principes om GLB-gelden te verdelen? En welke doelen van het GLB krijgen prioriteit?
- Representatieve uitkomsten voor alle Nederlanders op basis van een burgerpanel onder 2.000 respondenten
- Aanvullende inzichten vanuit een open raadpleging onder burgers en landbouwers

Vijf hoofdconclusies uit deze raadpleging

- 1 Geef meer steun op basis van doelen, en minder op basis van grond**
 Zowel het burgerpanel als deelnemende landbouwers geven de voorkeur aan financiering die gekoppeld is aan concrete doelen en toegankelijk is voor een grote groep boeren. Wie meer hectares heeft, hoeft daardoor niet automatisch meer te ontvangen.
- 2 Nederlanders willen een groenere en duurzamere landbouw**
 Uit het onderzoek spreekt een duidelijke maatschappelijke wens: burgers vinden het belangrijk dat boeren bijdragen aan natuur, milieu en klimaat. Die wens sluit aan bij de voorkeur voor meer doelgebonden financiering (conclusie 1). De landbouwers die hebben deelgenomen voelen die urgentie vooralsnog minder sterk.
- 3 Boeren en burgers: meer gesprek nodig**
 Burgers en deelnemende landbouwers delen een ideaal — eerlijke prijzen voor boeren. Maar de meningen lopen uiteen over hoe die oneerlijkheid ontstaat en wat eraan gedaan moet worden. Dat verschil in beleving leent zich voor een communicatie- of participatietraject tussen boeren en burgers over de toekomst van de landbouw.
- 4 Wie verdient steun het meest? Het antwoord verschilt**
 Boeren en burgers kijken anders naar wie het hardst hulp nodig heeft (*'farmers who need it the most'*). Zes op de tien deelnemende landbouwers noemen jonge boeren als prioriteit. Burgers zetten boeren die zich inzetten voor natuur en milieu bovenaan. Beide perspectieven verdienen een plek in het beleid.
- 5 Landbouwers: maak het GLB eenvoudiger**
 Bijna drie kwart van de deelnemende landbouwers heeft een duidelijke boodschap: het GLB moet veel toegankelijker worden. Als vuistregel stellen veel deelnemers: een landbouwer moet zélf GLB-steun kunnen aanvragen.

Fig. 1.4 (p.10)

o.a. Fig. 1.5 (p.11)

Fig. 1.6 (p.12)

Fig. 1.7 (p.13)

Fig. 1.8 (p.14)

We onderbouwen deze conclusies in deze management samenvatting

Over deze raadpleging

- Een raadpleging onder een burgerpanel van 1.994 Nederlanders over de toekomst van het **Gemeenschappelijke Landbouw Beleid (GLB)**. Uitkomsten zijn representatief voor alle Nederlanders op de kenmerken leeftijd, gender en opleidingsniveau met een betrouwbaarheidsniveau van 95%.
- **Aanleiding voor de raadpleging zijn de aanstaande veranderingen in het GLB voor de periode 2028-2034.** Nederland zal waarschijnlijk minder geld krijgen voor het GLB, naar verwachting ongeveer 20%. Ook andere lidstaten van de EU krijgen minder geld. De EU verandert daarnaast bepaalde regels en voorwaarden. Daarbinnen kan Nederland keuzes maken.
- **Aanvullend aan het besloten burgerpanel hebben we een open uitvraag gedaan aan alle Nederlanders.** Daaronder in het bijzonder landbouwers. De uitkomsten van deze open uitvraag zijn *niet* representatief. Het doel van een open raadpleging is de diversiteit in perspectieven vergroten, de inclusiviteit verhogen en een bredere groep informeren over de aanstaande veranderingen in het GLB en de bijkomende beleidsdilemma's.
- **In totaal hebben 5.199 Nederlanders meegedaan.** Daaronder 1.022 landbouwers.

Het ministerie van LNV wil burgers betrekken bij toekomstige veranderingen in het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid

- *Aanleiding voor deze raadpleging:* Nederland krijgt elk jaar geld van de Europese Unie om landbouwers en mensen in plattelandsgebieden te helpen. Dat heet het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB). In de afgelopen jaren was dat bijna 1 miljard euro per jaar. Daarmee wil Nederland verschillende doelen behalen. Er zijn regels en voorwaarden voor het ontvangen van GLB-gelden, ook vanuit de Europese Unie (EU). De EU is bezig met het maken van een nieuw wetsvoorstel over deze steun voor de jaren 2028 tot en met 2034. Nederland zal waarschijnlijk minder geld krijgen voor het GLB, naar verwachting ongeveer 20%. Ook andere lidstaten van de EU krijgen minder geld. De EU verandert daarnaast bepaalde regels en voorwaarden. Daarbinnen kan Nederland nog steeds keuzes maken.
- *Participatie:* Bij het maken van keuzes over het nieuwe GLB betreft het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LNV) belanghebbenden en burgers op verschillende manieren, waaronder via reguliere overlegstructuren en werkplaatsen. Het ministerie wil nadrukkelijk verschillende burgerperspectieven meewegen in keuzes voor het GLB. Daarom heeft Populytics een onderzoek opgesteld op basis van de wetenschappelijk onderbouwde en in praktijk geteste PWE-methodologie (zie Figuur 2.1, p.17). De kern van deze methode is om deelnemers digitaal ‘op de stoel’ van een bestuurder of beleidsmaker te zetten door hun beleidsdilemma als keuzesituatie voor te leggen. Deelnemers krijgen informatie te zien over de verschillende beleidsopties evenals consequenties van keuzes. Deze methode helpt om beleid beter uit te leggen en vergroot de transparantie van beleidsvormingsprocessen. Deze methode is eerder toegepast om burgerperspectieven in kaart te brengen bij maatschappelijke vraagstukken zoals medische rijgeschiktheid, het toekomstige gebruik van de diepe ondergrond, en de ontwikkeling van de Nota Ruimte. De resultaten van dit onderzoek kan het ministerie gebruiken als advies of achtergrondinformatie bij toekomstige keuzes. Dit rapport geeft inzicht in de beelden die ten tijde van het onderzoek leven in de maatschappij over het GLB. Dit is relevante informatie voor de planvorming, naast ander (wetenschappelijk) onderzoek.
- *Onderzoeksvragen:* Naast een aantal algemenere vragen over het GLB stonden in deze raadpleging twee vragen centraal:
 1. Welke doelen van het GLB vinden burgers belangrijk?
 2. Waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld in het nieuwe GLB?
- *Looptijd & Respons:* We hebben een gesloten raadpleging gehouden onder een burgerpanel (zie kader) van 20 november tot en met 14 december 2025. In totaal hebben 1.994 respondenten meegedaan. Zie Figuur 2.2 (p.19) voor de samenstelling van de respondenten.

Burgerpanel Representatief voor Nederlanders

- Een gebalanceerde steekproef van bijna 2.000 Nederlandse burgers heeft deelgenomen aan een besloten versie van deze raadpleging via een panelbureau.
- Op basis van deze gesloten groep respondenten kunnen we uitspraken doen die **representatief** zijn voor alle Nederlanders op de kenmerken leeftijd, gender en opleidingsniveau. We hanteren daarbij een 95% betrouwbaarheidsniveau.
- Representatieve uitkomsten voor alle Nederlanders helpen om beleid te maken wat gestoeld is op een breed en evenwichtig maatschappelijk beeld van burgers over dit onderwerp.

Alle uitkomsten in dit rapport die blauw gemarkeerd zijn en/of het label ‘Burgerpanel’ hebben zijn representatief voor alle Nederlanders.

Open raadpleging

Via een open raadpleging hebben alle Nederlanders mee kunnen doen

Open raadpleging

Diversiteit in perspectieven

- Alle inwoners van 16 jaar of ouder konden meedoen aan de open raadpleging.
- De uitkomsten van de open raadpleging zijn **niet representatief**. Het is geen aselechte steekproef. In een open raadpleging zijn typisch gezien deelnemers oververtegenwoordigd met een uitgesproken mening, een bijzonder belang en/of een sterke kennispositie.
- In de uitkomsten van de open raadpleging rapporteren we burgers en landbouwers apart. Onder de groep 'landbouwers' verstaan we respondenten die aangeven landbouw als hoofdactiviteit te hebben. Deze groep heeft een belang bij het thema doordat keuzes over het toekomstige GLB hun direct kunnen raken, evenals een bijzondere kennispositie m.b.t. het GLB. Anders gezegd, dit zijn ervaringsdeskundigen.
- Het organiseren van een aselechte steekproef ('panel') onder landbouwers is overwogen, maar bleek methodologisch moeilijk uit te voeren. De primaire focus van deze raadpleging is bovendien de Nederlandse burger.

Aanvullend aan het besloten burgerpanel hebben we een open uitvraag gedaan aan alle Nederlanders. Daaronder in het bijzonder landbouwers

- *Open raadpleging onder alle Nederlanders*: Er zijn drie redenen om de raadpleging niet te beperken tot een burgerpanel. Ten eerste is een burgerpanel per definitie exclusief: niet iedereen kan meedoen. Ten tweede, als we alleen de gesloten raadpleging met het panel hadden gedaan, dan was de communicatieve kracht van de PWE-raadpleging beperkt gebleven tot deze deelnemers. Ten derde is in een burgerpanel een groep met een specifiek belang bij dit onderwerp naar waarschijnlijkheid ondervetegenwoordigd: landbouwers. Om deze drie redenen hebben we ook een zogeheten 'open raadpleging' georganiseerd. Deze aparte versie van het onderzoek was inhoudelijk identiek aan de gesloten raadpleging, maar is breed uitgezet via diverse kanalen om zoveel mogelijk Nederlanders te activeren om mee te doen (zie het hoofdstuk [Methodologie](#) op p.119 voor toelichting).
- *Doelen van een open raadpleging*: Het organiseren van een open raadpleging bereikt daarmee drie doelen:
 - *Informerer over keuzes*: Een brede(re) groep Nederlanders meenemen in keuzes en consequenties zoals weergegeven in de PWE-raadpleging;
 - *Inclusiviteit verhogen*: De gelegenheid geven aan iedereen die mee *wil* doen om mee te *kunnen* doen;
 - *Diversiteit in perspectieven vergroten*: Sommige Nederlanders hebben een specifieke expertise of betrokkenheid bij het thema, bijvoorbeeld landbouwers. De open raadpleging biedt de mogelijkheid om zulke groepen vanuit hun perspectief te consulteren.
- *Uitkomsten niet representatief*: Uitkomsten van een open raadpleging zijn **nooit** representatief (zie kader). Deze respondenten zijn geen aselekt getrokken steekproef onder Nederlanders. Het kan zijn dat subgroepen onder- of oververtegenwoordigd zijn. Een open raadpleging draagt eraan bij dat burgers en belanghebbenden op een aanvullende manier hebben kunnen meepraten.
- *Looptijd & Respons*: Deelnemen aan de open raadpleging kon in dezelfde periode als het gesloten onderzoek onder het burgerpanel (d.w.z. van 20 november tot en met 14 december 2025). We rapporteren twee subgroepen binnen de open raadpleging apart: burgers enerzijds (2.183 deelnemers) en landbouwers anderzijds (d.w.z., landbouw is hun hoofdactiviteit, 1.022 deelnemers).

Alle uitkomsten die groen gemarkeerd zijn en/of het label 'Open raadpleging' hebben zijn **niet representatief**. Ze geven inzicht in perspectieven die bestaan binnen deze groep deelnemers.

Figuur 1.2. 'Op de stoel van' – Globale beschrijving van twee belangrijke onderdelen van het onderzoek
Uitwerking van de PWE-methodologie in deze raadpleging

Hoofdconclusies

Dit deel van de raadpleging had als doel inzicht te krijgen in de waarde die deelnemers toekennen aan negen principes die de overheid kan hanteren bij het verdelen van het GLB-geld over landbouwers en andere organisaties.

Deelnemers verdeelden 45 punten over negen principes waar het ministerie van LNVN meer of minder prioriteit aan kan geven. Elke deelnemer kreeg deze in willekeurige volgorde te zien. Als een deelnemer een principe belangrijk vond, dan gaf deze veel punten. Als een deelnemer een principe niet belangrijk vond, dan gaf deze weinig of geen punten.

Uitkomsten in Figuur 1.4 (p.10)

Dit deel had als doel om te achterhalen hoe deelnemers de doelen binnen het GLB prioriteren door het schuiven met bestaande budgetten. Deelnemers moesten de verwachte bezuinigingsopgave van 20% vanaf 2028 behalen.

Het betrof nadrukkelijk *doelen* van het GLB, geen concrete, bestaande *regelingen*. Elke deelnemer kreeg twaalf doelen van het GLB in willekeurige volgorde te zien. Deelnemers konden het bestaande budget vergroten, laten zoals nu, of verkleinen (bezuinigen). Het metertje begon in het rood, waardoor deelnemers ook ervaren dat er vanaf 2028 naar verwachting een bezuinigingsopgave van 20% bestaat. Er is een *expert judgment* gemaakt van de bestaande budgetten per doel.

Uitkomsten in Figuur 1.5 (p.11)

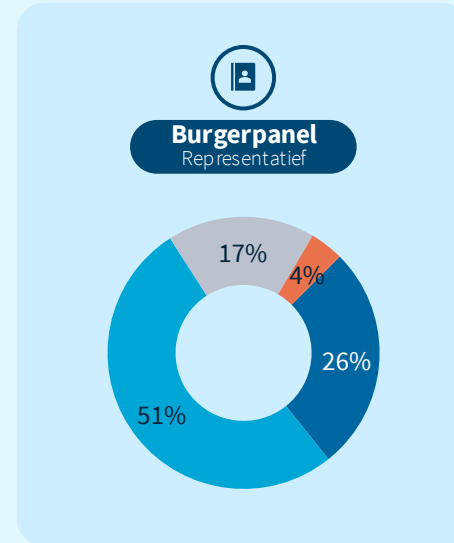
De raadpleging begon met de vraag of deelnemers het GLB in algemene zin steunen. De meeste Nederlanders steunen het GLB onder voorwaarden

- *Brede steun, maar wel onder voorwaarden:* Onder alle groepen respondenten in dit onderzoek steunt een ruime meerderheid het GLB, volledig of onder voorwaarden. Er bestaat een grote mate van consensus over de belangrijkste en minst belangrijke basisprincipes om GLB-gelden te verdelen (Figuur 1.4, volgende pagina). Er zijn verschillende perspectieven op wat de belangrijkste doelen van het GLB zijn (Figuren 1.5 en 1.6).
- *Burgerpanel – representatief (Figuur 1.3a):* 77% van de Nederlandse burgers steunt het basisidee van het GLB volledig of onder voorwaarden (voor de juiste doelen en met de juiste regels). Er is een relatief klein deel (4%) dat het GLB niet steunt.
- *Open raadpleging – Burgers (Figuur 1.3b):* 85% van de burgers die hebben meegedaan via de open raadpleging steunt het basisidee van het GLB, waarvan het grootste deel voorwaarden stelt (71%). De overige uitkomsten maken duidelijk dat deze groep gemiddeld genomen de nadruk legt op bijdrages aan ‘groenblauwe’ doelen (zie bijv. Figuur 1.5). Dit perspectief is oververtegenwoordigd ten opzichte van het Burgerpanel.
- *Open raadpleging – Landbouwers (Figuur 1.3b):* 77% van de landbouwers die hebben meegedaan via de open raadpleging steunt het basisidee van het GLB volledig of onder voorwaarden (voor de juiste doelen en met de juiste regels). Een deel van de landbouwers (11%) steunt het basisidee niet, een relatief groot deel vergeleken met burgers. De meest gegeven redenen in de toelichting gaan over de complexiteit van het subsidie-instrument.

Figuur 1.3a. Houding tegenover het GLB

Burgerpanel / representatief (n=1.994)

“Het GLB geeft boeren en tuinders geld als ondersteuning voor hun inkomen en voor hun bijdragen aan natuur, milieu en klimaat. In hoeverre steunt u dit basisidee van het GLB?”

■ Ja, ik steun het volledig

■ Ja, ik steun het voor de juiste doelen en met de juiste regels

■ Neutraal

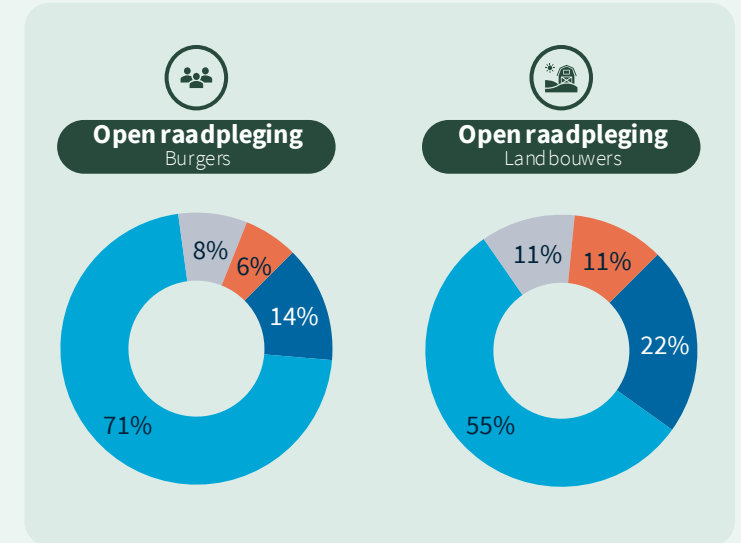
■ Nee, ik steun het niet

Figuur 1.3b. Houding tegenover het GLB

Open raadpleging burgers (n=2.381) & landbouwers (n=1.022)

“Het GLB geeft boeren en tuinders geld als ondersteuning voor hun inkomen en voor hun bijdragen aan natuur, milieu en klimaat. In hoeverre steunt u dit basisidee van het GLB?”

■ Ja, ik steun het volledig

■ Ja, ik steun het voor de juiste doelen en met de juiste regels

■ Neutraal

■ Nee, ik steun het niet

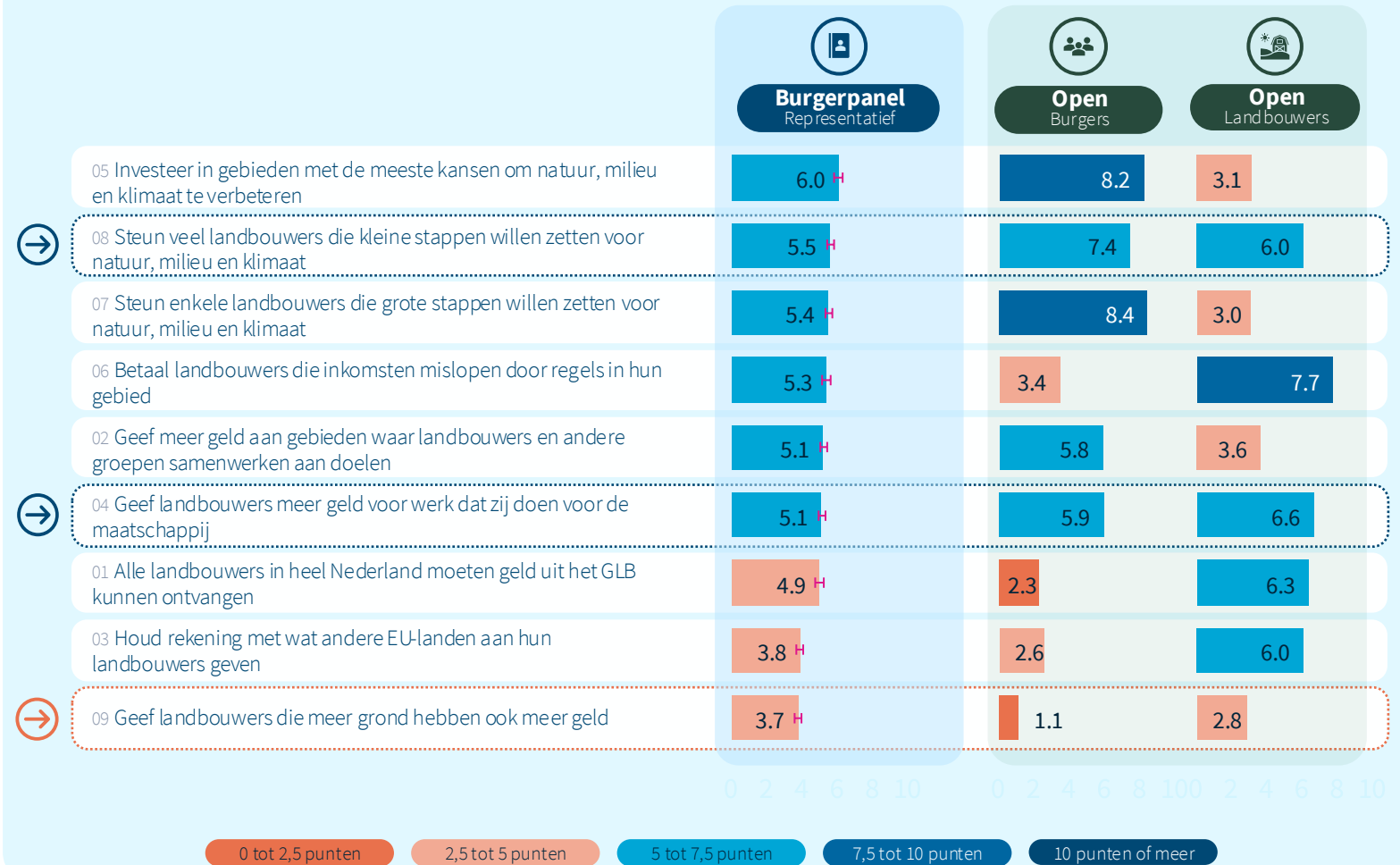

Er bestaat een grote mate van consensus over de belangrijkste en minst belangrijke principes om GLB-gelden te verdelen

- *Consensus over belangrijkste en minst belangrijke principes:* Alle groepen respondenten prioriteren twee principes om GLB-gelden te verdelen (meer dan 5 punten):
 - Principe 08 (*Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*)
 - Principe 04 (*Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij*).
- Alle groepen respondenten geven de minste prioriteit aan:
 - Principe 09 (*Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld*).
- Dit wijst op een breed gedragen wens naar meer doelgebonden financiering die voor veel landbouwers toegankelijk is.
- *Burgerpanel – representatief:* Aanvullend geven Nederlanders gemiddeld genomen ook prioriteit aan principe 05 (*Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren*), en weinig prioriteit aan principe 03 (*Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven*). Alle principes over natuur, milieu en klimaat (05, 07 en 08) krijgen prioriteit (meer dan 5 punten).
- *Open raadpleging – Burgers:* De burgers die hebben deelgenomen aan de open raadpleging geven veel prioriteit aan principes 05 en 07. Deze groep geeft veel prioriteit aan principes gericht op het verbeteren van natuur, milieu en klimaat.
- *Open raadpleging – Landbouwers:* De landbouwers die hebben deelgenomen geven hoge prioriteit (meer dan 7,5 punten) aan principe 06 (*Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*). Dit is breed gedeeld onder verschillende subgroepen van deelnemende landbouwers.

Figuur 1.4. Prioritering van principes om GLB-gelden te verdelen – Gemiddeld

Burgerpanel & Open raadpleging – Op volgorde van prioritering Burgerpanel

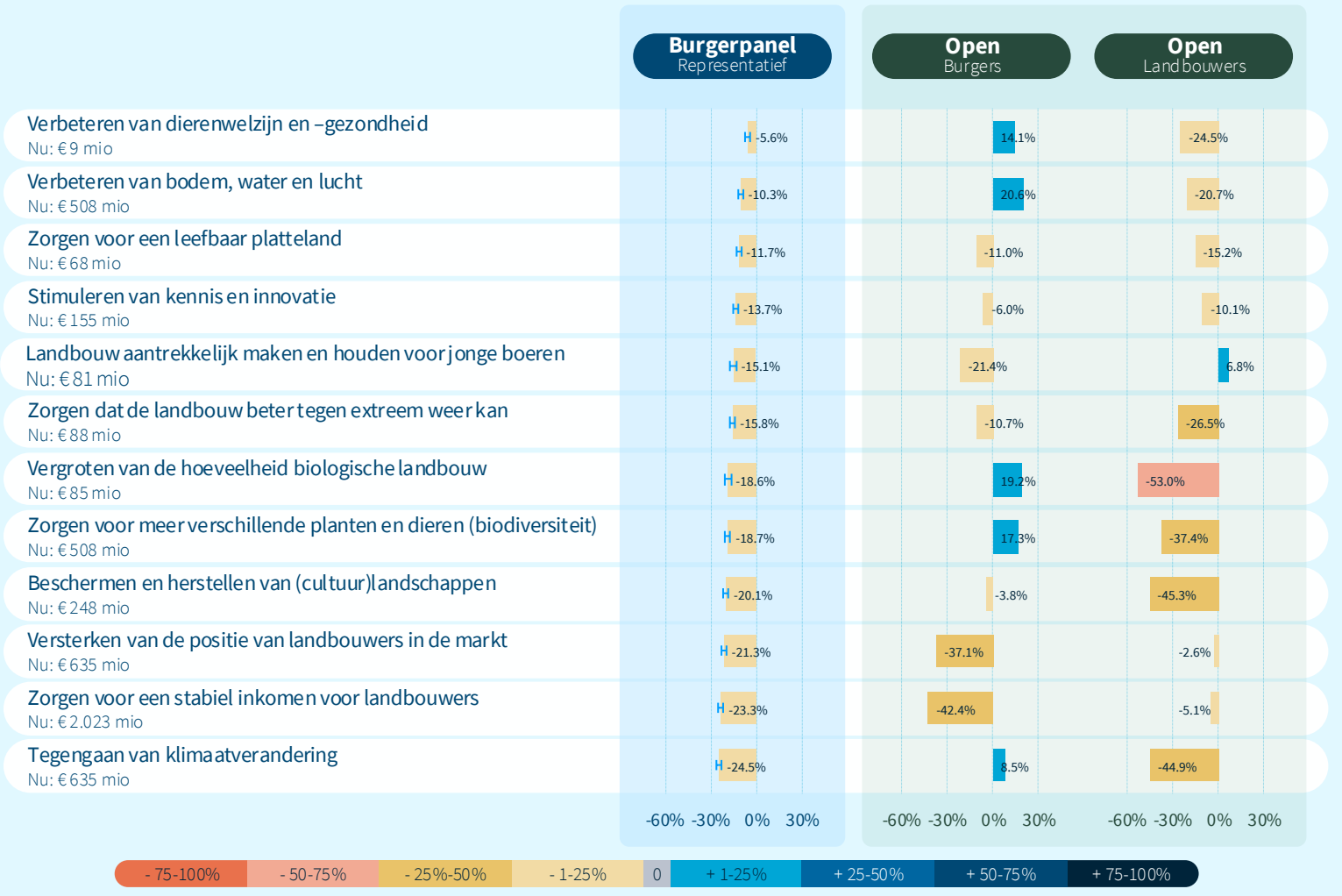
Achter keuzes zit een grote diversiteit aan motivaties. Lees die in het hele rapport

Figuur 1.5. Prioritering van GLB-doelen – Verandering in het huidige budget

Burgerpanel & Open raadpleging – Op volgorde van prioritering Burgerpanel

Het schuiven met budgetten voor doelen van het GLB geeft inzicht in prioriteiten van deelnemers

- *Burgerpanel – representatief:* Bij alle twaalf doelen geeft een meerderheid van Nederlanders steun aan een bezuiniging tussen 0 en 50%. De meeste burgers verdelen daarmee de ‘pijn’ van de bezuinigingsopgave (naar verwachting 20% minder budget vanaf 2028) over de doelen. Nederlanders bezuinigen gemiddeld genomen op alle groenblauwe doelen minder dan de deelnemende landbouwers.
- *Open raadpleging – Burgers:* De groep burgers die hebben deelgenomen aan de open raadpleging maakt voor vijf doelen méér budget vrij, ook gegeven de bezuinigingsopgave. Net als in Figuur 1.4 gaat het om doelen rondom natuur, milieu en klimaat. Ook dierenwelzijn krijgt hier meer budget en dus prioriteit.
- *Open raadpleging – Landbouwers:* De landbouwers die hebben deelgenomen aan de open raadpleging geven prioriteit aan drie doelen door daar weinig op te bezuinigen (*stabiel inkomen en positie landbouwers in de markt*) of het budget te vergroten (*jonge boeren*).
- *Inzicht in onderliggende perspectieven:* Een analyse van geschreven motivaties laat zien dat een afname van het budget niet altijd betekent dat een doel niet belangrijk is voor respondenten. Deelnemers moesten immers altijd bezuinigen. We beschrijven zeven veelvoorkomende redenen voor een afname op de volgende pagina. Hierin komen zowel overeenkomsten als verschillen naar voren tussen burgers en landbouwers.

Gaat door op de volgende pagina

- *Kwalitatieve analyse: Welke redenen geven deelnemers voor hun keuzes bij deze twaalf doelen?*

Een afname van een budget kan betekenen dat een doel niet belangrijk is voor een deelnemer. De motivaties van deelnemers laten verschillende waarden, voorwaarden en zorgen zien

- *Kwalitatieve analyse – Werkwijze:* Bij elk van de twaalf doelen konden deelnemers hun keuze motiveren. Bij elk doel zien we deelnemers die het budget laten afnemen, gelijk laten, of laten toenemen. We hebben per doel honderden motivaties geanalyseerd.
- *Economische doelen – Gedeelde analyse, verschillende oplossingen:* Veel deelnemers onderschrijven het uitgangspunt dat als een landbouwer een goede ondernemer is, deze daar een eerlijk inkomen uit moet kunnen halen. Dit geldt voor zowel de deelnemers van het Burgerpanel, als deelnemers in de open raadpleging. Veel burgers erkennen de relatieve zwakke positie van boeren in de voedselproductieketen – en dat zij niet altijd een eerlijke prijs krijgen. Deelnemende landbouwers voegen daar nadrukkelijk het internationale aspect aan toe (*level playing field*). Dat aspect noemen burgerdeelnemers zelden. Deelnemers verschillen vooral op de veronderstelde oplossingen. Veel burgers vinden een eerlijke marktprijs bijvoorbeeld beter dan ‘meer GLB-geld’ (*argument 3* in Figuur 1.6). En als er subsidie naar landbouwers gaat, dan stellen veel burgers voorwaarden (*argument 7*). Deelnemende landbouwers vinden vaker dat externe factoren subsidie rechtvaardigen voor hun inkomen en marktpositie. Bijvoorbeeld opereren op een internationale markt. Daarom bezuinigen zij veel minder op deze doelen. Ook zien zij de economische doelen vaker als kern van het GLB (*argument 6*). Een deel van de deelnemende landbouwers in dit onderzoek legt meer nadruk op eigen ondernemerschap, innovatie en onderlinge samenwerking voor een betere marktpositie.
- *Groenblauwe doelen – Verschillen in ervaren urgentie:* Bij de doelen die over natuur, milieu, klimaat en dierenwelzijn gaan zien we vooral sterke(re) verschillen over de gevoelde urgentie bij de verschillende doelen (*argumenten 1 en 2*). Burgers voelen vaker dan deelnemende landbouwers meer urgentie, en zien vaker de landbouw als onderdeel van het probleem (en daarmee de oplossing). De deelnemende landbouwers benadrukken vaker dat de situatie al veel verbeterd is en/of dat andere actoren meer impact hebben en/of dat voedselproductie hun kerntaak is (*argumenten 1, 2 en 6*).
- *Sociaal-culturele doelen – Andere doelen belangrijker:* We zien zowel bij burgers als deelnemende landbouwers erkenning voor het belang van de doelen over leefbaar platteland en cultuurlandschappen. Maar veel deelnemers vinden dit niet de kern van het GLB (*argument 6*), vinden andere doelen belangrijker (*argument 5*) of eerder andere partijen verantwoordelijk (*argument 4*).

Figuur 1.6. Analyse van motivaties van deelnemers

Zeven meest voorkomende redenen bij afname van budget – Alle deelnemers

1

‘Ik zie het probleem niet’: Deelnemers voelen weinig urgentie bij een doel. Ze zien de huidige situatie als voldoende en/of vinden dat er al veel is verbeterd.

2

‘Ik zie de landbouw niet als (hoofd)oorzaak van het probleem’: Andere actoren, sectoren of landen hebben meer impact (relatief), dan wel de impact van de landbouw is klein (absoluut). Verwant: *‘Ik zie niet hoe de landbouw een bijdrage aan dit doel kan leveren.’*

3

‘Ik zie het instrument subsidie (geld) niet als oplossing. Of als schadelijk’: Deelnemers zien de oplossing eerder in wet- en regelgeving met bijbehorende handhaving. Of in eerlijke marktprijzen en eigen ondernemerschap van boeren. Deelnemers vinden dat subsidie-instrumenten niet (altijd) goed werken en marktverstoring zijn.

4

‘Ik vind dat een andere partij verantwoordelijk is voor de oplossing’: Bijvoorbeeld een ministerie of waterschap, niet de landbouw.

5

‘Ik moest een afweging maken met andere doelen’: En er was nu eenmaal een bezuinigingsopgave. Verwant: *‘Ik bezuinig, omdat andere doelen hier ook aan bijdragen.’*

6

‘Ik zie dit doel niet als kern van het GLB’: Dit is niet waar het GLB van oorsprong voor was en dus voor moet zijn.

7

‘Ik vind het afhangen van de voorwaarden’: Bijvoorbeeld door relatief veel inwoners genoemd dat het doel ‘stabiel inkomen’ moet bijdragen aan ‘groenblauwe’ doelen.

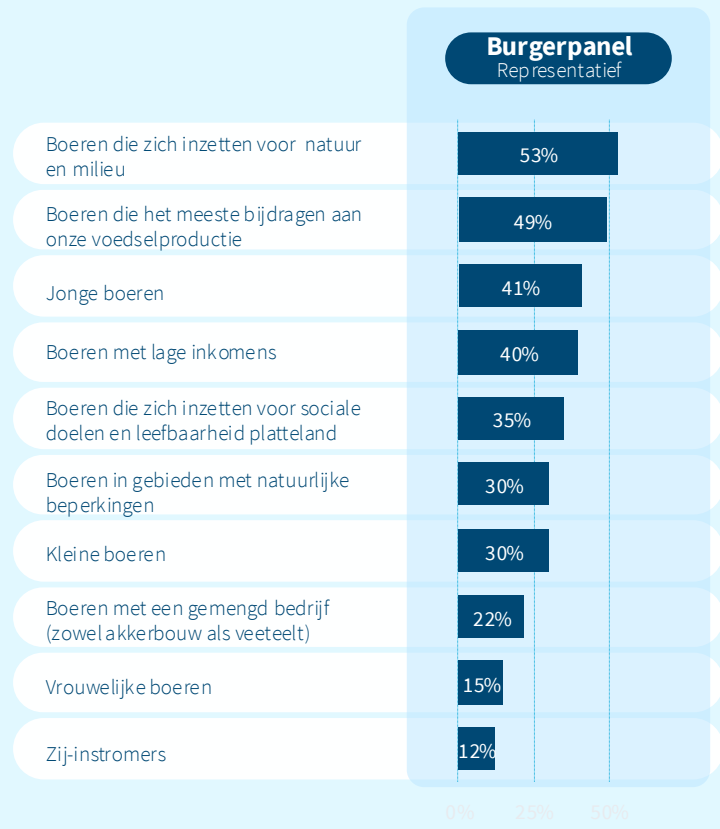
Nederlanders vinden dat voor meerdere groepen een onderbouwing te geven is dat zij ‘het hardst’ steun nodig hebben

- *Inleiding bij deze vraag: “De Europese Unie wil graag geld geven aan boeren die het hardst steun nodig hebben. Volgens de EU zijn dat bijvoorbeeld: kleine boeren, vrouwelijke boeren, jonge boeren en boeren in gebieden met natuurlijke beperkingen.”* Figuren 1.7a en 1.7b laten zien welk percentage van de deelnemers binnen een groep welke doelgroepen selecteert.
- *Burgerpanel – representatief (Figuur 1.7a):* Nederlanders prioriteren zowel boeren die zich inzetten voor natuur en milieu, als boeren die bijdragen aan voedselproductie. Ook zes andere doelgroepen krijgen substantiële steun (geselecteerd door min. 30%). Burgers vinden dus dat voor meerdere groepen een onderbouwing te geven is dat deze steun ‘het hardste’ nodig hebben.
- *Open raadpleging – Burgers:* Hier niet getoond; zie Figuur 5.3, p.103.
- *Open raadpleging – Landbouwers (Figuur 1.7b):* Deelnemende landbouwers prioriteren duidelijk ‘jonge boeren’ (door 59% geselecteerd). Dit is consistent met de uitkomsten van o.a. Figuur 1.5 (p.11), waarin deze deelnemers ook het doel *jonge boeren* meer budget geven. Naast steun voor boeren die beperkt worden door factoren buiten hun invloed (door 48% geselecteerd) zien we meerdere deelnemers zeggen dat boeren die beperkt worden door (regels van) de overheid steun zouden moeten krijgen. In beide gevallen lijkt een rechtvaardigheidsargument te spelen. Dit is consistent met de hoge prioriteit voor principe 06 (*Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*) in Figuur 1.4.

Figuur 1.7a. Hardste steun nodig

Burgerpanel / representatief (n=1.994)

“Welke boeren in Nederland vindt u dat het hardste steun nodig hebben? U kunt meerdere antwoorden aanvinken. U kunt ook zelf iets invullen.”

Figuur 1.7b. Hardste steun nodig

Open raadpleging landbouwers (n=863)

“Welke boeren in Nederland vindt u dat het hardste steun nodig hebben? U kunt meerdere antwoorden aanvinken. U kunt ook zelf iets invullen.”

Bijna drie kwart van de deelnemende landbouwers noemt de wens tot een eenvoudiger GLB

- Over de complexiteit van het GLB – vraag alleen aan deelnemende landbouwers gesteld (Figuur 1.8): Gemiddeld 72% van de landbouwers die hebben deelgenomen aan de open raadpleging geven aan minder complexiteit in het toekomstige GLB te willen. In een open vraag konden zij vervolgens concrete ideeën aandragen om het nieuwe GLB eenvoudiger te maken. De meest genoemde voorbeelden zijn het vereenvoudigen van administratie, zoals het registreren van het perceel. En het vereenvoudigen van het brons/zilver/goud-systeem. Als vuistregel stellen veel deelnemende landbouwers: een landbouwer moet zélf GLB-steun kunnen aanvragen.

Figuur 1.8. Complexiteit van uitvoering in het nieuwe GLB

Open raadpleging landbouwers (n=764)

“Het is belangrijk dat het nieuwe GLB eenvoudiger wordt. Dat geldt zowel voor het verdelen van gelden (in regelingen), als het aanvragen van gelden door landbouwers. Het ministerie van LWN zal hier rekening mee houden in het nieuwe GLB. Welke stelling past het beste bij uw eigen mening?”

Stelling A

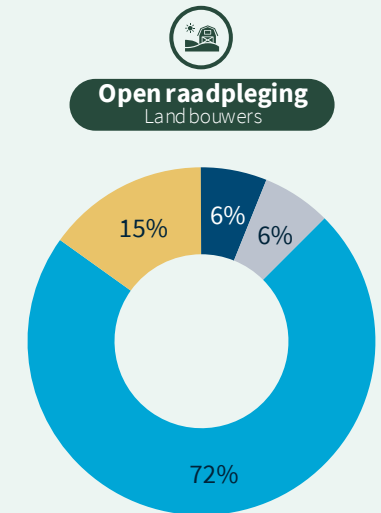
“De overheid moet in het nieuwe GLB minder en eenvoudigere regelingen maken. Aanvragen moeten korter en simpeler. Ook als daardoor niet meer op alle doelen inzet mogelijk is en er een grotere kans is dat sommige boeren niet met regelingen mee kunnen doen.”

Stelling B

“De overheid moet het nieuwe GLB ongeveer evenveel regelingen en maatwerk behouden. De administratieve lasten voor boeren en de overheid blijven ongeveer hetzelfde.”

Stelling C

“De overheid moet in het nieuwe GLB meer richten op verschillende doelen en meer opties voor maatwerk in regelingen aanbrenen. Ook als dat betekent dat er meer en ingewikkeldere regelingen zijn. En aanvragen moeilijker worden voor boeren en de kosten voor het aanbieden van de regelingen voor de overheid toenemen.”

Zeg ik liever niet / weet ik niet.

Figuur 1.9. Samenvatting: vijf hoofdconclusies van de raadpleging

1

Principes voor de verdeling van GLB-geld

- Er bestaat een grote mate van consensus over de belangrijkste en minst belangrijke principes om GLB-gelden te verdelen (Figuur 1.4, p.10). Een representatief panel van Nederlandse burgers geeft prioriteit aan het principe om veel landbouwers te steunen die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat. Ook het principe om landbouwers meer geld te geven voor werk dat zij doen voor de maatschappij heeft brede steun. Deze prioriteiten worden gedeeld door een (niet-representatieve groep van) landbouwers die hebben deelgenomen. Beide groepen geven daarnaast *lage* prioriteit aan het principe om landbouwers die meer grond hebben ook meer geld te geven. **Dit wijst op brede steun voor meer doelgebonden financiering die voor veel landbouwers toegankelijk is.**

2

Natuur, milieu en klimaat

- Onder de representatieve groep Nederlanders bestaat een brede maatschappelijke wens dat landbouwers aan 'groenblauwe' doelen bijdragen. Zo geven zij prioriteit aan alle principes waarbij landbouwers bijdragen aan natuur, milieu en klimaat (Figuur 1.4, p.10). En bezuinigen zij veel minder op 'groenblauwe' doelen dan de landbouwers die hebben deelgenomen (Figuur 1.5, p.11). Bovendien vinden zij dat 'boeren die zich inzetten voor natuur en milieu' de groep is die het hardste GLB-steun nodig heeft (Figuur 1.7a, p.13). De deelnemende (en niet-representatieve groep van) landbouwers geven in de motivaties bij hun antwoorden relatief vaak aan dat er al veel verbeterd is op groenblauwe doelen. Ook geven zij relatief vaak aan dat andere partijen, sectoren of landen een grotere rol op deze doelen spelen. En dat de groenblauwe doelen het verdienvermogen in de weg kunnen staan (Figuur 1.6, p.12). **De wens tot meer doelgebonden financiering (conclusie 1) kan verbonden worden aan deze brede maatschappelijke urgentie.**

3

Communicatie over het GLB

- Uit de raadpleging blijkt breed draagvlak voor eerlijke prijzen voor boeren, zowel onder burgers als de deelnemende landbouwers (Figuur 1.6, p.12). Toch verschillen hun belevingswerelden op meerdere punten. Bijvoorbeeld over natuur, milieu en klimaat (conclusie 2). Deelnemende burgers hebben vaak minder oog voor de beperkingen waarmee boeren te maken hebben, zoals het internationale speelveld of de vaste locatie van landbouwgrond. Dit verschil tekent zich ook af in oplossingsrichtingen: boeren zien externe beperkingen (zoals opereren op een internationale markt) als grond voor subsidie, terwijl burgers vaker pleiten voor eigen ondernemerschap en eerlijke marktprijzen. **Deze uiteenlopende belevingswerelden lenen zich voor een communicatie- of participatietraject tussen boeren en burgers.**

4

'Farmers who need it the most'

- Zes op de tien deelnemende (en niet-representatieve groep van) landbouwers noemen 'jonge boeren' als groep die steun het meeste nodig heeft (Figuur 1.7b, p.13). Andere groepen die zij relatief vaak noemen zijn: (1) boeren in gebieden met natuurlijke beperkingen, (2) boeren die het meeste bijdragen aan onze voedselproductie, (3) boeren die zich inzetten voor natuur en milieu, en (4) boeren die zich inzetten voor sociale doelen en de leefbaarheid van het platteland. De representatieve groep Nederlanders noemt twee groepen het meest: (1) boeren die zich inzetten voor natuur en milieu en (2) boeren die het meeste bijdragen aan onze voedselproductie.

5

Eenvoudiger GLB

- Bijna drie kwart van de deelnemende (en niet-representatieve groep van) landbouwers noemt de wens tot een eenvoudiger GLB (Figuur 1.8, p.14). Ook als daardoor niet meer op alle doelen inzet mogelijk is en er een grotere kans is dat sommige boeren niet met regelingen mee kunnen doen. Als vuistregel stellen veel deelnemende landbouwers: een landbouwer moet zélf GLB-steun kunnen aanvragen.

2

Aanleiding, opzet en respons

- Wat was de aanleiding voor dit onderzoek?
- Hoe zag het onderzoek er globaal uit?
- Wie hebben er meegedaan aan het onderzoek?

Het ministerie van LNV wil burgers en landbouwers betrekken bij toekomstige veranderingen in het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid

- *Aanleiding voor deze raadpleging:* Nederland krijgt elk jaar geld van de Europese Unie om landbouwers en mensen in plattelandsgebieden te helpen. Dat heet het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB). In de afgelopen jaren was dat bijna 1 miljard euro per jaar. Daarmee wil Nederland verschillende doelen behalen. Er zijn regels en voorwaarden, ook vanuit de Europese Unie (EU). De EU is bezig met het maken van een nieuw wetsvoorstel over deze steun voor de jaren 2028 tot en met 2034. Nederland zal waarschijnlijk minder geld krijgen voor het GLB, naar verwachting ongeveer 20%. Ook andere lidstaten van de EU krijgen minder geld. De EU verandert daarnaast bepaalde regels en voorwaarden. Daarbinnen kan Nederland nog steeds keuzes maken.
- *Participatie:* Bij het maken van keuzes over het nieuwe GLB betreft het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LNV) belanghebbenden en burgers op verschillende manieren, waaronder via reguliere overlegstructuren en werkplaatsen. Het ministerie wil nadrukkelijk verschillende burgerperspectieven meewegen in keuzes voor het GLB. Daarom heeft Populytics een onderzoek opgesteld op basis van de wetenschappelijk onderbouwde en in praktijk geteste PWE-methodologie (zie Figuur 2.1). De kern van deze methode is om deelnemers digitaal 'op de stoel' van een bestuurder of beleidsmaker te zetten door hun beleidsdilemma als keuzesituatie voor te leggen. Deelnemers krijgen informatie te zien over de verschillende beleidsopties evenals consequenties van keuzes. Deze methode helpt om beleid beter uit te leggen en vergroot de transparantie van beleidsvormingsprocessen. Deze methode is eerder toegepast om burgerperspectieven in kaart te brengen bij maatschappelijke vraagstukken zoals medische rijgeschiktheid, het toekomstige gebruik van de diepe ondergrond, en de ontwikkeling van de Nota Ruimte. De resultaten van dit onderzoek kan het ministerie gebruiken als advies of achtergrondinformatie bij toekomstige keuzes. Dit rapport geeft inzicht in de beelden die ten tijde van het onderzoek leven in de maatschappij over het GLB. Dit is relevante informatie voor de planvorming, naast ander (wetenschappelijk) onderzoek.
- *Onderzoeksvragen:* Naast een aantal algemenere vragen over het GLB stonden in deze raadpleging twee vragen centraal:
 1. *Welke doelen van het GLB vinden burgers belangrijk?*
 2. *Waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld in het nieuwe GLB?*
- *Looptijd & Respons:* We hebben een *gesloten* raadpleging gehouden onder een burgerpanel van 20 november tot en met 14 december 2025 (zie Figuur 1.2). In totaal hebben 1.994 respondenten meegedaan. In een aanvullende open raadpleging hebben enerzijds burgers meegedaan (2.183 deelnemers) en anderzijds landbouwers anderzijds (d.w.z., landbouw is hun hoofdactiviteit, 1.022 deelnemers).

Figuur 2.1. Over de methode PWE

- *Wetenschappelijk gevalideerd:* De Participatieve Waarde Evaluatie (PWE) is een participatiemethode die Populytics vaak inzet om mensen te betrekken bij beslissingen die hen gaan raken. De methode is ontwikkeld en gevalideerd door wetenschappers, onder andere van de TU Delft.
- *Op de stoel van:* De essentie van een PWE-onderzoek is om deelnemers in een online omgeving 20 minuten op de stoel van een beleidsmaker of politicus te zetten. Deelnemers krijgen een zogeheten keuzetaak te zien. Deze keuzetaak bootst de situatie van beleidsmakers na die bezig zijn met het vormen en uitvoeren van beleid. Deelnemers zien realistische beleidsopties die de beleidsmakers overwegen en ze zien dat er beperkingen zijn. Zij ervaren zodoende dezelfde keuze. Wat adviseren ze vervolgens als zij in de schoenen van een beleidsmaker staan? Deelnemers kunnen hun advies motiveren.
- *Begrip voor complexiteit:* Door mee te doen aan een PWE-onderzoek begrijpen deelnemers beter de complexiteit van de beleidskeuze. En de resultaten stellen beleidsmakers in staat om hun keuzes beter aan te laten sluiten op voorkeuren, waarden en zorgen van deelnemers.

De raadpleging kende twee versies: een besloten Burgerpanel om representatieve uitspraken over Nederlanders te kunnen doen, en een open raadpleging om alle burgers en landbouwers de mogelijkheid te bieden hun mening te geven

	Burgerpanel Representatief voor alle Nederlanders	Open raadpleging Diversiteit in perspectieven
Doelgroep	Besloten groep van burgers (16+)	Alle Nederlanders (16+)
Doel(en)	Representatieve uitspraken doen voor Nederlandse burgers o.b.v. een gebalanceerde steekproef. De uitkomsten van deze versie zijn representatief voor alle Nederlanders.	<i>Informer</i>en over keuzes: Een brede(re) groep Nederlanders dan alleen het besloten burgerpanel meenemen in keuzes en consequenties zoals weergegeven in de PWE-raadpleging; <i>Inclusiviteit verhogen</i>: Gelegenheid geven aan iedereen die mee <i>wil</i> doen om mee te <i>kunnen</i> doen; <i>Diversiteit in perspectieven vergroten</i>: Sommige Nederlanders hebben een specifieke expertise of betrokkenheid bij het thema, bijvoorbeeld landbouwers. De open raadpleging biedt de mogelijkheid om zulke groepen vanuit hun perspectief te consulteren. De uitkomsten van een open raadpleging zijn nooit representatief.
Looptijd	20 november – 14 december 2025	20 november – 14 december 2025
Wijze van benaderen	We hebben proactief een willekeurig geselecteerde groep inwoners benaderd via een panelbureau	Alle inwoners van 16 jaar of ouder konden deelnemen aan de open raadpleging. Deze versie is via diverse kanalen onder de aandacht gebracht; zie Kader 7.3, p.119.
Aantal respondenten	1.994 (zie Figuur 2.2, volgende pagina)	2.183 burgers en 1.022 landbouwers (zie Figuur 2.3, p.19)

Bijna 2.000 respondententen hebben deelgenomen via een burgerpanel. Representatieve uitspraken zijn mogelijk voor alle Nederlanders op basis van deze steekproef

- *Verschillende groepen inwoners hebben meegedaan, al zijn sommige groepen (licht) onder- en oververtegenwoordigd:* Jongeren en praktisch geschoolden zijn ondervertegenwoordigd in het burgerpanel. De resultaten van het burgerpanel zijn hiervoor herwogen, zodat de uitkomsten representatief zijn voor alle inwoners van Nederland. Zie het hoofdstuk [Methodologie \(p.116 e.v.\)](#) voor een verdere toelichting van deze gebruikelijke statistische werkwijze.
- *Aantallen kunnen verschillen:* Door de routing in het onderzoek hebben niet alle deelnemers alle vragen beantwoord. Ook waren niet alle vragen verplicht. Daardoor kunnen de deelnemersaantallen per vraag verschillen.
- *Representatieve resultaten:* We laten primair de uitkomsten zien van het burgerpanel, aangezien deze representatieve uitkomsten voor de Nederlandse bevolking weergeven. We laten ook hoofdresultaten uit het open onderzoek zien, deze zijn niet representatief.

Op de volgende pagina

→ Respondenten – Open raadpleging (burgers en landbouwers)

Figuur 2.2. Samenstelling van de deelnemers – Burgerpanel

Burgerpanel (n=1.994)

Gender	Aandeel NL*	Burgerpanel** (n=1.994)
Vrouw	50,7%	49,9%
Man	49,3%	50,1%
Leeftijd		
16 tot en met 34 jaar	27,1%	21,8%
35 tot en met 64 jaar	47,9%	55,9%
65 jaar en ouder	25,0%	22,3%
Opleiding		
Praktisch	28,5%	19,7%
Toegepast	36,6%	40,9%
Theoretisch	34,9%	39,4%

* Bron: CBS Leeftijd als aandeel van de inwoners van 16 jaar en ouder. ** Aantallen tellen niet altijd op tot 100%. Het resterende deel betreft 'zeg ik liever niet'

Figuur 2.3. Samenstelling van de respondenten – Open raadpleging

Open raadpleging burgers (n=2.183) & landbouwers (n=1.022)

	Burgers* (n=2.183)	Landbouwers* (n=1.022)		Landbouwers* (n=949)
Gender			Sector	
Vrouw	31,8%	14,0%	Akkerbouw	30,2%
Man	65,5%	85,0%	Fruittelt	4,3%
			Gemengde landbouw	9,1%
Leeftijd			Glastuinbouw	0,6%
16 tot en met 34 jaar	12,6%	12,5%	Melkveehouderij	39,8%
35 tot en met 64 jaar	55,7%	72,3%	Veehouderij	8,4%
65 jaar en ouder	31,1%	14,5%	Vollegrondgroenteelt	4,5%
			Overige sectoren	
Opleiding			Jonge landbouwer (onder 40)	(n=999)
Praktisch	1,7%	10,8%	Ja	18,8%
Toegepast	13,2%	49,1%	Nee	80,8%
Theoretisch	83,7%	39,1%		
			GLB ontvangen van 2023 tot nu	(n=1.002)
			Ja	92,3%
			Nee	6,9%

* Totaal percentages kunnen afwijken van 100% door deelnemers die kozen voor 'Zeg ik liever niet/weet ik niet'.

In de open raadpleging hebben meer dan 3.000 Nederlanders hun advies gegeven, waaronder ruim 1.000 landbouwers

- *Burgers & Actieve landbouwers:* In de open raadpleging hebben 3.205 Nederlanders meegedaan. Daaronder 1.022 deelnemers die hebben aangegeven landbouw als hoofdactiviteit te hebben. Er zijn ook deelnemers die aangeven landbouw als nevenactiviteit of hobby te hebben. Deze vallen onder de groep burgers.
- *Niet statistisch representatief, wel inzicht in diversiteit aan perspectieven:* Een belangrijk doel van een open raadpleging is *inclusiviteit*, oftewel, Nederlanders die hun mening willen geven de gelegenheid geven dat te doen. Daarvoor is de raadpleging proactief uitgezet, waaronder in (netwerken van) landbouwers. De deelnemers aan een open raadpleging zijn geen aselecte steekproef, dus uitkomsten zijn **niet** statistisch representatief. Deze uitkomsten geven wel inzicht in de diversiteit aan perspectieven in de samenleving, bijvoorbeeld onder landbouwers. Dit heet ook wel *discursieve representativiteit*.
- *Aantallen kunnen verschillen:* Door de routing in het onderzoek hebben niet alle deelnemers alle vragen beantwoord. Ook waren niet alle vragen verplicht. Daardoor kunnen de deelnemersaantallen per vraag verschillen.

3

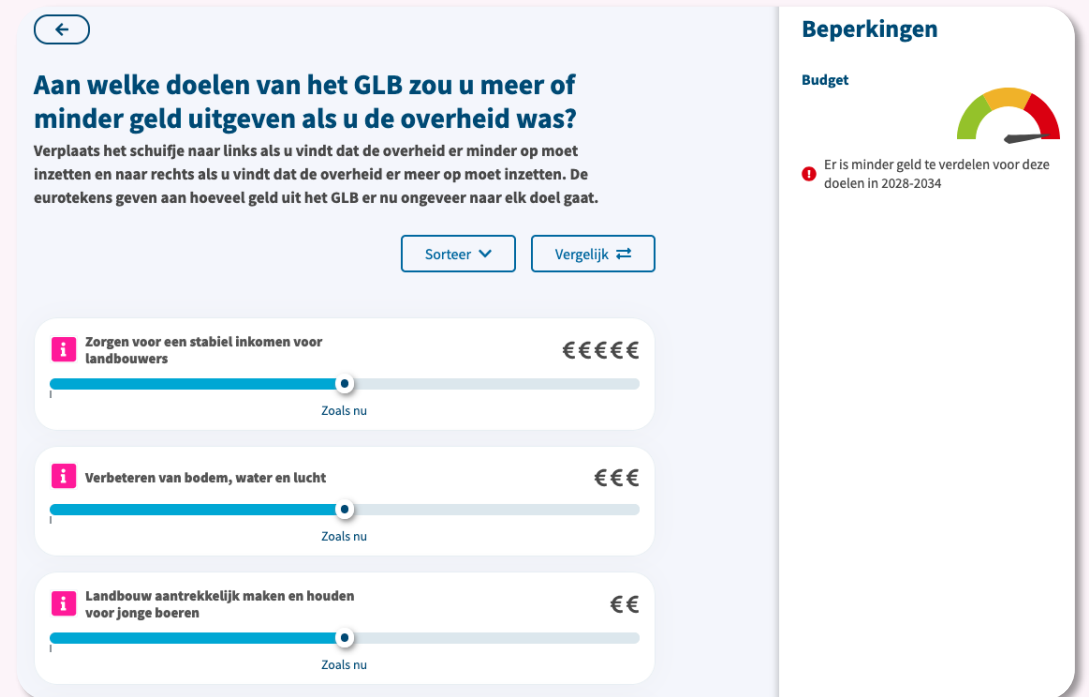
Aan welke doelen van het GLB zou u meer of minder geld uitgeven als u de overheid was?

Figuur 3.1. Welke vraag hebben deelnemers beantwoord? Over de doelen van het GLB

Experimentele opzet

Dit deel van de raadpleging had als doel om te achterhalen hoe deelnemers twaalf doelen binnen het GLB prioriteren door het schuiven met bestaande budgetten. Daarbij moesten zij een bezuinigingsopgave halen. Het betrof nadrukkelijk *doelen* van het GLB, geen concrete, bestaande *regelingen*.

- Elke deelnemer kreeg twaalf doelen van het GLB in willekeurige volgorde te zien. Elk doel had een schuifje. Het midden van het schuifje was de startpositie met daarbij de boodschap ‘Zoals nu’. Als een deelnemer vond dat de overheid minder zou moeten inzetten op een doel, dan kon deze het schuifje naar links zetten. Hoe verder deze het schuifje naar links verplaatste, hoe meer geld de deelnemer bezuinigde op dat doel. De uiterst linkse positie correspondeerde met een volledige bezuiniging op dat doel (-100%). Deelnemers konden ook meer budget voor een doel vrijmaken door het schuifje naar rechts te verplaatsen. De uiterst rechtse positie correspondeerde met een verdubbeling (+100%). Aan elk doel was ‘achter de schermen’ een bedrag gekoppeld dat het huidige budget vertegenwoordigde. Deze bedragen zijn ingeschat door experts binnen het ministerie van LNVN. Voor deelnemers waren de bedragen indirect zichtbaar middels de eurotekens rechtsboven het schuifje. Bij één euroteken was het budget maximaal € 75 miljoen. Bij vijf eurotekens € 2.000 miljoen of meer.
- In beeld was ook een metertje. Elke deelnemer begon bij het huidige GLB-budget van € 5.043 mio. Zolang een deelnemer niet meer dan 10% had bespaard bleef het metertje rood met de boodschap ‘Er is minder geld te verdelen voor deze doelen in de periode 2028-2034’. Als een deelnemer cumulatief meer dan 10% had bespaard, dan kleurde het metertje oranje met de boodschap ‘Er is waarschijnlijk te weinig geld voor deze doelen in 2028-2034’. Als een deelnemer cumulatief meer dan 20% had bespaard, dan kleurde het metertje groen en veranderde de boodschap in ‘Er is genoeg geld te verdelen voor deze doelen in 2028-2034’. Deelnemers konden niet verder zolang het metertje rood was, in het oranje gebied konden zij wel door.
- Onder de roze informatieknoppen konden deelnemers aanvullende informatie lezen over iedere maatregel. Deze informatie staat ook in [Bijlage 8A](#).

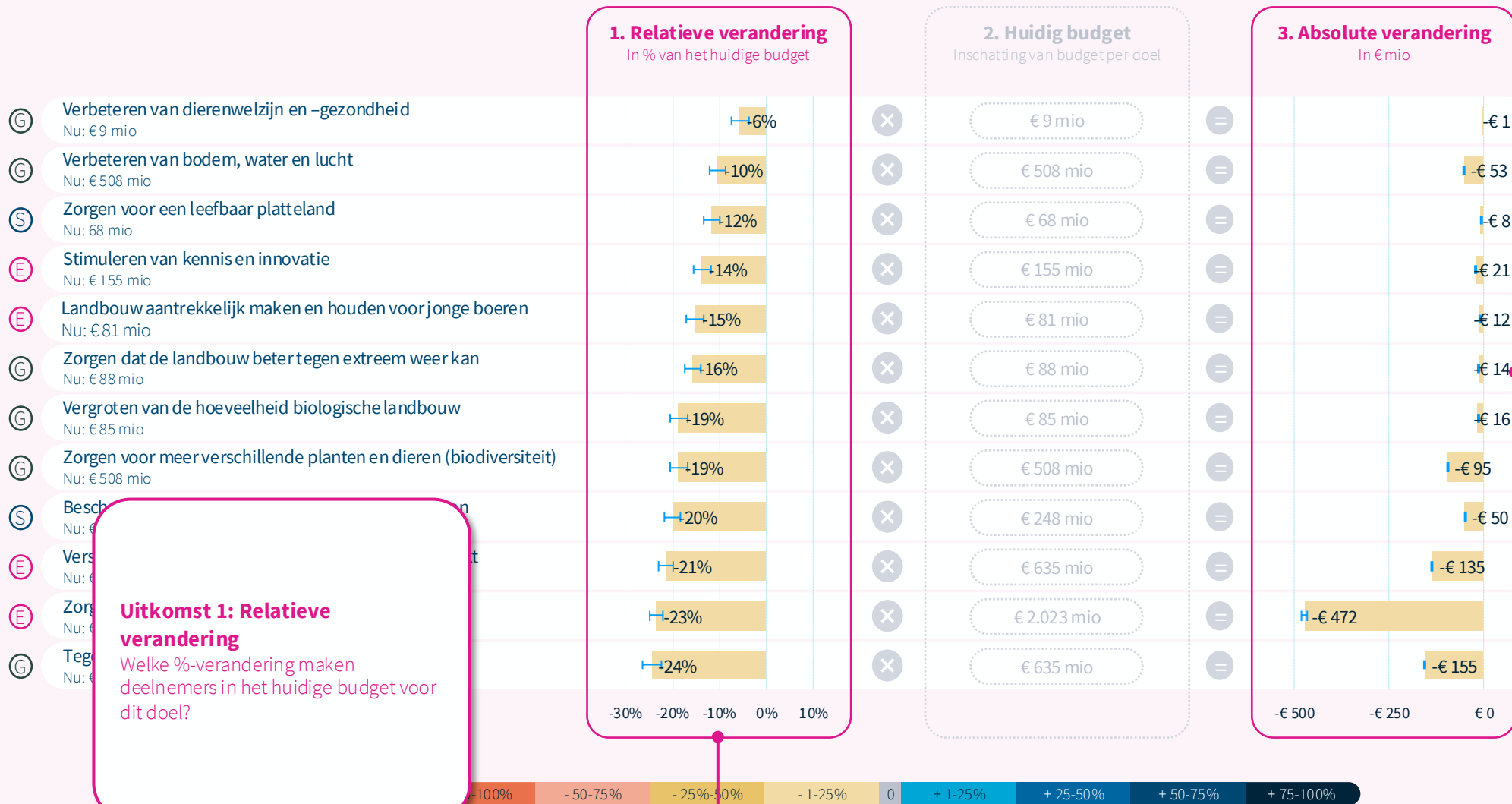

Een deel van de PWE-keuzekaart zoals deelnemers deze ook zagen. Niet alle twaalf doelen zijn getoond. Het metertje begon in het rood, waardoor deelnemers de bezuinigingsopgave ervaarden. Het werkelijke GLB keert geld uit via specifieke regelingen die aan meerdere doelen kunnen bijdragen. De specifieke regelingen zijn niet herkenbaar genoeg voor de gemiddelde Nederlander, dus is gekozen om doelen voor te leggen.

Figuur 3.2. Welke resultaten laten we zien? Over de doelen van het GLB

Bijsluiter bij resultaten

Uitkomst 2: Absolute verandering
Welk absolute bedrag bespaarden deelnemers op elk doel?

Deelnemers zagen dit effect één-op-één gereflecteerd in het metertje dat proportioneel meebewoog.

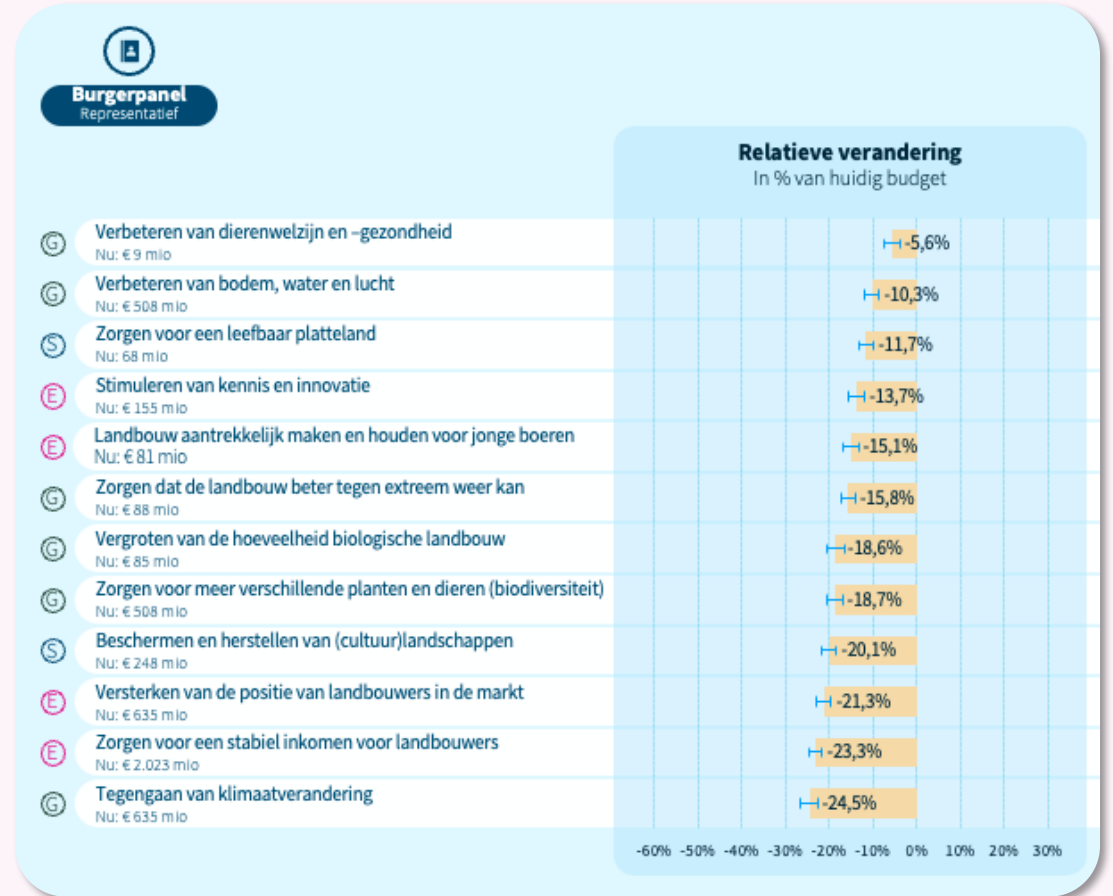
Uitkomst 1: Relatieve verandering
Welke %-verandering maken deelnemers in het huidige budget voor dit doel?

Figuur 3.3. Uitleg betrouwbaarheidsinterval uitkomsten burgerpanel

Betrouwbaarheidsinterval

- Een burgerpanel is een steekproef van de totale Nederlandse bevolking. Elke steekproef heeft altijd een mate van onzekerheid. Als we dit onderzoek nogmaals zouden doen met een andere steekproef, dan bevinden de uitkomsten zich met 95% zekerheid in het waardebereik van dit (lichtblauwe) betrouwbaarheidsinterval.
- Als er geen overlap zit in het interval van twee doelen, dan is het verschil tussen deze doelen *statistisch significant*. In dit voorbeeld verschilt de optie ‘*verbeteren van dierenwelzijn en -gezondheid*’ bijvoorbeeld significant van ‘*verbeteren van bodem, water en lucht*’.
- Maar de opties ‘*verbeteren van bodem, water en lucht*’ en ‘*zorgen voor een leefbaar platteland*’ verschillen niet significant. Oftewel, de volgorde van deze twee doelen zou bij herhaling ook omgekeerd kunnen zijn.

Burgerpanel
Representatief

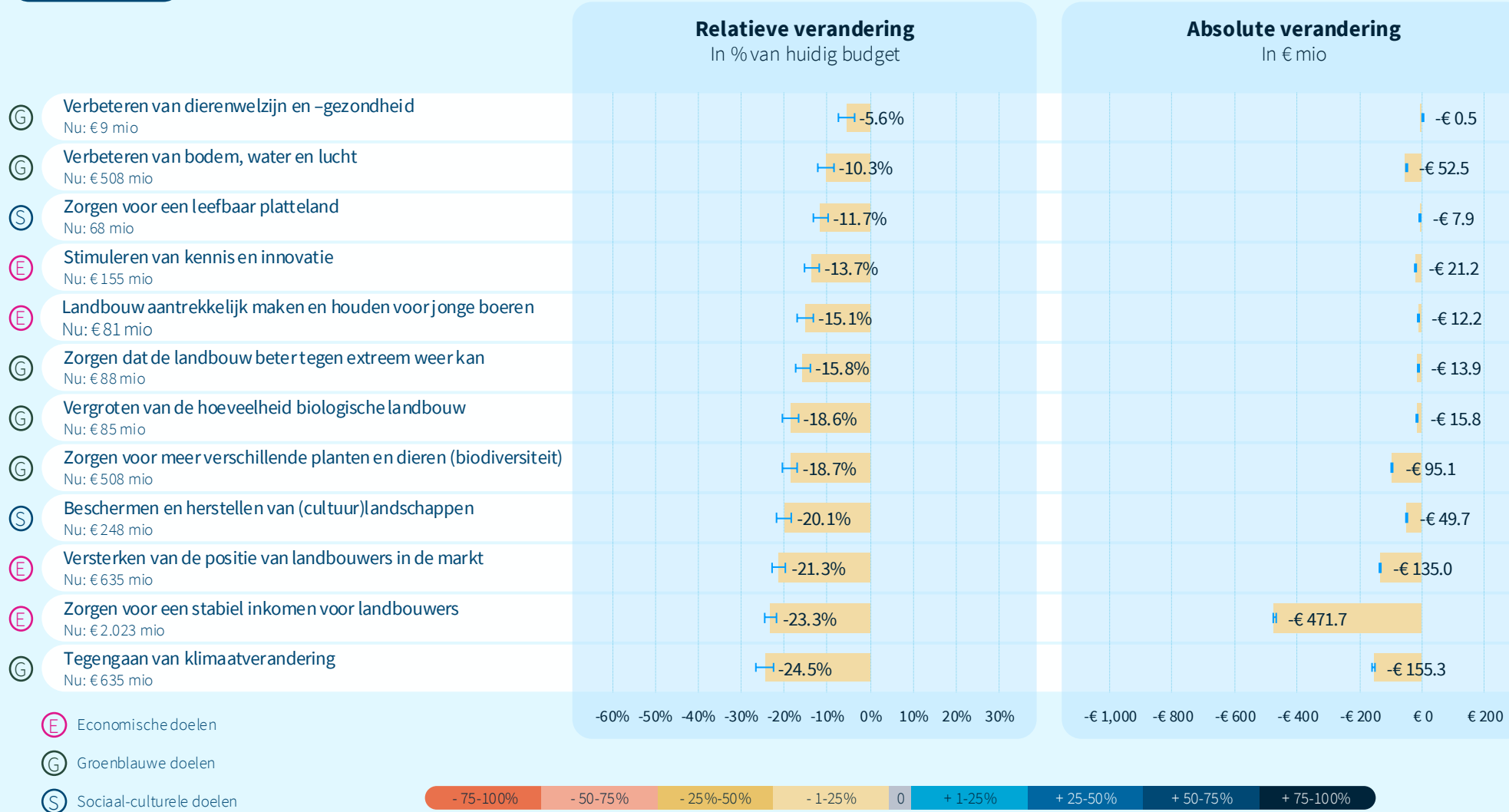
3.1 Uitkomsten burgerpanel

- Keuzetaak 1: Aan welke doelen van het GLB zou u meer of minder geld uitgeven als u de overheid was?
- Uitkomsten zijn representatief voor Nederlandse bevolking

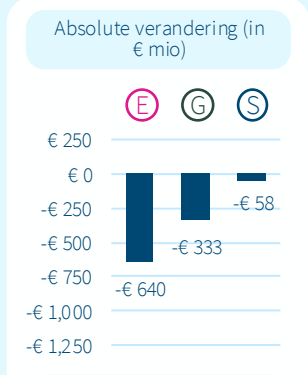
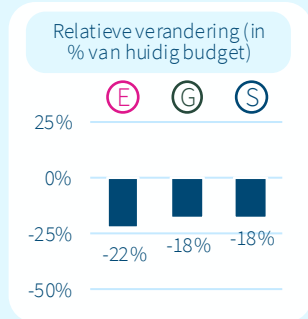

Burgerpanel
Representatief

Figuur 3.4. Prioritering van budget voor GLB-doelen
Burgerpanel / representatief (n=1.994)

Verandering per type doel

Totale bezuiniging
€ 1.031 mio

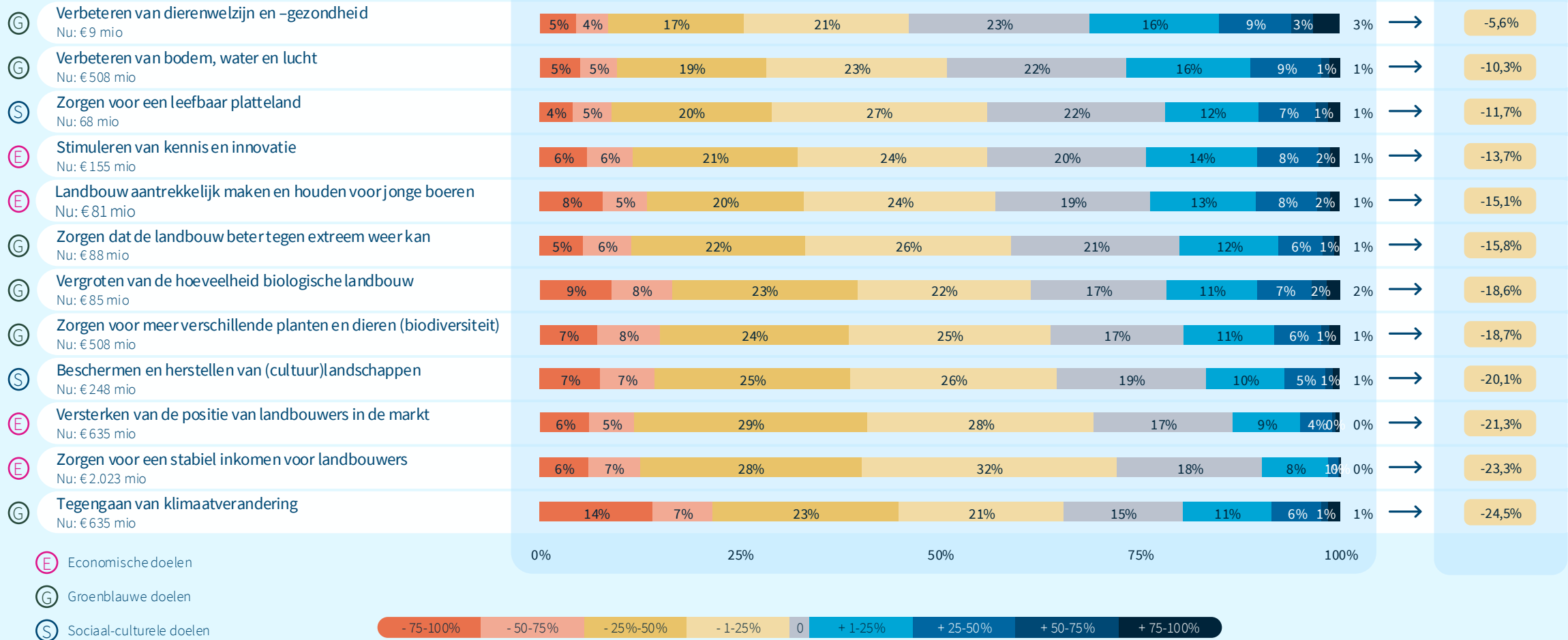

Burgerpanel
Representatief

Figuur 3.5. Prioritering van budget voor GLB-doelen
Burgerpanel / representatief (n=1.994)

Welk aandeel van de burgers koos welke mate van bezuiniging?
Histogram

Keuzetaak 1 - Bij alle doelen is een meerderheid voor een relatief beperkte bezuiniging

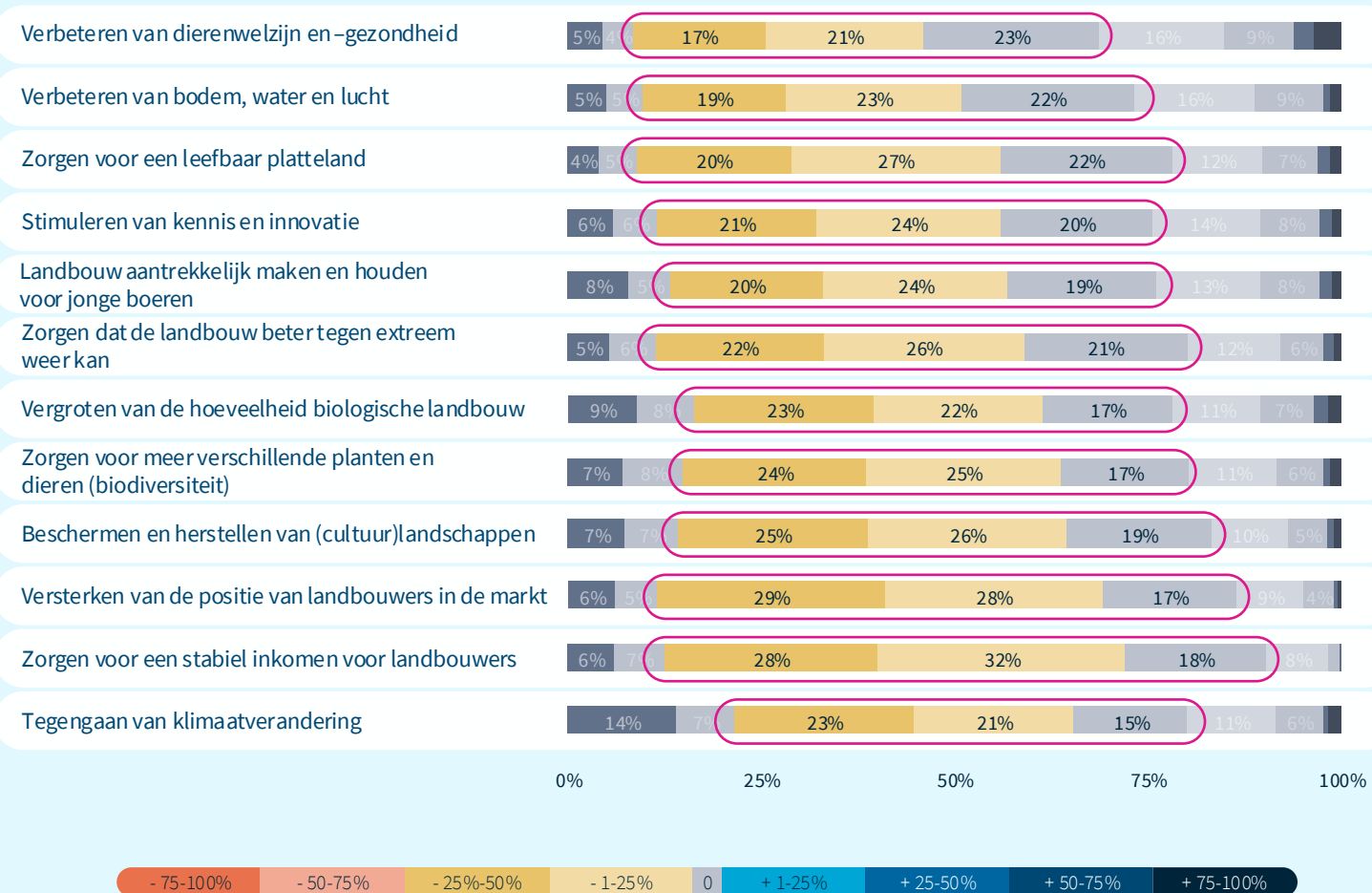
- *Algemeen:* Achter het gemiddelde zien we spreiding: groepen burgers die veel of juist weinig op doelen inzetten. Maar bij alle twaalf doelen bevinden de meeste deelnemers zich in de bandbreedte tussen 0% en 50% bezuiniging. De uitkomsten zijn daarmee relatief homogeen. Bij alle twaalf doelen gaat het om een meerderheid van deelnemers (en dus Nederlandse burgers, aangezien dit representatieve resultaten zijn). Deze meerderheden verdelen zich steeds ongeveer evenredig over de drie posities gelijk houden (0%), afname tot 25%, en afname van 25% tot 50%.
- De relatief meest uitgesproken verschillen zien we bij het doel *tegengaan van klimaatverandering*. Van alle deelnemers vergroot 20% het budget voor dit doel, terwijl 21% het budget met 50% tot 100% terugbrengt. Maar ook bij dit doel zet een meerderheid van de deelnemers (59%) in op een bezuiniging tussen 0 en 50%.
- De kleinste verschillen tussen burgers (c.q. grootste steun) zien we voor een bezuiniging op de doelen *stabiel inkomen* (78% van de deelnemers zet in op een bezuiniging tussen 0 en 50%) en *positie landbouwers* (75% zet in op bezuiniging tussen 0 en 50%).

Op de volgende pagina's

- *Uitsplitsing naar woonomgeving (Figuur 3.7)*
- *Kwalitatieve analyse: welke argumenten hebben deelnemers genoemd bij hun keuze?*

Figuur 3.6. Herhaling van 3.5 met zwaartepunt/meerderheid van deelnemers

Burgerpanel / representatief (n=1.994)

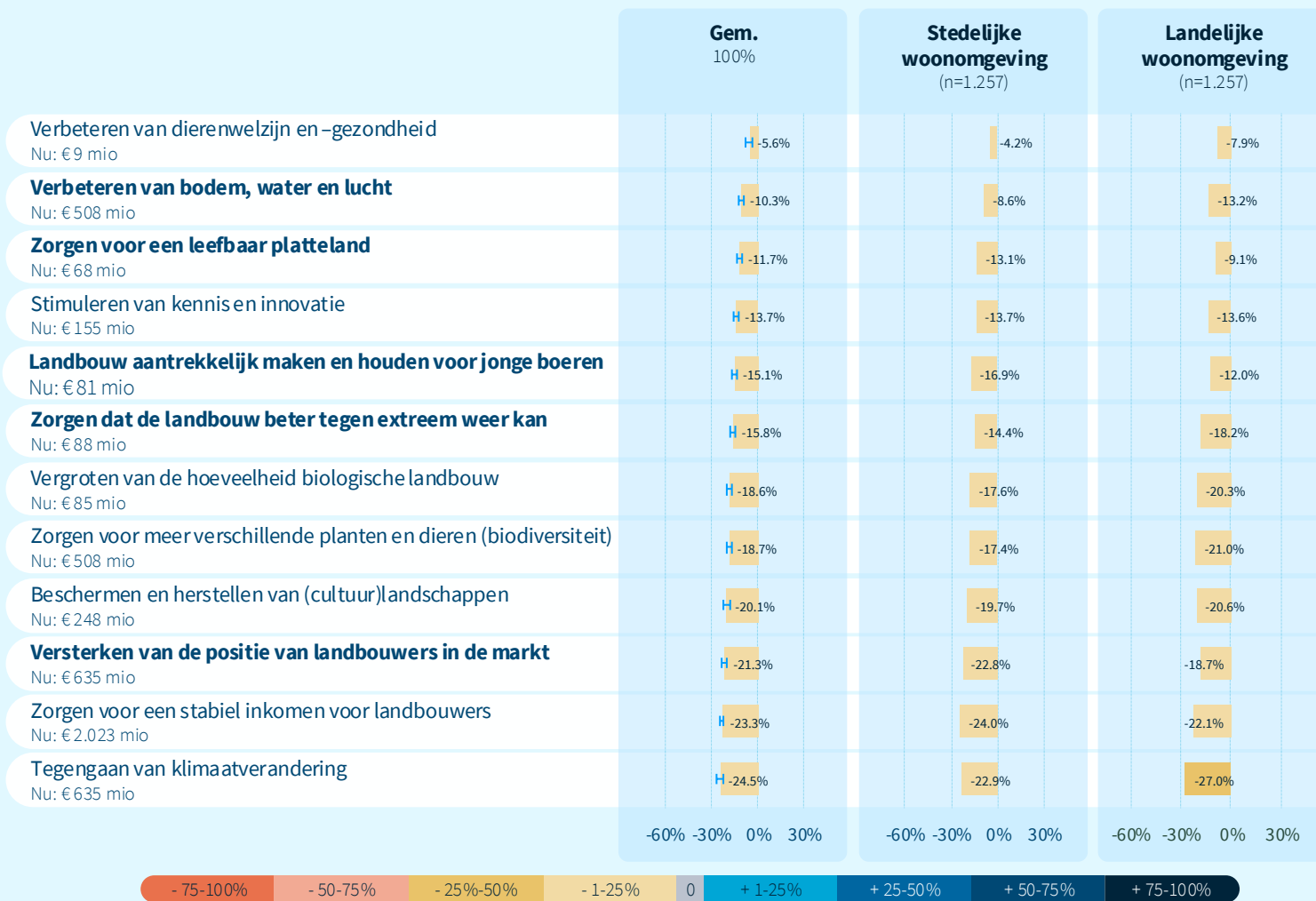

Keuzetaak 1 – Uitsplitsing naar woonomgeving

- *Figuur 3.7:* Het figuur hiernaast laat zien hoe de gemiddelde deelnemer aan het burgerpanel de verschillende doelen prioriteert, verdeeld naar een stedelijke of landelijke woonomgeving.
- *Significantie:* Er is getoetst of deelnemers met een stedelijke of landelijke woonomgeving de doelen anders prioriteren. Hieruit blijkt een statistisch significant verschil ($p < 0,05$) voor vijf doelen. Deze zijn dikgedrukt in het figuur hiernaast. Voor de overige zeven doelen zijn er geen significante verschillen in hoe deelnemers met een stedelijke of landelijke woonomgeving deze doelen prioriteren.
- Deelnemers die wonen in een stedelijke omgeving geven meer prioriteit dan deelnemers die in een landelijke omgeving wonen aan:
 - *Verbeteren van bodem, water en lucht.*
 - *Zorgen dat de landbouw beter tegen extreem weer kan.*
- Deelnemers die wonen in een landelijke omgeving geven meer prioriteit dan deelnemers die in een stedelijke omgeving wonen aan:
 - *Zorgen voor een leefbaar platteland.*
 - *Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren.*
 - *Versterken van de positie van landbouwers in de markt.*

Figuur 3.7. Prioritering doelen – Naar stedelijke/landelijke woonomgeving

Burgerpanel / representatief (n=1.994)

Keuzetaak 1 – Kwantitatieve uitkomsten Burgerpanel. Wat is ons opgevallen?

- *Hoeveel bezuinigen burgers gemiddeld genomen?* Burgers besparen gemiddeld genomen in totaal € 1.031 mio of 20,4% van het bestaande GLB-budget. Dat is dubbel zoveel als het ‘harde’ bezuinigingsdoel € 504 mio (10%). En ook meer dan het ‘zachte’ doel van € 1.009 mio (20%). Dat betekent o.a. dat doelen met kleine budgetten binnen de kaders van het keuzemodel in de plus gezet hadden kunnen worden. Dat hebben burgers gemiddeld genomen niet gedaan. Dit wijst erop dat deelnemers niet zomaar budgetten maximaliseren, maar echt prioriteren. In de kwalitatieve analyse zien we relatief vaak het argument terugkomen dat burgers doelen wel belangrijk vinden, maar vinden dat dit niet met het instrument subsidie bereikt zou moeten worden. Dit kan mede verklaren waarom burgers meer bespaard hebben dan de meegegeven opdracht. Verder staan alle doelen gemiddeld genomen in de min, hoewel soms (zeer) beperkt. Gemiddeld genomen besparen inwoners relatief gelijkmatig over alle doelen (alle doelen in de range -5,6% tot -24,5%). Bij de landbouwers die hebben deelgenomen ([Figuur 3.9, p.45](#) zien we grotere verschillen.
- *Welke doelen prioriteren burgers hoger?* In het geval van het burgerpanel betekent dat: op welke doelen bezuinigen burgers gemiddeld genomen het minst? Op de meeste doelen bezuinigen inwoners gemiddeld genomen relatief weinig. Voor deze doelen geldt dat inwoners de prioriteit ongeveer gelijk houden, ook onder de opgave van een bezuiniging. Er zijn vooral doelen die ontzien worden door sterker op vier doelen te bezuinigen.
- *Welke doelen prioriteren burgers lager?* In het geval van het burgerpanel betekent dat: op welke doelen bezuinigen burgers relatief veel? De cumulatieve bezuiniging van € 1.031 mio realiseren inwoners voor het grootste deel door te bezuinigen op drie doelen: *stabiel inkomen voor landbouwers* (-23,3% of -€ 471,7 mio), *tegengaan van klimaatverandering* (-24,5% of -€ 155,3 mio) en *het versterken van de positie van landbouwers* (-21,3 % of -€ 135,0 mio). Ook het doel over *biodiversiteit* (-18,7% of -€ 95,1 mio). Deze vier doelen krijgen van burgers gemiddeld genomen dus minder prioriteit dan in het huidige GLB.
- *Op welk soort doelen bezuinigen burgers?* Burgers bezuinigen op een mix van economische, groenblauwe en sociaal-culturele doelen. Vergeleken met de bestaande budgetten besparen ze gelijkmatig: -22% van het bestaande budget van de economische doelen, -18% van het budget voor de groenblauwe doelen, en -18% van het budget voor de sociaal-culturele doelen. Absoluut besparen ze vooral op de economische doelen (€ 640 mio of 62% van de totale bezuiniging), en iets minder op de groenblauwe doelen (€ 333 mio of 32,3%). Het minst besparen burgers op de sociaal-culturele doelen, maar dat is ook het kleinste deel van het bestaande budget.
- *Zijn er verschillende perspectieven achter de ‘gemiddelde’ burger?* Op basis van demografische kenmerken zoals leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en woonomgeving (stedelijk/landelijk) zien we geen substantiële verschillen in de prioritering van deze doelen. Deze laten we verder niet zien. [Figuren 3.5 \(p.27\)](#) en [3.6 \(p.28\)](#) laten zien dat achter de voorkeuren van de ‘gemiddelde’ burger enige spreiding bestaat. In de hierna volgende kwalitatieve analyse zien we de redenen die deelnemers hebben gegeven om veel te bezuinigen op een, het budget voor een doel juist te vergroten, of iets daartussenin.

Op de volgende pagina's

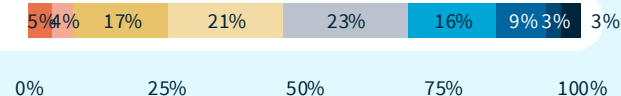
→ *Kwalitatieve analyse: Welke redenen geven burgers voor hun keuzes bij deze twaalf doelen?*

Verbeteren van dierenwelzijn en -gezondheid

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 5,6% van het huidige budget (€ 0,5 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (60%) bespaart tussen 0 en 50%.
- Veel inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) of het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken twee tamelijk verschillende soorten argumenten. Ten eerste, is er een groep deelnemers die zeggen dat het dierenwelzijn al goed is in Nederland, op een enkele misstand na. Sommige zeggen dat deze incidenten worden uitvergroot. Deze deelnemers maken regelmatig de vergelijking met andere landen waar de situatie slechter zou zijn. Zij beargumenteren dat meer regels opleggen de productie alleen maar naar het buitenland zal verplaatsen. Een tweede groep deelnemers vermindert het budget vanuit een andere motivatie. Deze inwoners vinden dat dierenwelzijn essentieel is. Dat zou een plicht of randvoorwaarde moeten zijn. Zij beargumenteren dat (GLB-)geld daar niet het geëigende middel voor is. Dit doel vraagt om wetten en goede handhaving. En voor sommige deelnemers: extensivering, onder de aanname dat minder dieren leidt tot meer welzijn. Tot slot, andere deelnemers noemen regelmatig de relatie tussen dierenwelzijn en andere doelen in dit onderzoek, in het bijzonder biologische landbouw, en zetten in op een vermindering van dit doel bij het gelijk houden of vergroten van een ander doel.
- Bij burgers die het budget **circa gelijk houden** zien we vergelijkbare argumenten als de volgende groep vanuit de gedachte: niet bezuinigen is prioriteit geven.
- Veruit de meeste inwoners die het budget laten **toenemen** vinden de manier waarop landbouwdieren in de intensieve veehouderij worden behandeld onacceptabel en onfatsoenlijk. Ook veel inwoners koppelen dit doel aan de (noodzaak voor) transitie naar meer duurzame landbouw. Ook hier wijzen veel deelnemers op de noodzaak tot meer wetgeving en vooral betere handhaving.

Verbeteren van dierenwelzijn en -gezondheid
Nu: €9 mio

"Goede boeren zorgen echt wel voor hun dieren!"

"Als je het huidige systeem van boeren aanpakt, volgt dit vanzelf."

"Blijft belangrijk maar moet gewoon via normeren. Sommige dingen moet je gewoon verbieden en dan moet de consument maar wat meer betalen voor dierlijke producten."

"Het huidige niveau is van uitstekende kwaliteit, altijd zijn er uitzonderingen op de regel, echter worden misstanden onnodig veel uitvergroot door verschillende partijen en media en zou de NVWA (beter) zijn werk moeten doen."

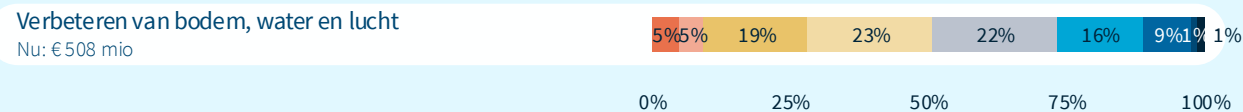
"Waar dierenwelzijn in de verdrinking komt is dit een financiële keuze binnen de sector. Contractgevers van vleeskuikens zijn daar slechts een expliciet voorbeeld van. Ik heb jaren deze sector gecontroleerd. Subsidie op dit vlak leidt tot aanpassing van contractprijzen waardoor de landbouwer zelf er niet financieel beter op wordt. Goede verzorging kost geld maar bespaart op dierenarts kosten. Bedrijven waar de verzorging niet op orde is zijn dief van hun eigen portemonnee, hiervoor is echt geen subsidie nodig."

"Het is ronduit schandalig hoe de landbouwdieren behandeld worden. Ik heb filmpjes ook bekeken uit slachthuizen en tijdens transporten. We doen alsof wij eigenaren zijn van alles wat leeft op deze planeet, maar dat is uiteraard belachelijk"

Verbeteren van bodem, water en lucht

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 10,3% van het huidige budget (€ 52,5 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (64%) bespaart tussen 0 en 50%. Van de 'groenblauwe' doelen besparen Nederlanders op dit doel relatief het minst.
- Een deel van de inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) zegt dat de kwaliteit van bodem, water en lucht al goed is, dus daar ook geen steun voor hoeft te zijn. Een deel zegt ook dat landbouwers al genoeg hieraan doen. Zij wijzen erop dat dit doel in het directe (eigen) belang is van de landbouwer en dus geen steun nodig zal hebben. Een derde reden is dat landbouwers niet de enige en zeker niet de grootste oorzaak zijn van vervuiling van bodem, water en lucht.
- Meerdere burgers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) wijzen op de samenhang met andere doelen in dit onderzoek: meer aandacht voor kennis en innovatie, klimaatverandering en biologische landbouw kunnen allemaal bijdragen aan dit doel. Meerdere deelnemers zeggen ook dat ze de bezuiniging gelijk verdelen en/of dit doel niet onbelangrijk vinden, maar andere doelen belangrijker.
- Bij burgers die het budget **circa gelijk houden** zien we vergelijkbare argumenten als de volgende groep vanuit de gedachte: niet bezuinigen is prioriteit geven.
- Inwoners die het budget laten **toenemen** wijzen het meest op de onvoldoende kwaliteit van bodem, water en lucht in Nederland. De motivaties wijzen op een gevoel van urgentie. Zij wijzen op negatieve consequenties van landbouw voor milieu, ecosystemen en menselijke gezondheid.

"Belangrijk, maar dat gaat vanzelf als je biologisch gaat boeren"

"De agrarische sector zorgt altijd voor betere bodem, lucht en water, het is hun toekomst, het is een complete misvatting dat de landbouw schuldig is aan het milieuprobleem"

"Verbeteren van bodem, water en lucht is belangrijk, maar andere doelen zoals meer biodiversiteit en weerbaarheid kunnen hier ook al aan bijdragen."

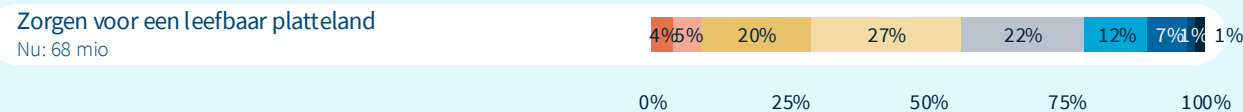
"Cruciaal voor onze overleving. Longziekten, voedingstekorten, water met PFAS en plastic... Dat kán niet meer!!!!!! Los het op! Alstublieft!!!!"

"Er is eigenlijk geen ruimte om meer te investeren in doelen. De oplossing is om het geld slimmer in te zetten. Het geld moet worden ingezet om boeren te stimuleren om natuurinclusievere landbouw te bedrijven. (...) Er moet ingezet worden op een eerlijke prijs voor landbouwproducten, hiervoor moet worden ingegrepen in de markt. Supermarkten en tussenhandelaren moeten worden gestimuleerd en desnoods gedwongen om boeren een eerlijke prijs te betalen. Door boeren te belonen om kleinschaliger te werken, met hogere waterpeilen, met aandacht voor de natuur op het platteland (...) kunnen boeren een bestaan opbouwen in dit land zonder gedwongen te worden steeds groter te worden om meer hectare aan subsidie land te beheren."

Zorgen voor een leefbaar platteland

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 11,7% van het huidige budget (€ 7,9 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (69%) bespaart tussen 0 en 50%.
- Veel inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) zeggen dat dit geen doel moet zijn voor het GLB. Andere partijen zijn hiervoor verantwoordelijk: bijvoorbeeld inwoners van het platteland zelf, gemeenten, provincies en het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat als het gaat om bereikbaarheid. Verder zeggen meerdere deelnemers dat het Nederlandse platteland al leefbaar is, ook omdat in een relatief klein land altijd steden of dorpen in de buurt zijn. Sommige deelnemers vinden 'leefbaar platteland' een vaag begrip en gebruiken dat als reden om te verminderen.
- Bij burgers die het budget **bepert laten afnemen** (tot 50%) zien we vergelijkbare argumenten als de vorige groep. In algemene zin zijn bij dit doel het minste aantal argumenten genoemd vergeleken met de andere doelen. We zien vergelijkbare argumenten ook bij burgers die het budget **circa gelijk houden**.
- Inwoners die het budget laten **toenemen** wijzen het meest op het beschikbaar blijven van basisvoorzieningen, vooral OV, onderwijs en zorg. Enkele deelnemers noemen de leegloop van het platteland.

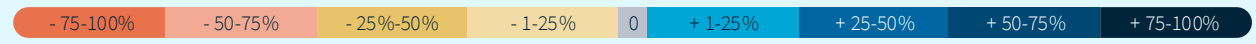
"Te vaag. M.i. is een leefbaar platteland, platteland dat rekening houdt met natuur en klimaat. Dit doel wordt bereikt als aan de andere, m.n. natuur- en klimaatgerichte doelen, wordt gewerkt."

"Een leefbaar platteland is ook zorg van de gemeenschappen zelf."

"Dit is belangrijk, maar het hoeft van mij niet meer geld te ontvangen dan nu."

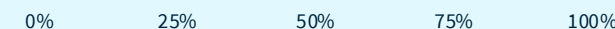
"Het platteland in Europa is, zeker in mondiaal perspectief, over het algemeen goed leefbaar. Als er in specifieke randregio's problemen ontstaan met de leefbaarheid, zijn er binnen de EU andere financieringsinstrumenten beschikbaar om deze aan te pakken. Het GLB is hiervoor m.i. niet bedoeld en hoeft in dit kader dus geen aanvullende rol te spelen."

"Dat hoeft eigenlijk geen toevoegingen, maar men stopt alle geld naar de Randstad of grote industriesteden daarbuiten. Terwijl we op het platteland de verplichte aanrijdtijd van een ambulance of spoeddokter bijna nergens halen. Ook bus en treinen zijn hopeloos maar deze achterstand van investering in een leefbaar platteland is al veel langer een probleem."

Stimuleren van kennis en innovatie

Nu: € 155 mio

Stimuleren van kennis en innovatie

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 13,7% van het huidige budget (€ 21,2 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (64%) bespaart tussen 0 en 50%.
- Veel inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) stellen dat kennis en innovatie vanuit de sector zelf moeten komen (zowel landbouwers, fabrikanten als onderzoeksinstellingen). Meerdere deelnemers menen dat GLB-steun nu vooral ingezet wordt voor (technische verbeteringen voor) het in stand houden van de reguliere (intensieve) landbouw. Daar zijn zij het niet mee eens. Tot slot wijzen meerdere deelnemers erop dat innovatie niet de oplossing zal bieden voor de problemen in de landbouw, met name als het gaat om natuur en milieu, maar dat het meer fundamentele keuzes vraagt.
- Bij burgers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) zien we vergelijkbare argumenten. Veel deelnemers twijfelen wat kennis en innovatie zullen opleveren. En voor welk doelen? Zij stellen vragen. Is meer innovatie nodig of een betere toepassing van bestaande kennis en innovatie? Ook hier zien we deelnemers die het doel wel belangrijk vinden, maar andere doelen belangrijker en toch de meegegeven bezuinigingsopgave willen realiseren.
- Burgers die het budget **circa gelijk houden** en inwoners die het budget laten **toenemen** wijzen het meest op het belang van kennis en innovatie in het algemeen. Zij noemen daarbij veel uiteenlopende doelen, zoals oplossingen die moeten zorgen voor hogere efficiëntie (minder arbeid, minder middelen), hogere productie, minder stikstofuitstoot, het tegengaan van klimaatverandering en biodiversiteitsverlies.

"Dit vat ik op als de oude weg van toenemende intensivering en mechanisering en verdere grootschaligheid. Stop er mee"

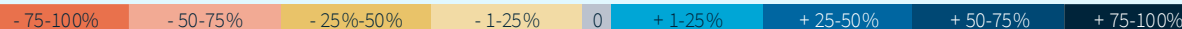
"Voor een belangrijk deel weten we waar de schoen wringt. Het idee dat we ons daar uit zouden kunnen innoveren blijkt keer op keer op drijfzand gebouwd. Door grote bakken geld richting innovatie te laten gaan, zorgt dat voor afleiding van het oplossen van de echte problemen, namelijk: hoe richten we onze landbouwsector nu, acuut, in naar de grenzen van onze planeet."

"Kennis is goed, maar feitelijk weten we nu al heel veel. Er wordt alleen weinig met deze kennis gedaan. Technische innovatie is vaak een verdienmodel voor anderen dan de landbouwer. Als het economisch niet uit kan, gewoon stoppen."

"laat de markt haar werk doen, als ergens behoefte aan is komt het er ook wel."

"Nederlandse landbouw behoort tot de wereldtop. De sleutel naar de toekomst is innovatie. Als de opbrengst per hectare verder stijgt, ontstaat juist meer ruimte voor mens en natuur omdat voor dezelfde productie minder oppervlak nodig is"

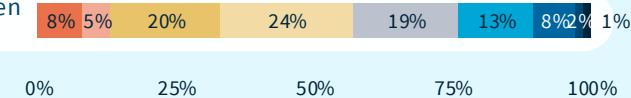
"Belangrijk om te blijven doen. Ook het ontwikkelen van robots, die seizoenarbeiders/-migranten kunnen vervangen kan op termijn tot win win situaties leiden. Leidt ook tot minder druk op de woningmarkt."

Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 15,1% van het huidige budget (€ 12,2 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (62%) bespaart 0% tot 50%.
- Het meest gebruikte argument onder inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) is dat de totale hoeveelheid landbouw in Nederland volgens hun juist moet verminderen. Deze deelnemers veronderstellen dat de overdracht naar de volgende generatie dan niet extra gestimuleerd hoeft te worden. Een ander veelgenoemd argument is dat de markt het boerenbestaan aantrekkelijk genoeg zou moeten maken.
- Bij burgers die het budget **bepert laten afnemen** (tot 50%) zien we een mengeling van argumenten, waaronder ook de hiervoor genoemde. Hier zeggen deelnemers ook regelmatig dat er alleen steun voor jonge *biologische* boeren moet zijn. En dat jonge boeren belangrijk zijn, maar andere doelen ook – deze raadpleging dwingt tot een afweging. Een enkele deelnemer zegt dat inzetten op de andere doelen ook jonge boeren zal helpen.
- Burgers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** benadrukken dat landbouw belangrijk is en blijft voor Nederland. En dat jonge boeren daarvoor de toekomst zijn. Burgers verbinden steun relatief vaak aan een bijdrage van de jonge landbouwer aan groenblauwe doelen. Meerdere deelnemers zeggen ook dat de overheid voorspelbaar en duidelijk beleid moet maken.

Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren
Nu: € 81 mio

"Geen doel an sich. Serieuze sector die goed doet en waar verdiend wordt (bv via verbetering marktpositie) is vanzelf aantrekkelijk. Op dit moment geen tekort, eerder overschot aan mensen die willen boeren."

"Deze twijfel ik het meest over, maar het lijkt erop dat we de hoeveelheid landbouw in Nederland moeten verlagen, dus dan lijkt het niet goed om mensen te stimuleren de sector juist in te gaan"

"Door andere maatregelen zal het aantrekkelijk blijven"

"Door heldere kaders voor de lange termijn te scheppen, zorg dat het toekomst beeld helder is."

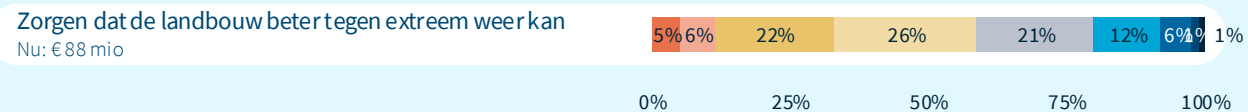
"Landbouw blijft belangrijk. Mag geld heen, maar het meest helpt als er duidelijk en lange termijnbeleid komt. Het stikstofprobleem is al te lang niet aangepakt en nu zitten we met gebakken peren met enorm veel onduidelijkheid voor de boeren."

"Jonge boeren die bijvoorbeeld biologisch willen boeren zouden meer kansen en ruimte moeten krijgen ten opzichte van de grote Agri-bedrijven waarvan alles naar de export gaat."

Zorgen dat de landbouw beter tegen extreem weer kan

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 15,8% van het huidige budget (€ 13,9 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (69%) bespaart tussen 0 en 50%.
- Inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) of het budget **bepert laten afnemen** (tot 50%) gebruiken drie argumenten het meest. Allereerst beargumenteren sommige inwoners dat weersomstandigheden behoren bij het bedrijfsrisico van ondernemers en dat zij zich hier dus zelf voor moeten verzekeren. Andere inwoners stellen, ten tweede, dat dit doel in deze formulering klimaatadaptatie is en dat juist de nadruk moet liggen op het tegengaan van klimaatverandering (mitigatie). Een derde groep inwoners stelt nadrukkelijk dat dit doel veel samenhang heeft met andere doelen in de raadpleging (zoals het doel *tegengaan van klimaatverandering of biologische landbouw*) en naar die doelen prioriteit moet gaan.
- Bij burgers die het budget **circa gelijk houden** zien we veel verschillende argumenten uit zowel de vorige als de volgende groep.
- Inwoners die het budget laten **toenemen** verbinden dit doel vaak aan de verwachte klimaatverandering en zien het dus als belangrijk. Deze deelnemers vinden het redelijk om boeren hierin te ondersteunen gerekend vanuit een algemeen belang. Meerdere deelnemers roepen op om niet alleen aandacht te hebben voor adaptatie, maar ook mitigatie.

"We gaan sowieso naar een ander klimaat de komende decennia. Daar is geen ontkomen aan."

"Beste oplossing is tegengaan van klimaatverandering. Daarnaast is het een bedrijfsrisico. In normale ondernemingen wordt dat door de onderneming opgevangen. Door allerlei subsidie maatregelen is er geen incentive voor de boer om dit echt aan te pakken."

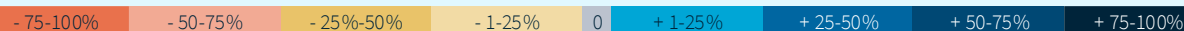
"Dit is een keuze, omdat biologisch, dierenwelzijn en biodiversiteit voorrang verdienen"

"Dit wordt steeds belangrijker door klimaatveranderingen. Hier moeten we boeren mee helpen. Dit is in mijn ogen ook een goede vervanging van het punt 'Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers' waar ik op bezuinigd heb."

"Niemand houdt extreem weer tegen. Niet alleen landbouw, maar iedereen heeft daarmee te maken. Waarom één sector uitzonderen of voortrekken?"

"Best wel nodig, doch de landbouwers veroorzaken zelf door hun eenzijdige beleid de meeste problemen, laat ze het dan ook zelf maar oplossen"

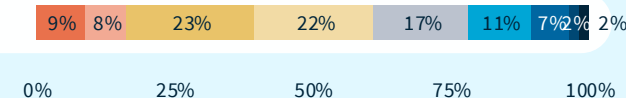
"Belangrijk, maar voorkomen is beter dan genezen. Bij meer geld had ik hier meer aan willen besteden"

Het vergroten van de hoeveelheid biologische landbouw

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 18,6% van het huidige budget (€ 15,8 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (62%) bespaart 0% tot 50%.
- Veel inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) stellen dat biologische landbouw niet gestimuleerd moet worden door een overheid, maar door een vraag vanuit de markt. Daarbij observeren veel deelnemers dat die vraag achter blijft en concluderen dat mensen niet bereid zijn hiervoor te betalen. Een ander veelvoorkomend argument is dat biologische landbouw te weinig voedsel produceert om de wereldbevolking te voeden. Meerdere deelnemers noemen voedselzekerheid in deze context. Een enkele keer noemen deelnemers dat wetgeving een betere manier is om dit af te dwingen, dat subsidies marktverstrend zijn, en dat de reguliere landbouw steeds minder vervuilend wordt (dan wel dat het beter is om die minder vervuilend te maken).
- Bij burgers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken deelnemers vergelijkbare argumenten als de voorgaande groep. Deze burgers zeggen ook vaak dat biologische landbouw wel belangrijk is, maar andere doelen belangrijker en/of de bezuiniging eerlijk moet worden verdeeld. Bij burgers die het budget **circa gelijk houden** zien we vergelijkbare argumenten als de volgende groep vanuit de gedachte: niet bezuinigen is prioriteit geven.
- Inwoners die het budget laten **toenemen** wijzen het meest op de voordelen van biologische landbouw voor natuur, klimaat, biodiversiteit en de kwaliteit van bodem, water en lucht. Minder vaak maar wel regelmatig genoemd is het argument dat biologische landbouw gezonder is, zowel in de directe omgeving als biologisch voedsel.

Vergroten van de hoeveelheid biologische landbouw
Nu: € 85 mio

"Dit gaat ten koste van de opbrengst en zorgt niet voor meer voedselzekerheid. Wel kunnen we van de bio landbouw leren om het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te verminderen."

"Dit moet uit de markt komen, niet vanuit de overheid"

"Juist intensieve landbouw kan door schaalvergroting, efficiëntie en innovatie zorgen voor voedselzekerheid"

"Deze doet pijn, (...), mogelijk dat ook deze sector innovatief en effectiever met het krimpende budget kan omgaan. Het doel van vergroten moet wel de focus blijven, mogelijk dat er andere natuurorganisaties een grotere taak hierin kunnen oppakken."

"Biologische landbouw heeft vele positieve neveneffecten zoals verbetering van biodiversiteit, bodem, lucht en ook is de grond beter beschermd tegen weersextremen. Geen monocultuur, dat put alles uit. Regeneratieve landbouw is het allerbest."

"Bijvangst door vergroten kennis en innovatie"

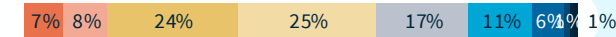
"Wij boeren ook biologisch en laten land braak liggen in de winter, een prachtige schuilplek met allerlei planten voor diverse diersoorten.... Die zie je niet bij onze buurman die 20 hectare mais heeft gehad en nu een beetje gras heeft gezaaid voor de winter, wat een eentonig landschap."

Zorgen voor meer verschillende planten en dieren (biodiversiteit)

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 18,7% van het huidige budget (€95,1 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (65%) bespaart tussen 0 en 50%.
- Inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) en burgers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken vergelijkbare argumenten. Veel deelnemers in deze groepen stellen onder andere dat andere doelen hier ook aan bijdragen (zoals *biologische landbouw* en *bodem, water en lucht*). Een ander veelvoorkomend argument is dat de natuur zichzelf regelt, evenals het argument dat de staat van biodiversiteit goed is in Nederland. Meerdere inwoners twijfelen aan de effectiviteit van maatregelen rondom dit doel: boeren en tuinders zouden niet veel kunnen doen, of meer in het algemeen kunnen mensen de natuur moeilijk sturen. Enkele deelnemers noemen de wolf als ongewenste 'biodiversiteit' (wat wijst op de vraag: wat is *gewenste* biodiversiteit?). Doordat veel inwoners twijfelen aan de effectiviteit van maatregelen twijfelen ze ook aan de kosten. Tot slot stellen meerdere deelnemers dat dit doel niet onbelangrijk is, maar andere doelen belangrijker.
- Bij burgers die het budget **circa gelijk houden** en inwoners die het budget laten **toenemen** zien we veel zorgen over de staat van biodiversiteit in Nederland. Zij wijzen, veelal in algemene termen, op het belang van biodiversiteit voor ecosystemen. Ook in deze groep zien we meermaals het argument dat andere doelen hier ook aan bijdragen, maar dat is geen reden om hierop te bezuinigen.

Zorgen voor meer verschillende planten en dieren (biodiversiteit) Nu: €508 mio

0% 25% 50% 75% 100%

"Het hangt samen met andere doelen, wat is de meest effectieve? Daar op inzetten. Zie ook verbeteren bodem, water en lucht."

"Jammer dat er pijnlijke keuzes gemaakt moeten worden"

"De natuur redt zichzelf. Wij hoeven niet voor God te spelen."

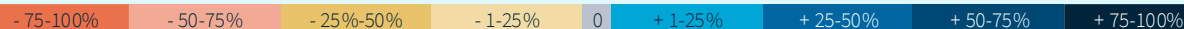
"Onzin: ook weer een modeargument. Zeker nu blijkt dat het niet lukt op doelmatige wijze exoten als de Aziatische hoornaar te bestrijden: dag bijen en andere nuttige insecten."

"Ik denk dat de middelen die beschikbaar zijn primair ingezet moeten worden om de transitie naar duurzame en toekomstbestendige landbouw te realiseren. Het realiseren van meer biodiversiteit moet daar zeker onderdeel van zijn, maar in samenhang met andere maatregelen."

"Is op zich een goed streven, ook gezien mogelijke ecosystemediensten, echter kost het veel geld en leveren agrariërs veel verdienvermogen in door deze maatregel. Daarom kost deze maatregel mijns inziens teveel geld."

"Is heel hard nodig omdat de diversiteit in rap tempo afneemt. Voorkomen van verdere achteruitgang is belangrijk omdat herstel niet zo maar uit zichzelf plaatsvindt."

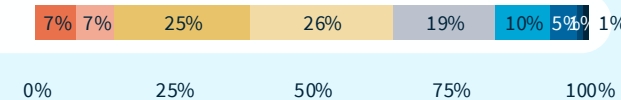
"We zijn hierbij zeker op de goede weg. Maar snijdt dan niet in de subsidie op N-bindende gewassen. Wageningen kan berekenen wat ze willen, maar die staan niet in de praktijk. Door de korting van 2026 zullen er veel veehouders zijn die minder gaan doen aan de eco-regelingen omdat goed (en gedeeltelijk zilver) niet meer fatsoenlijk haalbaar zijn."

Beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 20,1% van het huidige budget (€ 49,7 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (69%) bespaart tussen 0 en 50%.
- Onder inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) en het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) is het meest gegeven argument dat andere doelen belangrijker zijn. Daarbij geven meerdere deelnemers aan dat dit niet de kern is, of zou moeten zijn, van het GLB. Andere partijen hebben hier eerder een verantwoordelijkheid, zoals waterschappen of natuurorganisaties. Een ander veelgenoemd argument is dat (cultuur)landschappen zullen veranderen en mogen veranderen, bijvoorbeeld als andere doelen daarom vragen. Meerdere deelnemers stellen ook dat landschappen zullen herstellen (of verbeteren) bij inzet op andere doelen, zoals *biologische landbouw*, en – door meerdere deelnemers genoemd – extensivering, meer kleinschalige bedrijven, en vermindering van de veeteelt.
- Bij burgers die het budget **circa gelijk houden** zien we vergelijkbare argumenten als de volgende groep vanuit de gedachte: niet bezuinigen is prioriteit geven. Inwoners die het budget laten **toenemen** wijzen vooral op de veronderstelde diversiteit die cultuurlandschappen met zich meebrengen. Hagen, slootjes, bomenrijen etc vergroten de leefbaarheid voor mens én dier. Het draagt ook bij aan de recreatie en leefbaarheid van het platteland.

Beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen
Nu: € 248 mio

"Helaas een ongewenste bezuiniging onder dwang. Is geen hoofdzaak, gezien de overige belangen. Suppletie moet uit algemene middelen komen. Maatschappelijk breder belang vraagt bijdrage uit meer groepen dan de landbouw."

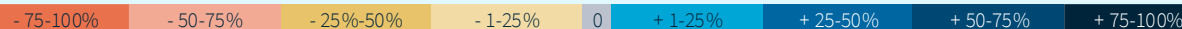
"Landschap mag veranderen als dat beter is voor bijvoorbeeld biodiversiteit. Het hoeft niet per se hersteld te worden naar een voorheen gekozen cultuurlandschap. Het mag ook wat anders worden."

"Er hoeft eigenlijk geen geld naartoe wanneer er minder veeteelt zou zijn in het land. Dan blijft automatisch meer grond over voor tuinbouw, maar ook voor biodiversiteit. Cultuur kan dan ook op natuurlijke wijze vormen aannemen: Hout: bijvoorbeeld een heg of een groep bomen. Water: bijvoorbeeld een sloot of een poel."

"Cultuurlandschappen hebben waarde, meer dan alleen fysiek is het ook van sociaal en cultureel belang. Het brengt diversiteit aan in het landschap waar mens en dier van profiteren en bijdragen kan aan het behoud van een goed klimaat."

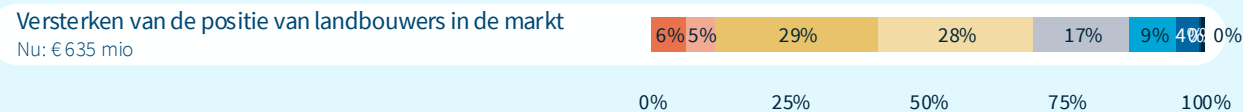
"Zo uniek zijn de meeste polders nou ook weer niet"

"Nederland is in de afgelopen decennia veel uniformer, natuurarmer en lelijker geworden. Het kan veel mooier en biodiverser, wat voor mensen veel prettiger wonen is en ook nog eens gunstig voor biodiversiteit, klimaatadaptatie en robuuste landbouwsystemen."

Versterken van de positie van landbouwers in de markt

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 21,3% van het huidige budget (€ 153 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (75%) bespaart tussen 0% en 50%.
- De motivaties laten zien dat onder **alle groepen** burgers erkenning is dat de positie van landbouwers in de markt niet altijd sterk is, met name tegenover andere partijen in de voedselproductieketen en boeren in het buitenland. Burgers verschillen vooral in de oplossingen die ze voor dat probleem zien. Sommige deelnemers geven aan dat zij het belangrijk vinden om te specificeren over welke landbouwers in welke markt het gaat.
- Meerdere inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) vinden dat boeren dit zelf moeten (kunnen) regelen. Bijvoorbeeld door meer samen te werken. Hier kan hulp vanuit de overheid bij nodig zijn; belemmerende mededingingsregels worden enkele keren genoemd. Sommige deelnemers stellen (principiëler) dat er te veel landbouw in Nederland is (vooral te veel export) en dat steun dit kunstmatig hoog houdt. De balans is doorgeslagen. Deze argumenten zien we ook bij burgers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%). Deze groep noemt vaker ook de afweging met andere doelen onder een bezuinigingsopgave.
- Bij burgers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** is begrip voor de positie van de boer: de wisselende marktprijzen, de onvoorspelbaarheid van het weer, het globale speelveld. Zij noemen relatief vaak het belang van voedselzekerheid (een geluid dat ook in de andere groepen wel voorkomt). Veel deelnemers die het budget laten toenemen benoemen ook andere oplossingen dan geld geven: vooral wettelijke bescherming van boeren tegen een ongelijk speelveld.

"Wat is 'in de markt'? De Nederlandse markt = akkoord, maar voor het buitenland produceren? Nee, dat vind ik niet belangrijk. Ik vind wel dat de landbouwers een toekomstperspectief moeten hebben."

"Het is heel belangrijk om zelf voedselproductie in je land te hebben. Maar er wordt veel te veel geproduceerd in Nederland en 80% wordt geëxporteerd. Er zijn gewoon te veel boerenbedrijven in Nederland en ze worden kunstmatig in leven gehouden."

"Dat kunnen boeren heel goed zelf door meer samenwerking en coöperaties. En soepelere regels van de mededinging."

"Is nodig voor alle doelen. Wereldmarkt concurreren ons kapot. Eu markt afschermen is voldoende om alles te realiseren zonder subsidie"

"Omdat voedselzekerheid een maatschappelijk belang is mag de voedselproductie niet teveel afhankelijk zijn van grote, internationale marktpartijen en wereldhandel (met andere regels voor duurzaamheid en gezondheid). Europa zou dat deel van de markt sterker kunnen reguleren. Wat landbouwers daarnaast ondernemen is hun eigen kans/risico, zolang dat binnen de gestelde (duurzame) kaders gebeurt."

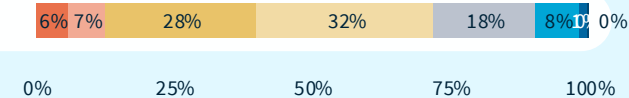
"Boeren hebben veel last van sterk wisselende wereldmarktprijzen. Een klein deel van de consumentenprijs, komt uiteindelijk bij de boer terecht, terwijl deze wel een groot deel van de risico's draagt"

Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 23,3% van het huidige budget (€471,7 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (78%) bespaart tussen 0% en 50%.
- Net als bij het doel *positie in de markt* zien we in **alle groepen** veel burgers noemen dat boeren belangrijk zijn, dat we voedselzekerheid moeten borgen, en boeren een eerlijke prijs moeten krijgen (wat nu vaak niet zo is). Meningsverschillen gaan vooral over de oplossingen.
- Inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) of het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) noemen het vaakst dat een boerenbedrijf een onderneming is. Daar hoort risico bij. Inkomen moet uit de markt gehaald worden. Als er steun is, dan stellen veel burgers de voorwaarde deze verbonden moet zijn aan een transitie naar een duurzamer voedselsysteem. Meerdere deelnemers erkennen het belang van goed inkomen voor de boer en dat zij op dit moment vaak niet goed betaald krijgen. Deze deelnemers zien de oorzaak vooral in ongelijkheid binnen de huidige voedselproductieketen – en zoeken daar de oplossing.
- Bij burgers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** zien we meerdere argumenten, zonder dat daarbij één argument duidelijk de boventoon voert. Veel deelnemers vinden deze steun te verantwoorden, o.a. met het belang van voedselzekerheid als onderbouwing, dan wel de regeldruk vanuit de overheid en wensen vanuit de maatschappij. Ook noemen enkele deelnemers dat dit type steun de oorsprong is van het GLB. Meerdere inwoners noemen dat landbouwers met zorgen over de continuïteit van hun bedrijf geen andere investeringen kunnen doen. Of andersom: dat andere investeringen vanzelf komen als de continuïteit geborgd is. Meerdere deelnemers gebruiken hetzelfde argument als deelnemers die het budget juist laten afnemen: een eerlijke prijs is belangrijk, en die krijgen boeren niet omdat andere partijen in de voedselproductieketen te veel macht hebben. Deze inwoners zien inkomenssteun als een oplossing voor deze situatie.

Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers
Nu: €2.023 mio

"onzin, is beroepsrisico; in topjaren wordt het inkomen toch ook niet afgeroomd?"

"Ik kan dit niet helemaal beoordelen, natuurlijk moeten landbouwers gewoon een inkomen moeten verdienen. Maar dat daar zoveel geld bij moet hangt ook samen met andere zaken, grondspeculatie, onduidelijk overheidsbeleid, investeringen die daardoor moesten worden gedaan en nu terug betaald. Dit zou weer een gezonde situatie moeten worden, dus niet alleen maar geld, maar met het hele systeem (boer, bank, overheid, agro industrie en consument) een nieuw systeem maken"

"Dit is een kostbaar onderdeel van het beleid. Tot op zekere hoogte is inkomenssteun te billijken, maar het lijkt me beter als de verwerkende industrie en de consument een eerlijke prijs betalen ipv het inkomen via steun gefinancierd door belastingen aan te vullen"

"In principe marktwerking maar bij een grillig en onduidelijk overheidsbeleid met slechts een korte tijdsperiode, is een bepaalde garantie nodig naar boeren."

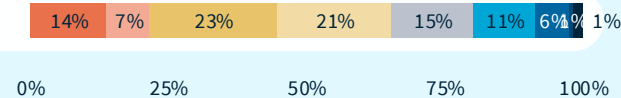
"Zeer belangrijk voor de eigen voedselvoorziening. Boeren moeten een eerlijk salaris kunnen verdienen met het doen van de goede dingen: gezond voedsel, gezond milieu en natuur, goed dierenwelzijn."

"Heel belangrijk. Zolang CONSUMENTEN weinig willen betalen voor eten en liever veel geld uitgeven aan tv zenders, fitness en 3x op vakantie, kan boer niet investeren in duurzamere productiemethoden."

Tegengaan van klimaatverandering

Nu: € 635 mio

Tegengaan van klimaatverandering

- Op dit doel bezuinigen burgers gemiddeld 24,5% van het huidige budget (€ 155,3 mio). Een meerderheid van de Nederlanders (59%) bespaart tussen 0 en 50%.
- Veel inwoners die **sterk besparen** (meer dan 50%) zien de (negatieve) impact van landbouw op klimaatverandering als klein. Zij maken, net als veel deelnemende landbouwers, de vergelijking met andere landen en sectoren. Dáár zit, stellen deze deelnemers, een veel grotere impact. Veel deelnemers noemen (mede daarom) het argument dat het GLB andere doeleinden moet hebben. Enkele deelnemers verwachten dat klimaatverandering doorzet en noemen daarbij veel vaker adaptatie (van de landbouw) dan mitigatie.
- Burgers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken dezelfde twee hoofdargumenten (de invloed van de Nederlandse landbouw op klimaatverandering is beperkt en/of moet geen doel zijn van het GLB). Zij koppelen dit vaker aan een gewenste omschakeling naar een biologisch of regeneratief voedselsysteem. Dat draagt bij aan dit doel. In het verlengde hiervan zeggen meerdere deelnemers dat andere doelen in dit onderzoek ook bijdragen aan het tegengaan van klimaatverandering en belangrijker zijn (zoals *biodiversiteit* en *bodem, water en lucht*). Dit zien we ook bij burgers die het budget **circa gelijk houden**.
- Inwoners die het budget laten **toenemen** wijzen het meest op (in vrij algemene bewoordingen) dat klimaatverandering belangrijk is en een grote, urgente uitdaging. Deze deelnemers wijzen vaker op mitigatie dan adaptatie. Zij leggen de focus op de eiwittransitie, bijvoorbeeld een kleinere veestapel, minder consumptie van rundvlees en de bijbehorende sojaproductie.

"Het GLB dient primair voor de landbouw te zijn; vanwege andere prioriteiten zal het tegengaan van klimaatverandering uit andere budgetten betaald moeten worden."

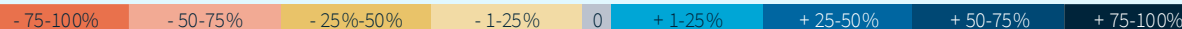
"Dat kunnen we toch niet stoppen. Landen als Amerika, China en India willen blijven ontwikkelen. Beter is aanpassen aan de veranderingen. Klimaatadaptatie."

"Klimaatverandering kunnen we nauwelijks tegengaan door maatregelen in de landbouw. Geld hiervoor uitgeven is dus niet nodig"

"Ligt in het verlengde van en heeft overlap met biodiversiteit en biologische landbouw, als apart onderdeel niet veel meer geld naartoe."

"Ik maak mij zorgen over klimaatverandering, maar ik vind het verbeteren van de kwaliteit van bodem, water en lucht en behoud van biodiversiteit nog belangrijker."

"Ik zou deze indicator liever lager zien, maar op dit moment zou dat een verkeerd signaal afgeven aan het brede publiek. (...) Het risico is dat we denken dat 'het CO₂-probleem is opgelost', terwijl ecosystemen, waterhuishouding en biodiversiteit nog steeds onder druk blijven staan"

Keuzetaak 1 – Kwalitatieve analyse motivaties burgers. Wat is ons opgevallen?

- *Een afname van het budget voor een doel kan verschillende redenen hebben:* Over de twaalf doelen zien we de volgende redenen herhaaldelijk terugkomen onder burgers. Het verschilt per doel welke mix van argumenten het meest wordt gebruikt:
 1. *'Ik zie het probleem niet':* Deelnemers voelen weinig urgentie bij dit doel. Ze zien de huidige situatie als voldoende. Bijvoorbeeld bij het doel over *biodiversiteit*.
 2. *'Ik zie de landbouw niet als (hoofd)oorzaak van het probleem':* Andere actoren, sectoren of landen hebben meer impact (relatief), dan wel de impact van de landbouw is klein (absoluut). Bijvoorbeeld bij het doel *'tegenaan van klimaatverandering'* zijn beide varianten veelgenoemd. Verwant hieraan is: 'ik zie niet hoe de landbouw een betekenisvolle bijdrage aan dit doel kan leveren.'
 3. *'Ik zie het instrument subsidie (geld) niet als oplossing. Of zelfs als schadelijk':* Inwoners zien de oplossing eerder in wet- en regelgeving met bijbehorende handhaving. Zoals bij het doel *dierenwelzijn verbeteren*. Bij de economische doelen zijn ook eerlijke marktprijzen en eigen ondernemerschap van boeren, al dan niet in samenwerking in coöperaties veelgenoemd. Subsidies kunnen marktverstorend werken.
 4. *'Ik vind dat een andere partij verantwoordelijk is voor de oplossing':* Dit argument is vooral vaker genoemd door landbouwers.
 5. *'Ik moest een afweging maken met andere doelen':* En er was nu eenmaal een bezuinigingsopgave. Een verwante motivatie is: 'ik bezuinig, omdat andere doelen dragen hier ook aan bijdragen.'
 6. *'Ik zie dit doel niet als kern van het GLB':* Deelnemers zien het probleem, en de rol van de landbouw, maar vind toch niet dat dit is waarvoor het GLB in de kern zou moeten zijn. Dit argument komt vaker voor bij landbouwers, maar ook wel door inwoners in combinatie met argument 2.
 7. *'Ik vind het afhangen van de voorwaarden':* Bijvoorbeeld door relatief veel inwoners genoemd bij het doel *'kennis en innovatie'*. Maar ook bij het doel *stabiel inkomen*, bijvoorbeeld onder voorwaarde van transitie naar meer duurzaam.
- *Een toename van het budget kan ook verschillende dingen betekenen, maar is vaak eenduidiger:* Het betekent altijd 'ik vind dit doel belangrijk'. Het *kán* betekenen dat een inwoner vindt dat er meer geld naartoe moet, maar ook dat andere of aanvullende instrumenten nodig zijn.
- *Economische doelen – Veel overeenstemming over de onderliggende problemen, verschillen in oplossingen:* Veel inwoners erkennen de relatief zwakke positie van veel landbouwers in de voedselproductieketen. Veel inwoners onderschrijven het uitgangspunt dat als een landbouwer een goede ondernemer is, deze een eerlijk inkomen daaruit moet kunnen halen. Dit komt het meest nadrukkelijk naar voren bij de doelen over *stabiel inkomen* en *positie in de markt*. Vrij breed gedragen is ook de analyse onder burgers dat boeren belangrijk zijn voor Nederland, dat we voedselzekerheid moeten borgen, en dat boeren een eerlijke prijs zouden moeten krijgen waarmee ze de continuïteit van hun bedrijf kunnen regelen. Veelgenoemde bemoeilijkende factoren zijn oneerlijke concurrentie met het buitenland, macht van andere partijen in de voedselproductieketen, maatschappelijke wensen (vooral over groenblauwe doelen), en onvoorspelbaar of ineffectief overheidsbeleid. Op basis van de kwalitatieve analyse zien we dat de verschillen tussen burgers voornamelijk op de veronderstelde oplossingen zitten. Sommige inwoners zeggen dat deze bemoeilijkende factoren een reden zijn voor GLB-steun. Andere inwoners dragen veel oplossingen aan buiten 'meer GLB-geld' (argument 3; kolom links). Relatief vaak genoemd is het argument dat subsidies niet zomaar gegeven moeten worden aan een doelgroep die primair ondernemer is. Hier liggen waarden onder: Hoeveel waarde hecht je aan eigen initiatief? Hoe rechtvaardig vind je steun voor welke dingen?
- *Groenblauwe doelen – Verschillen van mening over de urgentie:* Bij de groenblauwe doelen zien we sterke(re) verschillen tussen burgers over de gevoelde urgentie bij de verschillende doelen (argumenten 1 en 2).
- *Sociaal-culturele doelen – Andere doelen belangrijker:* Het gaat hier om de twee doelen *leefbaar platteland* en *(cultuur)landschappen*. We zien erkenning voor het belang van deze doelen, maar ook relatief veel inwoners vinden andere doelen belangrijker (argument 5). En andere partijen eerder verantwoordelijk (argument 4).
- *Algemeen – Een kwestie van gradaties en balans:* Er is een groep burgers die een grotere (systeem)wijziging wil naar een meer regeneratief, duurzaam systeem. Maar de meeste deelnemers uiten zich in gradaties: het moet duurzamer, boeren moeten ondernemender, er mag minder productie voor de export zijn (maar niet géén).

Open raadpleging
Burgers

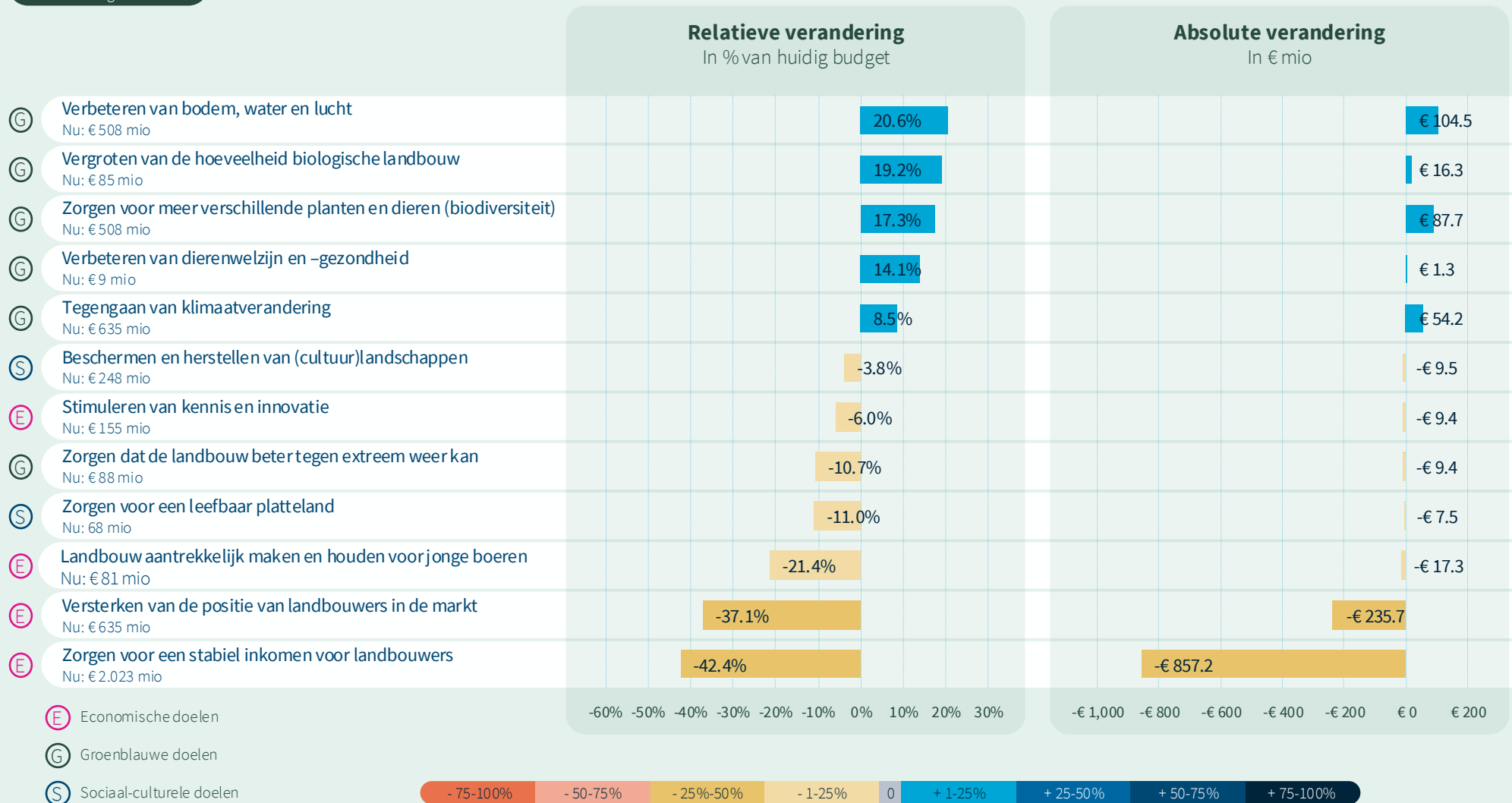
3.2 Uitkomsten open raadpleging burgers

- Keuzetaak 1: Aan welke doelen van het GLB zou u meer of minder geld uitgeven als u de overheid was?
- Uitkomsten zijn niet representatief voor Nederlandse bevolking, maar verbreden het inzicht in de diversiteit aan perspectieven.

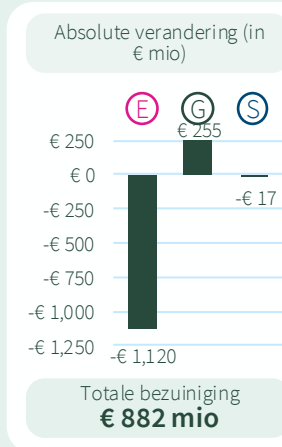
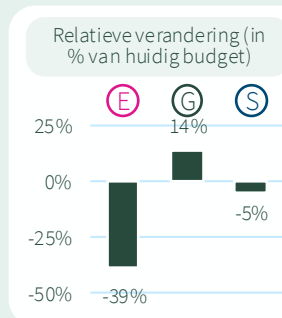

Open raadpleging Burgers

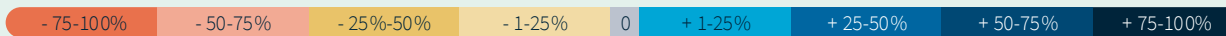
Figuur 3.8. Prioritering van budget voor GLB-doelen Open raadpleging burgers (n=2.183)

Verandering per type doel (in € mio)

- E** Economische doelen
- G** Groenblauwe doelen
- S** Sociaal-culturele doelen

Keuzekaart 1 – Uitkomsten Open Raadpleging Burgers. Wat is ons opgevallen? Een sterke prioriteit voor groenblauwe doelen.

- *Hoeveel bezuinigen burgers in de open raadpleging gemiddeld genomen?* In de open raadpleging besparen gemiddeld genomen in totaal € 882 mio of 17,5% van het bestaande GLB-budget. Dat is ruim meer als het ‘harde’ bezuinigingsdoel € 504 mio (10%). En minder dan het ‘zachte’ doel van € 1.009 mio (20%). Dat betekent o.a. dat doelen met kleine budgetten binnen de kaders van het keuzemodel in de plus gezet hadden kunnen worden. Dat hebben burgers in de open raadpleging gemiddeld genomen niet gedaan. Een duidelijk verschil met het burgerpanel is dat niet alle doelen gemiddeld genomen in de min staan.
- *Welke doelen prioriteren burgers in de open raadpleging hoger?* In het geval van de open raadpleging onder burgers betekent dat: voor welke doelen maken inwoners méér budget vrij? Voor vijf van de zes groenblauwe doelen maken burgers in de open raadpleging méér budget vrij, ook gegeven de totale bezuinigingsopgave in zijn geheel. Deze doelen geven zij dus veel prioriteit. De deelnemers aan de open raadpleging zijn gemiddeld genomen te karakteriseren als ‘groenblauw’.
- *Welke doelen prioriteren burgers in de open raadpleging lager?* In het geval van de open raadpleging onder burgers betekent dat: op welke doelen bezuinigen burgers relatief veel? De cumulatieve bezuiniging van € 882 mio – en het extra budget voor vijf groenblauwe doelen (zie vorige punt) – realiseren inwoners voor het grootste deel door te bezuinigen op twee doelen: *stabiel inkomen voor landbouwers* (-42,4% of € 857,2 mio) en *het versterken van de positie van landbouwers* (-37,1 % of € 235,7 mio). Deze twee doelen krijgen van burgers in de open raadpleging gemiddeld genomen dus minder prioriteit dan in het huidige GLB.
- *Op welk soort doelen bezuinigen burgers?* Burgers in de open raadpleging bezuinigen op een mix van economische en sociaal-culturele doelen. Ze maken meer budget vrij voor vijf van de zes groenblauwe doelen. Vergeleken met de bestaande budgetten besparen ze 39% van het bestaande budget van de economische doelen en 5% van het budget voor de sociaal-culturele doelen. Het budget voor de groenblauwe doelen vergroten ze met 14%.

Open raadpleging
Landbouwers

3.3 Uitkomsten open raadpleging landbouwers

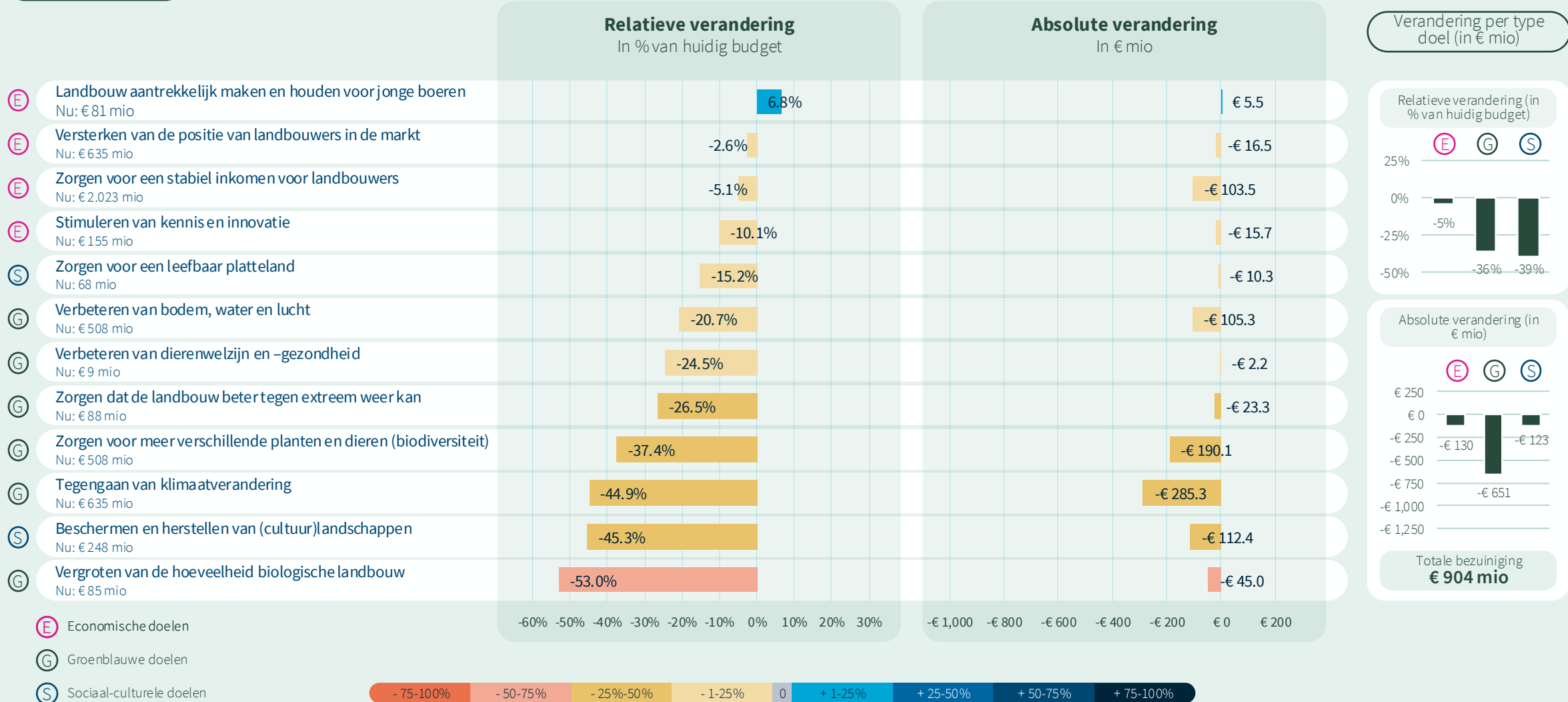
- Keuzetaak 1: Aan welke doelen van het GLB zou u meer of minder geld uitgeven als u de overheid was?
- Uitkomsten zijn niet representatief voor Nederlandse landbouwers, maar verbreden het inzicht in de diversiteit aan perspectieven.

Open raadpleging
Landbouwers

Figuur 3.9. Prioritering van budget voor GLB-doelen

Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

Open raadpleging Landbouwers

Figuur 3.10. Prioritering van budget voor GLB-doelen

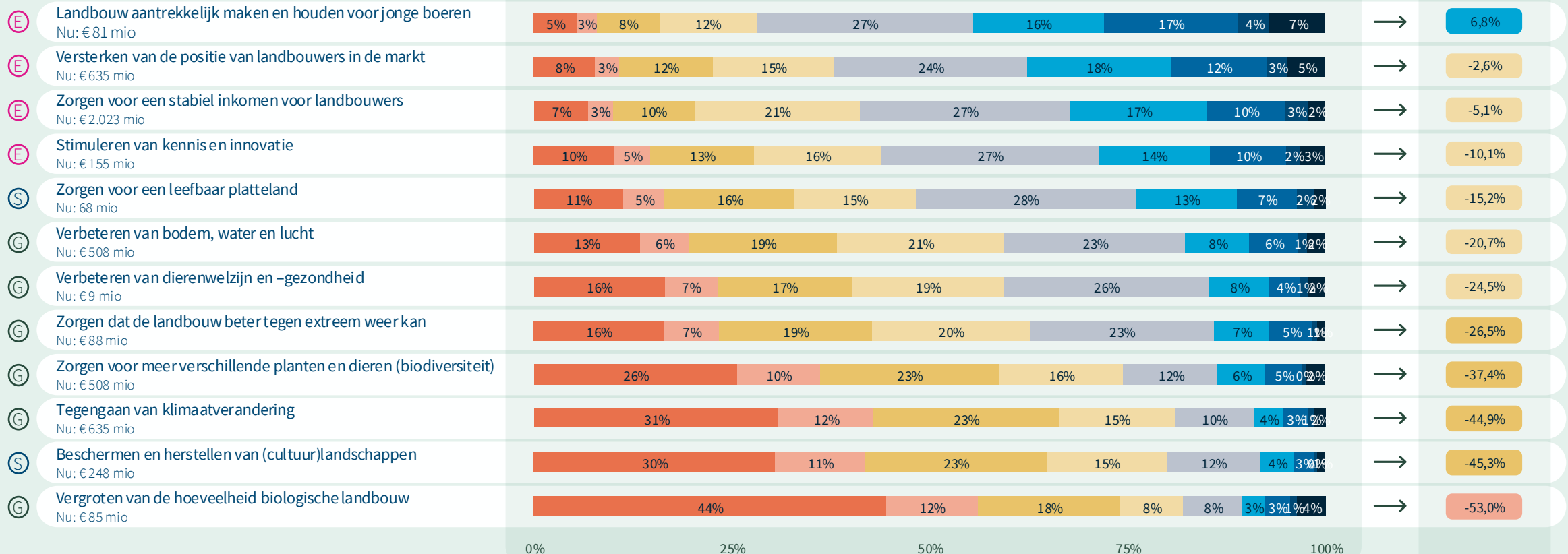
Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

Welk aandeel van de deelnemende landbouwers koos welke mate van bezuiniging?

Histogram

Gemiddeld

100%

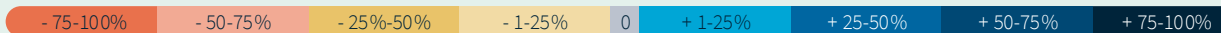

Figuur 3.11. Prioritering doelen – Naar sector

Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

	Gem. 100%	Akker- bouw (n=287)	Fruiteelt (n=41)	Gemengde landbouw (n=86)	Glas- tuintbouw (n=6)	Melkvee- houderij (n=378)	Vee- houderij (n=80)	Overige (n=70)
Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren Nu: €81 mio	6,8%	3,1%	2,0%	9,1%	35,0%	9,0%	15,5%	-1,0%
Versterken van de positie van landbouwers in de markt Nu: €635 mio	-2,6%	2,0%	1,7%	-9,7%	1,7%	-2,9%	1,6%	-19,1%
Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers Nu: €2.023 mio	-5,1%	1,5%	-11,7%	-10,1%	-23,3%	1,0%	-7,5%	-31,7%
Stimuleren van kennis en innovatie Nu: €155 mio	-10,1%	-13,0%	1,7%	-8,1%	10,0%	-12,6%	-12,0%	-9,6%
Zorgen voor een leefbaar platteland Nu: 68 mio	-15,2%	-15,4%	-11,5%	-21,9%	-10,0%	-14,9%	-11,3%	-17,3%
Verbeteren van bodem, water en lucht Nu: €508 mio	-20,7%	-25,4%	-15,9%	-19,2%	-28,3%	-23,6%	-29,1%	8,6%
Verbeteren van dierenwelzijn en -gezondheid Nu: €9 mio	-24,5%	-35,4%	-40,0%	-30,0%	-13,3%	-18,1%	-14,5%	-3,0%
Zorgen dat de landbouw beter tegen extreem weer kan Nu: €88 mio	-26,5%	-24,4%	0,5%	-24,7%	-16,7%	-32,7%	-33,3%	-19,0%
Zorgen voor meer verschillende planten en dieren (biodiversiteit) Nu: €508 mio	-37,4%	-47,4%	-31,5%	-30,6%	-30,0%	-41,9%	-34,6%	-0,4%
Tegengaan van klimaatverandering Nu: €635 mio	-44,9%	-53,1%	-42,7%	-38,8%	-55,0%	-48,6%	-45,1%	-6,3%
Beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen Nu: €248 mio	-45,3%	-54,1%	-45,1%	-46,0%	-28,3%	-43,4%	-41,1%	-29,7%
Vergroten van de hoeveelheid biologische landbouw Nu: €85 mio	-53,0%	-64,7%	-54,4%	-44,8%	-58,3%	-59,2%	-48,3%	-5,3%
Totale bezuiniging (in € mio)	-904	-907	-902	-962	-1.206	-851	-939	-885

Figuur 3.12. Prioritering doelen – Naar jonge boer ja/nee

Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

	Gem. 100%	Jonge boer (n=188)	Geen jonge boer (n=807)
Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren Nu: € 81 mio	6,8%	17,8%	4,5%
Versterken van de positie van landbouwers in de markt Nu: € 635 mio	-2,6%	-3,7%	-2,2%
Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers Nu: € 2.023 mio	-5,1%	-4,6%	-4,5%
Stimuleren van kennis en innovatie Nu: € 155 mio	-10,1%	-12,7%	-9,5%
Zorgen voor een leefbaar platteland Nu: 68 mio	-15,2%	-22,9%	-13,1%
Verbeteren van bodem, water en lucht Nu: € 508 mio	-20,7%	-18,2%	-22,0%
Verbeteren van dierenwelzijn en -gezondheid Nu: € 9 mio	-24,5%	-19,1%	-25,8%
Zorgen dat de landbouw beter tegen extreem weer kan Nu: € 88 mio	-26,5%	-23,9%	-27,6%
Zorgen voor meer verschillende planten en dieren (biodiversiteit) Nu: € 508 mio	-37,4%	-36,4%	-38,4%
Tegengaan van klimaatverandering Nu: € 635 mio	-44,9%	-49,3%	-44,8%
Beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen Nu: € 248 mio	-45,3%	-48,4%	-45,2%
Vergroten van de hoeveelheid biologische landbouw Nu: € 85 mio	-53,0%	-56,9%	-53,5%
Totale bezuiniging (in € mio)	-904	-907	-887

Figuur 3.13. Prioritering doelen – Naar ontvangt GLB ja/nee

Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

	Gem. 100%	Ontvangt GLB (n=925)	Ontvangt geen GLB (n=69)
Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren Nu: € 81 mio	6,8%	7,6%	-2,9%
Versterken van de positie van landbouwers in de markt Nu: € 635 mio	-2,6%	-1,2%	-20,4%
Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers Nu: € 2.023 mio	-5,1%	-2,8%	-28,7%
Stimuleren van kennis en innovatie Nu: € 155 mio	-10,1%	-9,9%	-11,9%
Zorgen voor een leefbaar platteland Nu: 68 mio	-15,2%	-15,1%	-14,9%
Verbeteren van bodem, water en lucht Nu: € 508 mio	-20,7%	-22,6%	-2,2%
Verbeteren van dierenwelzijn en -gezondheid Nu: € 9 mio	-24,5%	-26,0%	-4,6%
Zorgen dat de landbouw beter tegen extreem weer kan Nu: € 88 mio	-26,5%	-27,2%	-21,7%
Zorgen voor meer verschillende planten en dieren (biodiversiteit) Nu: € 508 mio	-37,4%	-40,0%	-11,6%
Tegengaan van klimaatverandering Nu: € 635 mio	-44,9%	-47,7%	-19,4%
Beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen Nu: € 248 mio	-45,3%	-46,4%	-34,9%
Vergroten van de hoeveelheid biologische landbouw Nu: € 85 mio	-53,0%	-57,4%	-8,1%
Totale bezuiniging (in € mio)	-904	-894	-1.048

Keuzetaak 1 – Uitkomsten deelnemende landbouwers. Wat is ons opgevallen?

- *Algemeen/vooraf:* We zien groepen landbouwers die veel of juist weinig op doelen inzetten (Figuur 3.9). Het is belangrijk om (nogmaals) te benoemen dat deze uitkomsten niet representatief zijn voor alle landbouwers in Nederland. De uitkomsten geven twee inzichten: (1) de voorkeuren van de landbouwers die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, en (2) verschillende perspectieven die er bestaan onder landbouwers (maar niet *welk percentage/aandeel* van de landbouwers een perspectief onderschrijft).

Figuur 3.8 – Prioritering van budget voor GLB-doelen

- *Hoeveel bezuinigen landbouwers in de open raadpleging gemiddeld genomen?* De deelnemende landbouwers bezuinigen gemiddeld genomen 17,9% of € 904 mio. Dat is meer dan het ‘harde’ bezuinigingsdoel van € 504 mio (10%). Landbouwers besparen in totaal 2,5%-punt minder dan burgers in het panel. Dat wijst erop dat landbouwers gemiddeld genomen minder veranderingen maken dan inwoners. Ook het grootste bedrag dat op één doel wordt bezuinigd is € 285,3 mio (*tegengaan van klimaatverandering*). Vergelijk dat met inwoners die € 471 mio besparen op het doel *stabiel inkomen*. Hoewel de deelnemende landbouwers grotere relatieve verschuivingen hebben gedaan, zijn de absolute veranderingen kleiner.
- *Welke doelen prioriteren landbouwers in de open raadpleging hoger?* De vier doelen die landbouwers het hoogst prioriteren zijn allen economische doelen. Voor het doel *jonge boeren* maken landbouwers meer budget vrij, ook in de gegeven kaders van een bezuiniging. Dit is een duidelijke prioriteit die ook gedeeld wordt door verschillende groepen landbouwers (zie bijvoorbeeld Figuur 3.10, uitkomsten naar sector). Voor de overige drie economische doelen (*positie landbouwers*, *stabiel inkomen* en *kennis en innovatie*) is de afname relatief beperkt.
- *Welke doelen prioriteren landbouwers in de open raadpleging lager?* Deelnemende landbouwers besparen in absolute zin het meest op drie doelen, allen ‘groenblauw’: *tegengaan van klimaatverandering* (-44,9% of € 285,3 mio), *biodiversiteit* (-37,4% of € 190,1 mio), en *verbeteren van bodem water en lucht* (-20,7% of € 105,3 mio). Ook op het sociaal-culturele doel *beschermen van cultuurlandschappen* bezuinigen landbouwers relatief veel (-45,3% of € 112,4 mio). Deze doelen krijgen daarmee minder prioriteit.

- *Op welk soort doelen bezuinigen landbouwers?* Landbouwers in deze raadpleging bezuinigen vooral op groenblauwe en sociaal-culturele doelen. Vergeleken met de bestaande budgetten besparen ze 5% van het bestaande budget van de economische doelen tegenover 36% van het budget voor groenblauwe doelen en 39% van het budget voor de sociaal-culturele doelen.

Figuren 3.10 – 3.12 – Uitkomsten naar sector, jonge boer ja/nee, en ontvangt GLB ja/nee

- *Kleine aantallen in sommige subgroepen:* Uitkomsten in dit onderzoek zijn niet representatief voor alle landbouwers in Nederland, dat geldt ook voor de uitkomsten in de gerapporteerde subgroepen van Figuren 3.10 tot en met 3.12. Een extra waarschuwing is dat in sommige subgroepen kleine aantallen respondenten zijn. Bij minder dan 30 respondenten is extra voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van resultaten.

Op de volgende pagina's

- *Kwalitatieve analyse: Welke redenen geven landbouwers die hebben deelgenomen voor hun keuzes bij deze twaalf doelen?*

Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren
Nu: €81 mio

Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren

(Open raadpleging – Landbouwers)

- De landbouwers die hebben deelgenomen vergroten het huidige budget voor dit doel met gemiddeld 6,8% (€ 5,5 mio).
- Landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) noemen het vaakst dat dergelijke steun onnodig zou moeten zijn als de markt voor boeren goed is. Meerdere deelnemers betwijfelen de effectiviteit van subsidieregelingen: zo zou extra steun voor jonge boeren de overnameprijs van boerenbedrijven alleen maar verhogen. Andere deelnemers zeggen dat voor kleine boeren overname toch al heel moeilijk is geworden (door o.a. beleid, heffingen, verplichtingen), waardoor deze steun niet helpt, en grote boeren het niet nodig hebben. Enkele deelnemers noemen dat dit doel neigt naar leeftijdsdiscriminatie.
- Bij landbouwers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) verschuift de argumentatie naar de steeds complexere situatie waarmee (jonge) boeren te maken hebben. De genoemde factoren zijn erg divers (grondprijzen, regeldruk, buitenlandse investeerders), evenals genoemde oplossingen (kleinschaliger, regeneratief, minder regels).
- Landbouwers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** benadrukken dat landbouw belangrijk is en blijft voor Nederland. En dat jonge boeren daarvoor de toekomst zijn. Die verdienen een steuntje in de rug. Veel deelnemers wijzen niet (alleen) op financiële steun, maar vooral op de regeldruk en onzekerheid in beleid. Dat verhoogt de drempel voor jonge boeren ook. Een enkeling zegt dat steun ook immaterieel kan zijn: meer waardering voor boeren uitspreken.

"Als de landbouw een goed draaiend bedrijf is verkoopt het zichzelf en wordt het vanzelf interessant voor opvolgers"

"Denk dat de extra stimulering niet meer bedrijfsopvolgers over de streep trekt. Een landbouwbedrijf moet gewoon rendabel zijn om een bedrijfsopvolger te hebben. Een agrarisch bedrijf wordt nu ook al voor minder dan de waarde in het economisch verkeer overgedragen aan de opvolger. Meestal voor een waarde waarbij exploitatie nog net uit kan. Een extra vergoeding voor de bedrijfsopvolger maakt dat de exploitatie van het bedrijf net iets beter is en dus kan de opvolger iets meer voor het bedrijf betalen om op te volgen. Gevolg: extra vergoeding gaat indirect naar de bedrijfsverlater."

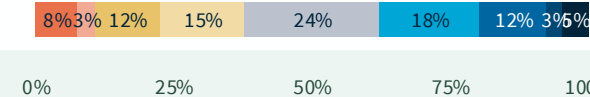
"Jonge landbouwers regeling en vestigingssteun zijn goede regelingen om landbouw aantrekkelijk te houden voor jonge landbouwers. Een kleine verlaging hierin moet mogelijk zijn."

"De jeugd hééft de toekomst en ís de toekomst. De agrarische sector vergrijsst echter in rap tempo, terwijl de interesse van jongeren achterblijft. Daardoor komt de noodzakelijke kennisoverdracht en de zekerheid van onze voedselproductie onder druk te staan. Als samenleving moeten we investeren in inspiratie, educatie en perspectief voor jonge mensen, zodat zij gemotiveerd raken om de agrarische sector te versterken."

"Jonge boeren moeten ondersteund worden, zowel financieel als qua wet- regelgeving. De vestigingssteun is hier een voorbeeld van. Er wordt flink budget uitgelooft bij een bedrijfsovername, alleen zouden andere jonge boeren die nog in maatschap zitten hier ook gebruik van moeten kunnen maken. Tevens is de vestigingssteun een belaste prestatie, dus komt deze rechtstreeks in het resultaat."

Versterken van de positie van landbouwers in de markt
Nu: € 635 mio

Versterken van de positie van landbouwers in de markt

(Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 2,6% van het huidige budget (€ 16,5 mio).
- De landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) noemen het vaakst dat de sector dit zelf zou moeten regelen. Tegelijkertijd noemen andere deelnemers in deze groep factoren die dit bemoeilijken: vooral de macht van andere (grotere) partijen in de voedselproductieketen, en het ongelijke internationale speelveld. Onder deze deelnemers bestaat vaker twijfel over de effectiviteit van subsidies in het bijzonder (marktverstoring, komen vooral terecht bij grote boerenbedrijven of inkooporganisaties) en overheidsingrijpen in het algemeen.
- Bij landbouwers die het budget **bepert laten afnemen** (tot 50%) gebruiken deelnemers vergelijkbare argumenten als de voorgaande groep. Zij delen de analyse over de ongelijke marktpositie ten opzichte van leveranciers, inkooporganisaties en boeren in andere landen. We zien dit ook bij landbouwers die het budget **circa gelijk houden**. Veel deelnemers in deze groepen zien de oplossing (ook) in eigen ondernemerschap en meer samenwerking, maar ook deels in geldelijke steun.
- Meerdere landbouwers die het budget laten **toenemen** wijzen net als de andere groepen op de moeilijke positie van boeren tegenover andere partijen en boeren in andere landen. Zij zien GLB-steun vaker als geëigend instrument. Bij meerdere boeren in deze groep is argwaan over de ongelijkheid van eisen/standaarden die aan Nederlandse boeren worden gesteld vergeleken met buitenlandse boeren. Enkele pleiten voor beperking van de import en het stoppen van handelsverdragen zoals Mercosur.

"In de aardappelmarkt lukt dit helemaal niet. Verspilling van overheidsgeld. Dit geld mag naar directe inkomensstroom aan landbouwers."

"(...) zolang nederlandse retailers bijvoorbeeld appels mogen importeren uit italie chili nieuw zeeland e.d die met middelen bespoten mogen worden die nederlandse appeltelers niet mogen gebruiken heb ik weinig vertrouwen dat dit geld goed besteed zou worden . dus bezuinigen op dit doel."

"De winsten worden nu op de verkeerde plekken gemaakt naar mijn idee. Ik heb ook blauwe bessen. Voor de prijs die ik daarvoor ontvang kan ik niemand ze laten plukken. Terwijl ze in de winkel liggen voor het veelvoudige van wat ik ervoor krijg. En dan komen ze vaak ook nog eens uit een land ver weg."

"De markt is veelal in handen van grote partijen, hier hebben individuele agrarische bedrijven niet of nauwelijks invloed op. Bijvoorbeeld de friet aardappelmarkt is in handen van een aantal grote frietfabrieken, akkerbouwers moeten slikken of stikken als de contracten aangeboden worden."

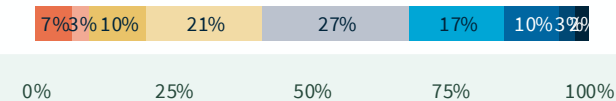
"Er komen mooie kansen op ons af. Ecosysteemdiensten. Partijen die willen investeren. We zullen zelf de markt moeten bekijken. Dat hoort bij het voeren van een eigen bedrijf"

"De landbouw heeft een moeilijke positie in de markt. Er wordt veel geëist voor weinig geld. Door bundeling kunnen boeren beter een vuist maken tegen de supermarkten."

"Zorg dat er instrumentarium is om boeren en tuinders de gelegenheid biedt om samen op te trekken in de markt (bijvoorbeeld Producenten Organisaties) en om onderling afspraken te maken over bijvoorbeeld een gelijk speelveld (In de vorm van bijvoorbeeld ZBO)."

Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers
Nu: € 2.023 mio

Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers

(Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 5,1 % van het huidige budget (€ 103,5 mio).
- Er is een relatief kleine groep landbouwers die hebben deelgenomen die **sterk besparen** (meer dan 50%). Zij zeggen het vaakst dat een stabiel inkomen uit de markt moet komen. Ook andere argumenten komen veel voor: veelgenoemd is bijvoorbeeld dat in de huidige regelingen vooral geld bij de grote bedrijven terecht komt. Ook noemen meerdere deelnemers dat de steun de grondprijzen alleen maar opdrijft met diverse negatieve consequenties (GLB-gelden zijn marktverstoring).
- Bij landbouwers die het budget **bepert laten afnemen** (tot 50%) gebruiken deelnemers ook het argument dat landbouwers (zijzelf) ondernemers zijn en dus zonder subsidie zouden moeten kunnen. Maar zij wijzen er ook op dat de consument dan hogere prijzen moet betalen én dat de maatschappij een wensenlijst heeft waar de boer aan moet voldoen.
- Landbouwers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** wijzen het meest op de lage en instabiele prijzen die zij krijgen, onder andere omdat ze moeten concurreren op de wereldmarkt. De continuïteit van het bedrijf is de basis. Als die in het geding is, dan kunnen er ook geen investeringen worden gedaan in zaken als klimaat, water, dierenwelzijn, etc. Enkele landbouwers die mee hebben gedaan noemen ook dat dit de oorsprong is van het GLB.

"Steun ook eerder aftoppen op een maximum. Grote bedrijven hebben de steun vaak niet nodig"

"Een goede ondernemer maakt keuzes en zorgt voor voldoende inkomen. Op voorhand een inkomen stutten maakt lui. Vernieuwende inkomensstromen moeten gestimuleerd worden, maar zomaar zorgen voor een stabiel inkomen is niet meer van deze tijd."

"In geval van lage prijzen is een basis belangrijk om de continuïteit van het bedrijf te waarborgen. Je kunt niet groen doen als je rood staat."

"Het huidige GLB is een vaste inkomenssteun op basis van hectares. Ik denk dat het tijd wordt om daar helemaal mee te stoppen. Het drijft alleen maar de grondprijzen op wat mooi is voor de oude stoppende boer. Maar de nieuwe jonge generatie agrariërs zit het alleen maar in de weg. Het GLB geld neem je mee in je begroting als je een financiering aan vraagt. Ook voor het overnemen van een bedrijf of het aankopen van grond wat dus alleen maar ervoor zorgt dat de al hoge grondprijzen nog hoger worden. Een gezonde bedrijfsvoering heeft geen inkomenssteun nodig."

"Hier is het GLB voor bedoeld, zorg dat de landbouwer een eerlijk inkomen kan verdienen. Graanprijzen van 20 cent per kilo zorgen ervoor dat er nooit ingezet kan worden op duurzaamheid."

"Wanneer er eisen worden gesteld aan hoe er geproduceerd wordt is compensatie niet meer dan normaal. In het filmpje wordt gesproken over het KRIJGEN van geld. Nee er wordt betaald voor wat er door de samenleving wordt opgelegd."

Stimuleren van kennis en innovatie

Nu: € 155 mio

Stimuleren van kennis en innovatie (Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 10,1% van het huidige budget (€ 15,7 mio).
- We zien dezelfde argumenten bij landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) en het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%). Zij stellen het vaakst dat innovatie al uit de sector zelf komt en ook moet komen. Er is al veel kennis en er wordt al veel geïnoveerd. Sommige deelnemers beargumenteren dat steun voor kennis en innovatie vaak niet bij de boer terecht komt, maar bij adviesbureaus, of alleen bij grote boeren. Er zijn daarmee twijfels of steun voor kennis en innovatie wel zijn doel bereikt, ook omdat regelingen snel te bureaucratisch zijn. Meerdere deelnemers concluderen dat het geen primaire taak is voor het GLB. Sommige deelnemers vragen zich af voor welk doel innovatie moet worden ingezet.
- Landbouwers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** wijzen het meest op het belang van kennis en innovatie in het algemeen. Daar waar deelnemers kennis en innovatie aan doelen verbinden is dat vrijwel altijd aan het verhogen van duurzaamheid (verlagen van belasting op natuur en milieu). Deelnemende landbouwers noemen minder concrete voorbeelden dan burgers hebben gedaan. Het argument dat kennis en innovatie kan leiden tot efficiëntere of effectievere productie is door vrijwel geen landbouwer (expliciet) genoemd.

"Geld gaat grotendeels naar adviesbureaus waar er 8 dezelfde onderzoeken op verschillende plekken wordt gedaan, weggegooid geld... moet naar de boer die mee wil bewegen in verduurzamen"

"Kennis oke maar allerlei technieken bedenken om maar meer te kunnen produceren vraag ik me af. We hoeven niet terug naar ot en sien. Maar met kennis kan er veel en groei zit hem niet alleen in aantal maar om geluk en inkomen."

Zijnu (denk ik) veel kennis vouchers welke niet tot hun recht komen. Beter om de nieuwe technieken te ondersteunen. Bijv. investeringssubsidie.

"Zorgt ook voor een betere positie tov buitenlandse markt"

"Deze vind ik jammer maar moest iets terug anders kwam ik niet uit"

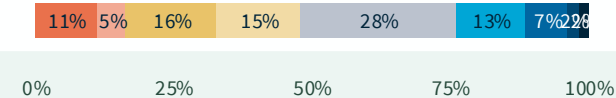
"NL is min of meer een gidsland op gebied van landbouwinnovatie. Om dat te blijven mag er wel iets meer geld naar toe."

"dit moet altijd blijven ongeacht de stand van economie en of geldtekort"

Zorgen voor een leefbaar platteland

Nu: 68 mio

Zorgen voor een leefbaar platteland (Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 15,2% van het huidige budget (€ 10,3 mio).
- Net als bij burgers stellen landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) of het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) het vaakst dat dit doel niet uit het GLB bekostigd zou moeten worden. Leefbaarheid van het platteland is belangrijk, maar zou door andere partijen (en vanuit andere budgetten) georganiseerd moeten worden. Meerdere deelnemers zeggen dat het platteland al leefbaar is. Een enkele deelnemer wijst erop dat als er genoeg boeren blijven, de leefbaarheid ook zal blijven.
- Bij landbouwers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** is relatief veel aandacht voor de rol van boeren in de leefbaarheid van het platteland. Als er boeren zijn, dan is de leefbaarheid ook goed – en vice versa. Dit hangt samen met een behoefte aan erkenning en vertrouwen in boeren. Meerdere landbouwers in dit onderzoek noemen ook basisvoorzieningen, vooral scholen en winkels. Zij noemen wat minder vaak OV/bereikbaarheid, wat burgers wel vaker doen.

"Landbouwers met een voldoende inkomen zorgen voor een leefbaar platteland."

"platteland is prima leefbaar en hoeft geen steun te ontvangen"

"is belangrijk maar niet uit de pot die voor boeren is bestemd."

"Platteland is niet alleen boeren, mkb heeft ook een bijdrage te leveren"

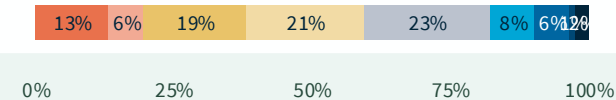
"is erg belangrijk voor het sociale leven voetbal gym scholen cafe"

"leefbaarheid van het platteland hangt direct samen met het beschermen van een uitstervend ras; boeren. Zij zijn de goedkoopste, beste garantie voor leefbaarheid"

Verbeteren van bodem, water en lucht

Nu: € 508 mio

Verbeteren van bodem, water en lucht (Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 20,7% van het huidige budget (€ 105,3 mio).
- De landbouwers die hebben deelgenomen die **sterk besparen** (meer dan 50%) vinden vaak dat het probleem (grotendeels) elders ligt: bij industrie, mobiliteit, burgers (riool) en buitenland (rivieren die vervuiling meebrengen, vervuilde lucht / stikstof die binnenwaait). Meerdere andere deelnemers stellen dat de kwaliteit van bodem, water en lucht al goed zijn.
- Bij landbouwers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) zien we de argumenten uit de voorgaande groep ook terug. En een mix van andere argumenten: vraagtekens bij de normen (o.a. te theoretisch), dat dit geen onderdeel zou moeten zijn voor het GLB, dat andere doelen hier ook aan bijdragen, dat het wel belangrijk is maar andere doelen (m.n. inkomen) belangrijker zijn. Sommige deelnemers wijzen op het gebrek aan betrouwbare metingen, of verschillen tussen boeren/gebieden. Enkele deelnemers twijfelen aan de effectiviteit van maatregelen. Of juist dat er maatregelen zijn die nog genomen kunnen worden.
- Landbouwers die het budget **circa gelijk houden** wijzen er vaak op dat het budget nu wel ongeveer goed is, en andere doelen uit dit onderzoek ook bijdragen aan dit doel. Landbouwers die het budget laten **toenemen** wijzen het meest op dat de bodem, water en lucht er slecht voor staan in Nederland door stoffen als CO₂, stikstof en PFAS. Sommige deelnemers noemen gezonde bodem, water en lucht essentieel voor de landbouw op de lange termijn.

"Bij oorzaak neerleggen. Dus bij industrie, mobiliteit en afvalwater riool"

"De kwaliteit is niet zo slecht als gesuggereerd word"

"Daar doen we al genoeg mee, het is belangrijk schoon water , maar vergeet niet dat wij het afvoerputje van Europa zijn , er worden middelen gevonden die hier al een aantal jaren verboden zijn (hoe word dit verklaard met 1 Europa). Er is niets hetzelfde in Europa."

"Hoognodig voor een levensvatbare landbouw op de lange termijn"

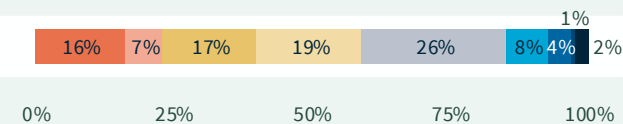
"Hierdoor worden er beter producten geteeld en kost en denk ik minder geld omdat de natuur beter op elkaar is afgestemd en minder pieken in regen of droogte."

"moet wel, maar dan wel allemaal gelijk belasten met inkrimpen. dus ook industrie en verkeer"

Verbeteren van dierenwelzijn en –gezondheid

Nu: €9 mio

Verbeteren van dierenwelzijn en –gezondheid (Open

raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 24,5% van het huidige budget (€ 2,2 mio).
- Het meest genoemde argument onder landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) is dat dierenwelzijn in Nederland al op een hoog niveau is en (goed) gereguleerd. Deze deelnemers wijzen op de leefomstandigheden en standaarden in het buitenland – en beargumenteren in het verlengde dat er eerder in het buitenland wat gedaan zou moeten worden (*level playing field*). Verbetering hier is in ieder geval niet direct nodig, volgens een deel van deze groep. Meerdere deelnemers wijzen erop dat het ‘uit de markt’ moet komen, waarbij sommige bedoelen dat er eerlijke(re) prijzen moeten worden betaald, andere dat het aan de boer zelf overgelaten moet worden.
- Bij landbouwers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken deelnemers vergelijkbare argumenten als de voorgaande groep. Het is al goed op orde, zeker in vergelijking met het buitenland, en de situatie is verbeterd ten opzichte van het verleden. De huidige regelgeving is al streng genoeg. Ook weer veel: boeren zorgen zelf goed voor hun dieren.
- Landbouwers die het budget **circa gelijk houden** stellen vooral: het is al goed. Een enkeling zegt: hier is het GLB niet voor. We zien overlappende argumenten met de vorige en de volgende groep.
- Meerdere deelnemende landbouwers die het budget laten **toenemen** wijzen op de meer fundamentele punt dat dieren een goed leven verdienen. Ook hier benoemen veel landbouwers dat dierenwelzijn in Nederland al goed is, zeker vergeleken met het buitenland. Deelnemers vragen om praktische oplossingen, zoals stalaanpassingen.

"Als een boer goed voor zijn dieren zorgt, zorgen de dieren goed voor de boer."

"In Nederland is het dierenwelzijn al het beste in de wereld!!!! Ik ken geen boer die niet goed is voor zijn vee. De regelgeving voor dieren welzijn is goed geregeld in NL. Er moet natuurlijk wel onderzoek blijven naar dierziekten e.d."

"is al een hele hoge dierenwelzijn hier zie Oekraïense legbatterij eieren in de koekjes"

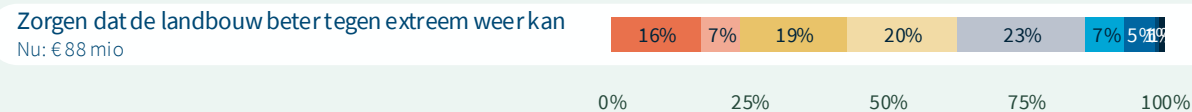
"Super belangrijk! Dieren verdienen een beter leven. Zet vol in op plantaardig eiwit en zorg dat dierlijke proteïne veel duurder betaald moet worden. Maak dit geld beschikbaar voor het comfort van de dieren!"

"Is prima op orde, geen vergelijk met jaren geleden. Veel bewuster al, mooi hoe de sector dit voorvarend oppakt. Ook medicijngebruik is enorm gekelderd, nu de mensen nog."

"je kunt ook een vergoeding zoals Duitsland op zetten waar je bij nieuwbouw tussen de 25% en 50% terug krijgt. zolang er goedkoop voedsel uit het buitenland geïmporteerd wordt, door jullie als overheid handelsverdragen af te sluiten gaat het niet uit de markt komen."

"Het GLB is om stappen te zetten maar moet eigenlijk tijdelijk zijn en ook dit zou moeten zijn dat de markt (consument) dit er voor over moeten hebben."

Zorgen dat de landbouw beter tegen extreem weer kan

(Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 26,5% van het huidige budget (€ 23,3 mio).
- Het meest gebruikte argument door deelnemende landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) is dat dit aan de landbouwers zelf is. Enerzijds omdat het bedrijfsrisico is, anderzijds omdat zij zelf het beste de oplossingen kunnen bedenken. Sommige zeggen dat de overheid bij voorkeur niet in de weg staat. Meerdere deelnemers zeggen ook dat het GLB hier niet voor bedoeld is.
- Bij landbouwers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken deelnemers vergelijkbare argumenten als de voorgaande groep. Deze deelnemers wijzen ook vaker naar andere partijen die hier een verantwoordelijkheid hebben, zoals de waterschappen en het Rijk. Dit zien we ook bij landbouwers die het budget **circa gelijk houden**. Bij deze groepen, net als bij de volgende, noemen veel deelnemers de samenhang tussen dit doel en andere doelen in dit onderzoek (m.n. *bodem, water en lucht*, het doel over *biodiversiteit*, en *tegengaan van klimaatverandering*).
- Meerdere deelnemende landbouwers die het budget laten **toenemen** wijzen op de aanstaande klimaatverandering en de verwachte gevolgen voor vaker mislukte oogsten. Zij beroepen zich erop dat ze dat niet alleen kunnen of dat de voedselzekerheid een overstijgend nationaal belang heeft. Ook hier wijzen veel deelnemers op de rol en verantwoordelijkheid van andere partijen, met name de waterschappen, maar ook het Rijk.

"Ik denk dat een subsidie niet echt helpt en dat echt effectieve maatregelen hun weg toch wel vinden als dat nodig blijkt te zijn."

"wij weten als geen ander dat we afhankelijk zijn van de weersomstandigheden en je weet als boer dat het soms tegenvalt en soms erg meevalt, dat moeten we incalculeren"

"Boeren zijn vindingrijk en flexibel en passen zich wel aan."

"Voorkomen van schade door weersextremen is een taak van de waterschappen (waterbeheer) en de provincies/het rijk (ruimtelijke ordening/infrastructuur). De landbouw is te kleinschalig om extreem weer op te vangen. Vergoeding voor noodwateropvang moet niet uit de GLB pot komen, maar bijvoorbeeld uit de OZB. bv Tussenklappenpolder Gr)"

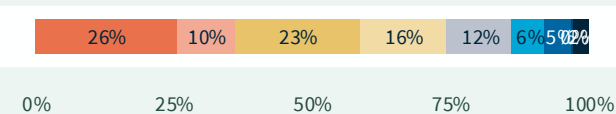
"Klimaat verandering zet door, als we onze voedselproductie veilig willen stellen moeten we wel voor sorteren"

"Klimaat veranderd zeker dat is niet te ontkennen, hiervoor moeten wij beter bestand zijn, dit kunnen wij niet zonder hulp"

"alle hulp is welkom"

Zorgen voor meer verschillende planten en dieren (biodiversiteit) Nu: € 508 mio

Zorgen voor meer verschillende planten en dieren (biodiversiteit) (Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 37,4% van het huidige budget (€ 190,1 mio).
- Deelnemende landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) benoemen vaak dat de natuur zichzelf regelt. Sommige stellen daarbij dat ingrijpen onvoorziene effecten kan hebben. Veel deelnemers in deze groepen stellen ook dat de staat van de biodiversiteit niet zorgelijk is en/of al veel verbeterd is de afgelopen jaren.
- Ook landbouwers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken de argumenten uit de voorgaande groep. We zien ook andere argumenten. Deelnemers wijzen elders: naar veranderende maatschappelijke omstandigheden (zoals de druk op de ruimte, bevolkingsgroei) en bemoeilijkende wet- en regelgeving. We zien ook de argumenten dat andere doelen hieraan kunnen bijdragen (m.n. *biologische landbouw* en *bodem, water en lucht*). Ook zien we het argument dat het onderzoek nu eenmaal een bezuinigingsopgave meegaf, en dat er dus keuzes moeten worden gemaakt. Onder de landbouwers die het budget **circa gelijk houden** zien we zowel argumenten uit deze groep als de volgende.
- Landbouwers die het budget laten **toenemen** wijzen het meest op de slechte – en verslechterende – staat van biodiversiteit. Deze deelnemers benadrukken vaak het belang van biodiversiteit voor landbouwers, met name voor bestuiving van gewassen. Een andere groep landbouwers die het budget vergroten wijzen erop dat maatregelen die bijdragen aan biodiversiteit ten koste gaan van hun productie, waarvoor compensatie redelijk is.

"het ene plantje /diertje vertrekt, het ander komt"

"Verandering van diversiteit in de natuur is van alle tijden. We moeten niet geforceerd vasthouden wat wensen te zien. Natuur past zichzelf aan in veranderende omgeving en klimaat"

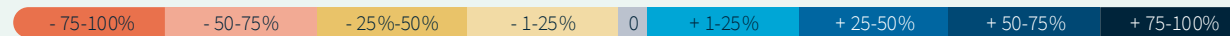
"laat de boer boeren, dan komt er meer diversiteit in het land. bijv mest niet injecteren, beschadigd bodemleven, weer bovengronds uitrijden, meer insecten, meer eten voor de vogels, meer dieren. Sinds er mestwetgeving in het leven is geroepen, gaat de diversiteit achteruit."

"Moest ergens op beknibben"

"volgens mij gaat het zo slecht nog niet"

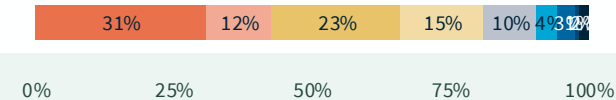
"50 per cent van onze insecten zijn uitgestorven: door ons bij ons. Wij hebben plant en insect biodiversiteit om voedselzekerheid te krijgen. Gewassen zijn afhankelijk van bestuiving en de hele ecosysteem"

"Als landbouwers groenstroken e.d. inzaaien gaat dit ten koste van dure productiegrond, dus dit inkomen verlies moet gecompenseerd worden."

Tegengaan van klimaatverandering

Nu: € 635 mio

Tegengaan van klimaatverandering (Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 44,9% van het huidige budget (€ 285,3 mio).
- Landbouwers in deze raadpleging die **sterk besparen** (meer dan 50%) stellen het vaakst dat de invloed van de Nederlandse landbouw op klimaatverandering klein is, zowel in absolute als in relatieve zin. Zij vergelijken de impact met andere sectoren (vervoer, industrie, wonen) en andere landen. Deze hebben een grotere impact op het klimaat, dus vooral die actoren zouden stappen moeten zetten. Meerdere concluderen dat de kosten niet in vergelijking staan tot het effect. Ook stellen meerdere deelnemers dat klimaatverandering van alle tijden is en/of niet te veranderen is. Er zijn ook meerdere deelnemers die pleiten voor adaptatie in plaats van mitigatie.
- Bij landbouwers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken deelnemers vergelijkbare argumenten als de voorgaande groep, maar wel minder vaak, met name dat de Nederlandse landbouw maar een kleine impact heeft vergeleken met andere sectoren en landen. Er komen andere argumenten bij. Bijvoorbeeld dat klimaatverandering wel tegengegaan moet worden, maar dat dit anders gefinancierd moet worden dan het GLB (bijvoorbeeld vanuit energietransitie). Enkele deelnemers wijzen op de samenhang met andere doelen in dit onderzoek.
- Landbouwers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** wijzen op de urgentie van het tegengaan van klimaatverandering, maar noemen vooral (veel) voorbeelden hoe de landbouw kan bijdragen aan dit doel: koolstofvastlegging in de bodem, juiste gewassen, goede grondbewerking, etc. Meerdere boeren zeggen dat het begint bij een goede bodem, water en lucht.

"Helemaal niet nodig. De landbouw verslechterd het klimaat niet."

"Doen we al genoeg aan. En dat voor 0.00007 graden!!!!!!!!!!!!!!"

"Klimaatverandering tegengaan zal niet lukken, het klimaat is evenals het weer nu eenmaal aan verandering onderhevig. Er kan beter worden geïnvesteerd in maatregelen om hier mee om te gaan. Zoals Darwin al zei is degene die zich het beste aanpast degene die overleeft, dat lijkt mij een stuk wijzer."

"Doordat GLB steun gegeven is in dit onderwerp, gingen er veel akkerbouwers vlinderbloemigen zaaien om in goud te komen - Gevolg overproductie bij de fabrieken. Voorbeeld percelen met sperziebonen veel te veel productie sommige werden dit jaar niet geoogst."

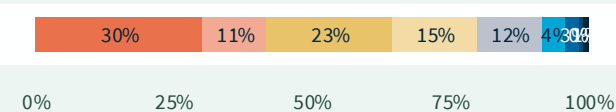
"Alles wordt in vakje gegoten. als je werkt aan een regeneratieve bedrijfsvoering, ga je klimaatverandering tegen, ben je beter bestand tegen extreem weer, vergroot je de biodiversiteit. Dus een uitgave kan tegelijkertijd meerdere doelen dienen."

"vanuit het GLB gelden naar klimaatverandering overbrengen is een druppel op de gloeiende plaat. natuurlijk kunnen wij onderwater drainage in veenweide gebied beperkt CO2 uitstoot en bodemdaling, NKG toepassingen en beperken van scheuren grasland zijn allemaal positieve maatregelen die ook de box klimaatverandering aantikken dus voor de vorm mag je deze hier aan toevoegen. al vind ik landschap, bodem en water, weerbaarheid weerextremen hierin belangrijkere factoren."

"bodem beter beschermen tegen droogte en natte periode is zoo belangrijk. kijken waar kansen liggen"

Beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen
Nu: € 248 mio

Beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen

(Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 45,3% van het huidige budget (€ 112,4 mio).
- Landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) of het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) noemen onder andere vaak dat (cultuur)landschappen altijd al veranderen. Er is dan ook geen 'echt' landschap en we moeten van Nederland geen 'museum' maken. Meerdere landbouwers vinden het zonde: zij voorzien verrommeling en verdwijnen van goede landbouwgrond. Een ander veelgebruikt argument is dat cultuurlandschappen wellicht wel belangrijk zijn, maar dit geen rol is voor het GLB (maar bijvoorbeeld wel voor het ANlb, natuurorganisaties, terreinbeherende organisaties, of voor het 'algemeen belang'). Meerdere landbouwers die hebben deelgenomen stellen ook dat boeren het landschap al beheren.
- Landbouwers die het budget **circa gelijk houden** zeggen relatief vaak dat de (cultuur)landschappen goed zijn zoals ze nu is en/of er genoeg aan gedaan wordt. Daarom houden ze het budget gelijk. We zien argumenten uit de voorgaande en de volgende groepen ook terugkomen.
- Deelnemende landbouwers die het budget laten **toenemen** doen dat omdat ze het beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen bij vinden dragen aan de leefbaarheid op het platteland, zowel voor mens als dier. Deelnemers in deze groep vinden dat hiervoor wel enige compensatie nodig is.

"Ik vind het belangrijk dat er op ieder stukje landbouw grond agrarische producten geproduceerd worden."

"Je kunt niet terug na wat het was je moet vooruit"

"Wij zijn maar postzegel. Bescherm m.n waddengebied en rivierendelta en voor rest gas geven"

"Hiervoor is het GLB niet. Indien dit gewenst is, dan kan dit b.v. via het agrarisch natuurbeheer geregeld worden."

"Ik ben voor herstel van de cultuurlandschappen. Echter moeten de randvoorwaarden daar wel voor zijn. Als je voor het aanplanten van heggen eerst archeologisch onderzoek moet doen dan haakt iedereen af. En er moet wel compensatie tegenover staan."

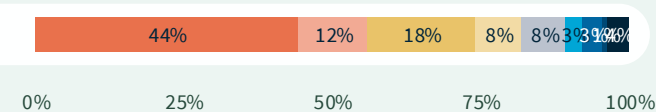
"Wat zijn cultuurlandschappen, iedere generatie heeft zijn cultuur met O.A. de bijbehorende landschappen"

"Het ecosysteem is niet gebaat bij een tweedeling in natuur versus landbouw. Stimuleren van integratie en herverdelen van alle geldstromen, niet alleen de GLB stroom, maar ook de geldstroom naar de TBO's. (Terrein Beherende Organisaties)."

"Het landschap bewaren en niet alles vol bouwen. Ook niet met die afschuwelijke windmolens"

Vergroten van de hoeveelheid biologische landbouw
Nu: € 85 mio

Het vergroten van de hoeveelheid biologische landbouw

(Open raadpleging – Landbouwers)

- Op dit doel bezuinigen landbouwers die hebben deelgenomen gemiddeld 53,0% van het huidige budget (€ 45,0 mio). Een meerderheid van de landbouwers (74%) bespaart tussen 25% en 100%.
- Net als bij burgers stellen landbouwers die **sterk besparen** (meer dan 50%) het vaakst dat biologische landbouw niet gestimuleerd moet worden door een overheid, maar door een vraag vanuit de markt. Veel deelnemers hebben genoemd dat biologische landbouw te weinig voedsel produceert om de wereldbevolking te voeden en door de prijs niet toegankelijk is voor een brede markt. Veel landbouwers noemen voedselzekerheid in deze context. Landbouwers beargumenteren in het verlengde hiervan vaak dat biologisch niet per se beter voor het milieu is: doordat de efficiëntie van reguliere landbouw zo hoog is, is de milieubelasting per geproduceerde eenheid voedsel relatief laag.
- Bij landbouwers die het budget **beperkt laten afnemen** (tot 50%) gebruiken deelnemers vergelijkbare argumenten als de voorgaande groep. Bijna afwezig in deze groep is een argument dat bij burgers wel te zien is: dat biologische landbouw wel belangrijk is, maar andere doelen belangrijker en/of de bezuiniging eerlijker moet worden verdeeld.
- Landbouwers die het budget **circa gelijk houden** of het budget laten **toenemen** wijzen het meest op de voordelen van biologische landbouw voor natuur, klimaat, biodiversiteit en de kwaliteit van bodem, water en lucht. Meerdere deelnemers noemen de systematiek van certificeren: bijvoorbeeld dat het eerlijker zou zijn als certificering gratis is voor de biologische boer, dat er niveaus missen (platina, diamant) of juist minder niveaus zouden moeten zijn (zie citaat).

“Beter inzetten op het verduurzamen van de gangbare landbouw. Is het netto-effect veel groter”

“Het beslag op landbouwgrond zou extreem groot zijn als we alle inwoners van Nederland biologisch zouden willen voeden. De milieubelasting is hoger, een veel hogere CO2-voetafdruk per kilo/eenheid product. NB: ik ben NIET tegen biologische teeltwijze, maar wel tegen het stimuleren !!”

“Er is meer te bereiken door de grote groep gangbare bedrijven te stimuleren minder kunstmest en chemische gewas-beschermingsmiddelen te gebruiken”

“Hiermee tackel je direct een deel van de andere onderwerpen (klimaatbestendigheid, tegengaan klimaatverandering, lucht water bodemkwaliteit, etc”

“1.Gangbaar en biologisch groeit naar elkaar toe.
2.Omslag moet uit de markt komen. De consument, meer dan de huidige 3%, moet bereid zijn meer te betalen en zuiniger met voedsel te zijn.”

“Als biologische boer zou je alleen goud moeten kunnen krijgen in het GLB. Nu wordt er creatief mee omgegaan door gangbare boeren. Het zou juist beloofd moeten worden dat je biologisch bent.”

“De markt bepaalt de afname. Als je dat door structurele subsidie verstoort je de markt. Ondersteuning in de overgang naar biologisch is wel belangrijk.”

Keuzetaak 1 – Kwalitatieve analyse motivaties – Open raadpleging landbouwers. Wat is ons opgevallen?

- *Een afname van het budget voor een doel kan verschillende redenen hebben:* Net als bij burgers zien we een aantal argumenten bij de deelnemende landbouwers steeds terugkomen. Het zijn dezelfde argumenten, maar met andere accenten:
 1. *Ik zie het probleem niet:* Deelnemers voelen weinig urgentie bij dit doel. Ze zien de huidige situatie als voldoende. Bijvoorbeeld bij het doel ‘dierenwelzijn’ komt dit naar voren.
 2. *Ik zie de landbouw niet als (hoofd)oorzaak van het probleem:* Andere actoren, sectoren of landen hebben meer impact. Bijvoorbeeld bij het doel ‘tegenaan van klimaatverandering’ is dit veelgenoemd. Verwant hieraan is: ik zie niet hoe de landbouw een betekenisvolle bijdrage aan dit doel kan leveren.
 3. *Ik zie het instrument subsidie (geld) niet als oplossing. Of zelfs als schadelijk:* Ook veel landbouwers zien de oplossing bij sommige doelen eerder in wet- en regelgeving met bijbehorende handhaving. Eerlijke marktprijzen, eigen ondernemerschap van boeren, al dan niet in samenwerking in coöperaties zijn bijvoorbeeld bij de doelen over *stabiel inkomen* en *positie in de markt* veelgenoemd.
 4. *Ik vind dat een andere partij verantwoordelijk is voor de oplossing:* Bijv. het waterschap bij het doel ‘extreem weer’. De primaire taak voor boeren is voedselproductie.
 5. *Ik moest een afweging maken met andere doelen:* En er was nu eenmaal een bezuinigingsopgave. Een verwante motivatie is: ik schaal af, omdat andere doelen hier ook aan bijdragen.
 6. *Ik zie dit doel niet als kern van het GLB:* Misschien zie ik het probleem wel, en de rol van de landbouw, maar vind toch niet dat dit is waarvoor het GLB in de kern zou moeten zijn. Dit argument komt vaker voor bij landbouwers dan bij burgers.
 7. *Ik vind het afhangen van de voorwaarden:* Meer genoemd door inwoners.
- *Een toename van het budget kan ook verschillende dingen betekenen, maar is vaak eenduidiger:* Het betekent altijd ‘ik vind dit doel belangrijk’. Het *kán* betekenen dat een landbouwer vindt dat er meer geld naartoe moet, maar ook dat andere of aanvullende instrumenten nodig zijn.
- *Economische doelen – Overeenkomst in analyse, verschillen in oplossingen:* We zien net als bij burgers een breed gedeelde analyse dat boeren verdienen een eerlijke prijs verdienen, maar vaak een zwakke positie hebben in de voedselproductieketen. Deelnemende landbouwers voegen daar nadrukkelijk het internationale aspect aan toe (*level playing field*): nadelige verschillen in regelgeving en productiekosten vergeleken met andere landen. De verschillen tussen landbouwers zitten – net als bij burgers – vooral in de veronderstelde oplossingen voor deze problemen. Vind je geld uit het GLB een oplossing hiervoor? Vaker dan burgers vinden deelnemende landbouwers dat deze factoren geldelijke steun rechtvaardigen. Meer burgers leggen de nadruk op de boer-als-ondernemer. Maar dit geldt niet voor *alle* landbouwers in dit onderzoek: er is ook duidelijk een ander perspectief zichtbaar. Er zijn deelnemers die vinden dat boeren ondernemers zijn en risico’s moeten nemen en/of moeten samenwerken. Verder zijn deelnemende landbouwers gedetailleerder dan burgers over de tekortkomingen van GLB-regelingen (argument 3). De deelnemers noemen meerdere concrete voorbeelden hoe GLB-geld ongewenste effecten heeft, zoals het verhogen van grondprijzen of overnameprijzen, en vooral terechtkomen bij grote boerenbedrijven of de grote inkooporganisaties.
- *Groenblauwe doelen – Bij sommige landbouwers weinig urgentie, maar ook ander perspectief zichtbaar:* Boeren in deze raadpleging vinden vaker dan burgers dat ‘groenblauwe’ problemen elders liggen (andere landen, andere sectoren), dat de situatie wel meevalt, of dat ze al veel doen/hebben gedaan (argumenten 1, 2 en 4). Deze redenen vertalen zich allemaal in minder urgentie. Maar ook hier geldt dat voor niet *alle* landbouwers: er is ook duidelijk een perspectief zichtbaar in dit onderzoek van boeren die *wél* hierop willen inzetten.
- *Sociaal-culturele doelen:* Het gaat hier om de twee doelen *leefbaar platteland* en *(cultuur)landschappen*. We zien erkenning voor het belang van deze doelen, maar net als bij burgers vinden ook relatief veel deelnemende landbouwers andere doelen belangrijker (argument 5). En andere partijen eerder verantwoordelijk (argument 4).
- *Deelnemende landbouwers leggen vaker de nadruk op het doel van het GLB (argument 6):* Als men moet kiezen, zoals in deze experimentele opzet, dan gaan deelnemende landbouwers terug naar wat zij zien als de ‘kern’ van het GLB: inkomenssteun.

4

Waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld in het nieuwe GLB?

Figuur 4.1. Welke vraag hebben deelnemers beantwoord?

Experimentele opzet

Dit deel van de raadpleging had als doel inzicht te krijgen in de waarde die deelnemers toekennen aan negen principes die de overheid kan hanteren bij het verdelen van het GLB-geld over landbouwers en andere groepen. Denk aan waterschappen, gemeenten, natuurorganisaties en landschapsorganisaties.

- Deelnemers verdeelden 45 punten over negen principes waar het ministerie van LNVN meer of minder prioriteit aan kan geven. Elke deelnemer kreeg deze in willekeurige volgorde te zien. Als een deelnemer een principe belangrijk vond, dan gaf deze veel punten. Als een deelnemer een doel niet belangrijk vond, dan geef deze weinig of geen punten.
- Onder de roze informatieknoppen konden deelnemers aanvullende informatie lezen over ieder principe. Deze informatie staat ook in [Hoofdstuk 8B](#).

←

Waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld in het nieuwe GLB?

Gebruik de + en - knoppen om punten aan doelen te geven.

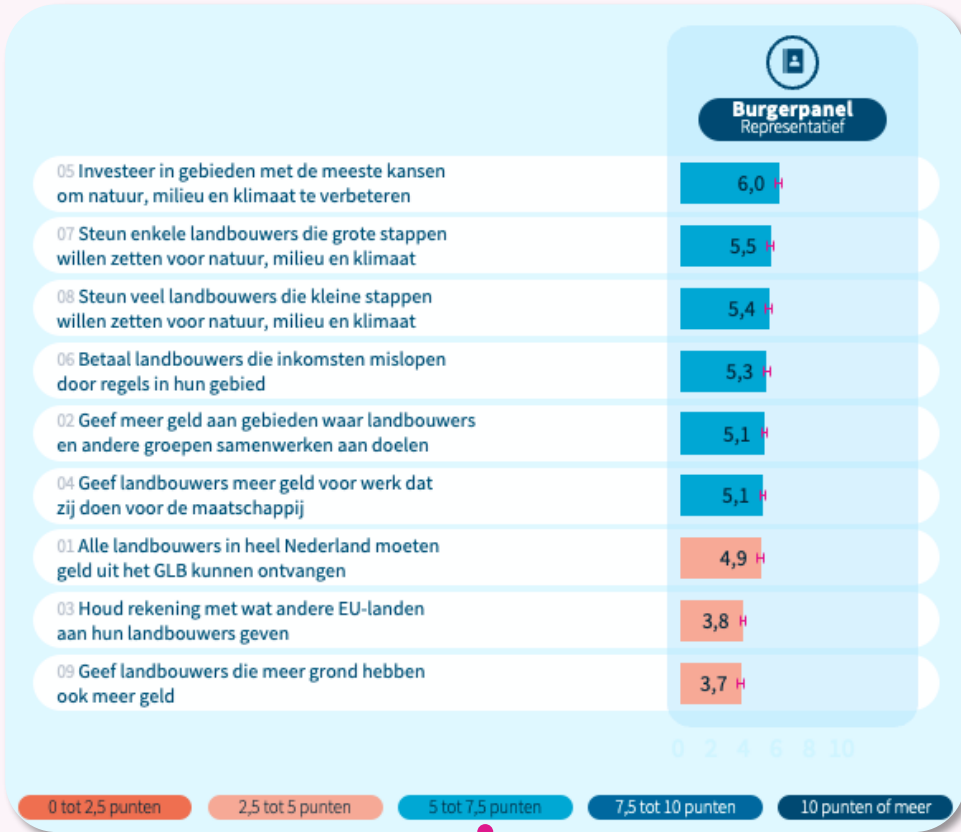
Principe	Punten
Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij	5
Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld	0
Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen	0
Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	0

5/45

Een deel van de PWE-keuzekaart zoals deelnemers deze ook zagen. Niet alle negen principes zijn getoond. De teller begon op 0 punten. Deelnemers konden 45 punten verdelen.

Figuur 4.2. Voorbeeld uitkomsten met uitleg

Over hekjes en betrouwbaarheidsintervallen

- Als je een raadpleging doet met 1.994 mensen die een goede afspiegeling vormen van Nederland, dan kan je daarmee uitspraken doen over de hele Nederlandse bevolking. Maar er is altijd onzekerheid. De roze hekjes in de kolom 'Burgerpanel' laten zien wat de gemiddelde puntenverdeling zou zijn als alle volwassen Nederlanders zouden meedoen aan de raadpleging.
- In statistische termen heten de hekjes een 'betrouwbaarheidsinterval'. Als we dit onderzoek nogmaals zouden doen met een andere steekproef, dan bevinden de uitkomsten zich met 95% zekerheid binnen dit interval. De betrouwbaarheidsintervallen in deze raadpleging zijn erg klein, wat wijst op een hoge betrouwbaarheid. Dat kan het ook lastiger maken om ze te vergelijken.
- Als de intervallen (hekjes) van twee opties niet overlappen, dan is het verschil tussen deze doelen significant. Ter illustratie, in deze uitkomsten verschilt de bovenste optie significant van de vijf eronder. Maar die vijf opties verschillen niet significant van elkaar. De volgorde van deze doelen zou ook omgekeerd kunnen zijn. De intervallen van de onderste opties (principes 03 en 09) overlappen ook.

Legenda: hoge en lage prioriteit

- Als deelnemers aan alle opties evenveel punten toekennen (alles evenveel prioriteit geven), dan zou elke optie vijf punten krijgen (45 gedeeld door 9).
- Als een optie meer dan vijf punten krijgt, dan krijgt die optie *prioriteit* van (een groep) deelnemers.
- Als een optie meer dan 7,5 punten krijgt, dan heeft het *hoge prioriteit*.
- Minder dan 2,5 punten is *lage prioriteit*.
- Meer dan 10 punten wijst vaak op een principekwestie of een hoge urgentie.

Burgerpanel
Representatief

4.1 Uitkomsten Burgerpanel

- Keuzetaak 2: Waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld in het nieuwe GLB?
- Uitkomsten zijn representatief voor Nederlandse bevolking

Uitkomsten keuzetaak 2 – Burgerpanel

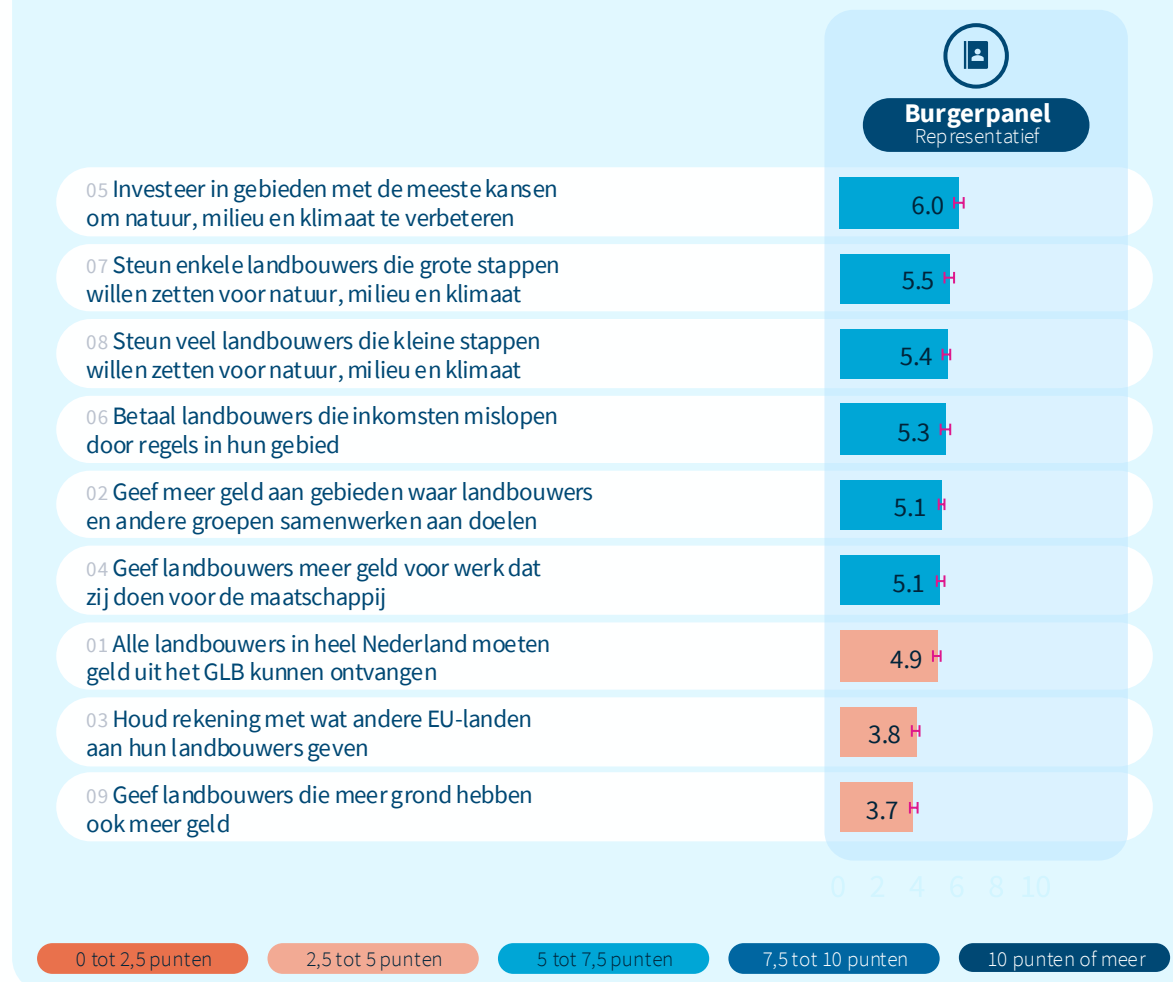
- *Algemene uitkomsten – Burgerpanel:* We zien dat deelnemers vanuit het burgerpanel hun prioriteit gelijkmatig verdelen over de negen principes. Zes van de negen doelen krijgen prioriteit (d.w.z. meer dan 5 punten). Doel 01 (*Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen*) krijgt 4,9 punten, maar met inachtneming van het betrouwbaarheidsinterval (+/- 0,21) is het verschil met doelen 02 en 04 niet statistisch significant. Verder krijgt geen enkel doel hoge prioriteit (meer dan 7,5 punten) of lage prioriteit (minder dan 2,5 punten). Daarmee zijn alle voorgelegde principes voor de gemiddelde Nederlander van enig belang. Toch hebben ze wel degelijk een keuze gemaakt: de twee doelen met de laagste prioriteit hebben statistisch significant minder prioriteit dan de overige zeven principes. De hierna volgende kwalitatieve analyse laat bovendien zien dat burgers bij alle principes relevante voor- en tegenargumenten noemen. Er is door veel deelnemers een inhoudelijke afweging gemaakt.

Op de volgende pagina's

- *LKCA – perspectievenanalyse (Figuur 4.4)*
- *Uitsplitsing naar woonomgeving (Figuur 4.5)*
- *Kwalitatieve analyse: Welke redenen geven deelnemers voor hun keuzes bij deze negen principes?*

Figuur 4.3. Prioritering principes – Gemiddeld

Burgerpanel (n=1.994)

Uitkomsten keuzetaak 2 – LKCA van Burgerpanel

- *Werkwijze:* Een Latente Klasse Cluster Analyse (LKCA) is een econometrische methode om deelnemers te clusteren op basis van hun gemaakte keuzes zonder aandacht voor achtergrondkenmerken. In deze LKCA hebben we de antwoorden van de deelnemers op keuzetaak 2 van het Burgerpanel geanalyseerd. Dit resulteert in drie subgroepen van deelnemers die onderling vergelijkbare antwoorden geven. De keuzes laten verschillende perspectieven op het vraagstuk zien onder Nederlanders.
- *Groep 1:* Middengroep van 45% van de Nederlanders die punten gelijkmatig verdeelt over de negen principes.
- *Groep 2:* Groep van 31% van de Nederlanders die nadrukkelijk prioriteit geven aan de principes die te maken hebben met natuur, milieu en klimaat (zoals de bovenste drie principes 05, 07 en 08). Zij geven juist weinig prioriteit voor principes 03 (*Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven*) en 09 (*Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld*).
- *Groep 3:* Groep van 24% van de Nederlanders die veel prioriteit geven aan principe 06 (*Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*) en 01 (*Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen*). Deze principes gaan over inclusiviteit en rechtvaardigheid.

Figuur 4.4. Prioritering principes – LKCA onder burgers

Burgerpanel / representatief (n=1.994)

	Gem. 100%	Groep 1 45%	Groep 2 31%	Groep 3 24%
05 Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren	6,0	5,5	9,2	2,9
07 Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	5,5	5,2	8,2	2,9
08 Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	5,4	5,2	7,5	3,5
06 Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied	5,3	5,1	3,5	8,0
02 Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen	5,1	5,2	5,9	4,3
04 Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij	5,1	5,2	3,9	6,2
01 Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen	4,9	5,1	2,9	7,3
03 Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven	3,8	4,2	2,5	4,7
09 Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld	3,7	4,3	1,5	5,2

0 tot 2,5 punten

2,5 tot 5 punten

5 tot 7,5 punten

7,5 tot 10 punten

10 punten of meer

Uitkomsten keuzetaak 2 – uitsplitsing naar woonomgeving

- *Figuur 4.5:* Het figuur hiernaast laat zien hoe de gemiddelde deelnemer aan het burgerpanel de verschillende principes prioriteert, verdeeld naar een stedelijke of landelijke woonomgeving.
- *Significantie:* Er is getoetst of deelnemers met een stedelijke of landelijke woonomgeving de principes anders prioriteren. Hieruit blijkt geen statistisch significant verschil ($p < 0,05$) voor alle principes. Oftewel, deelnemers die wonen in een stedelijke of landelijke omgeving prioriteren de principes niet anders.

Figuur 4.5. Prioritering principes – Naar stedelijke/landelijke woonomgeving

Burgerpanel / representatief (n=1.994)

	Gem. 100%	Stedelijke woon- omgeving (n=1.257)	Landelijke woon- omgeving (n=737)
05 Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren	6,0	6,2	5,7
07 Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	5,5	5,5	5,6
08 Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	5,4	5,4	5,5
06 Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied	5,3	5,1	5,6
02 Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen	5,1	5,1	5,3
04 Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij	5,1	5,0	5,2
01 Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen	4,9	4,9	5,0
03 Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven	3,8	4,0	3,6
09 Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld	3,7	3,8	3,6

0 tot 2,5 punten

2,5 tot 5 punten

5 tot 7,5 punten

7,5 tot 10 punten

10 punten of meer

Meest genoemde argumenten door burgers bij: *Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren*

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

6,0

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)	Voorbeeld van quote
Dit is geen principe voor het GLB	<i>“Sorry dat mag Staatsbosbeheer doen, dat is geen landbouw”</i>
Gebiedsgerichte steun leidt tot ongelijkheid	<i>“Alle gebieden moeten verbeterd worden, niet alleen die uitgekozen worden”</i>
Het is onduidelijk hoe de selectie van gebieden op een eerlijke manier kan plaatsvinden	<i>“Wie bepaalt of een gebied de meeste kansen heeft?”</i>
Natuur- en klimaatbeleid zijn te verdoorgesloten	<i>“Stikstof is een juridisch probleem, geen ecologisch probleem”</i>
In kansrijke gebieden voor natuur, milieu en klimaat moeten we niet willen boeren	<i>“Ik denk dat de boeren beter kunnen vertrekken uit die gebieden”</i>
Investeer juist in gebieden die het moeilijk hebben (en niet per se kansrijk zijn)	<i>“Eigenlijk moet juist worden geïnvesteerd in de gebieden die al totaal zijn verwoest”</i>
Dit principe heeft weinig effect	<i>“Mini druppels op een gloeiende plaat”</i>

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)	Voorbeeld van quote
Het is efficiënt om te investeren daar waar het meeste effect haalbaar is	<i>“Investeer daar waar het effect het grootst is”</i>
Natuur, milieu en klimaat zijn belangrijk	<i>“Verbetering natuur, milieu en klimaat vind ik hele belangrijke topics”</i>
We moeten rekening houden met de toekomst van volgende generaties	<i>“Ik wil dat mijn kinderen in goede gezondheid kunnen leven”</i>
Dit principe is pragmatisch	<i>“Laaghangend fruit”</i>
In kansloze gebieden kun je beter niet investeren	<i>“Je gaat niet investeren in gebieden die geen kans hebben”</i>
Gebieden met veel potentie van het herstel van biodiversiteit en natuur verdienen voorrang	<i>“Herstel natuur is het belangrijkste”</i>
Dit principe draagt bij aan een betere leefomgeving voor iedereen	<i>“Belangrijk voor de leefbaarheid van Nederland”</i>
Dit principe is logisch	<i>“Lijkt me logisch”</i>

Meest genoemde argumenten door burgers bij: *Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

5,5

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Liever steun voor veel landbouwers die enkele stappen zetten voor natuur, milieu en klimaat

“Dit geeft een voorkeur aan bepaalde mensen en laat andere mensen achter”

Kleine stappen zijn ook waardevol

“Ook kleine stappen zijn heel belangrijk”

Landbouwers vrezen dat deze steun vooral terechtkomt bij grote bedrijven

“Dit zullen waarschijnlijk ook de grote boeren zijn en daar zijn er al veel te veel van”

Grote stappen zijn niet effectief

“Dit levert volgens mij niks op om een paar groten te nemen”

Natuur- en klimaat beleid slaan te ver door

“Stop de klimaat-gekte”

Andere principes zijn belangrijker

“Niet het belangrijkste op dit moment”

Het is onduidelijk hoe de selectie van landbouwers op een eerlijke manier kan plaatsvinden

“Wie bepaalt wat dat zijn?”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Grote stappen leveren een grote impact op natuur, milieu en klimaat

“Grote stappen betekent grote vooruitgang”

Natuur, milieu en klimaat zijn belangrijk

“Als het daar niet goed mee gaat, gaat het ook niet goed met ons”

Voorlopers hebben een voorbeeldfunctie (en inspireren andere landbouwers)

“Hardlopers zijn nodig om de sector vooruit te helpen”

Steun maakt grote stappen haalbaar

“Grote stappen kosten tijd en geld, steun is nodig als overbrugging”

Dit principe versnelt innovatie en systeemverandering

“Dit stimuleert nieuwe systemen en betere landbouw”

Het zetten van grote stappen is nodig voor de leefbaarheid van Nederland voor volgende generaties

“Het komt de natuur en de samenleving ten goede”

Meest genoemde argumenten door burgers bij: *Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

5,4

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Steun moet eerlijk verdeeld worden over alle landbouwers

“Alles evenredig verdelen”

Kleine stappen zijn niet effectief

“Grote aanpak is grote winst”

Steun moet naar grote stappen, niet naar kleine

“Nu hebben we grote stappen nodig om problemen op te lossen”

Natuur- en klimaat beleid slaan te ver door

“Klimaatonzin”

Dit principe leidt tot het bevoordelen van bepaalde groepen landbouwers

“Dit kan tot ongelijkheid leiden”

Andere principes zijn belangrijker

“Niet t belangrijkste op t moment”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Natuur, milieu en klimaat zijn belangrijk

“Natuur, milieu en klimaat is heel belangrijk”

Kleine stappen van veel landbouwers leveren samen een grote impact op

“Ook kleine stappen zijn heel belangrijk”

Steun voor velen is eerlijker dan steun voor enkelen

“Iedereen moet een kans krijgen”

Kleine stappen zijn haalbaar voor veel landbouwers

“Niet elke landbouwer bezit de middelen voor grote stappen”

Steun motiveert landbouwers om mee te doen

“Beloofd worden stimuleert om mee te doen”

Kleine stappen vormen de basis voor een grotere transitie

“De tijd van ministappen is voorbij, maar iedereen moet mee met kleine stappen”

Het verbeteren van natuur, milieu en klimaat is een collectieve verantwoordelijkheid

“Het is belangrijk dat iedereen meedoet”

Meest genoemde argumenten door burgers bij: *Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

5,3

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)	Voorbeeld van quote
Dit is een ondernemersrisico	<i>“Een kroegbaas krijgt ook geen geld omdat hij om 02u dicht moet.”</i>
Regels zijn er niet voor niets	<i>“Regels beschermen de samenleving tegen schadelijke praktijken</i>
Gebruik gebieden waarvoor ze het meest geschikt zijn	<i>“Misschien is dat gebied dan niet zo geschikt voor landbouw.”</i>
Boeren hadden dit kunnen zien aankomen	<i>“Ze weten al 35 jaar dat dit eraan komt.”</i>
Compensatie werkt verkeerde prikkels in de hand	<i>“Niet betalen om oude vervuilende modellen in stand te houden.”</i>
Landbouwers moeten alleen steun krijgen om te compenseren voor regels onder strikte voorwaarden	<i>“Compensatie alleen als ze omschakelen naar duurzame landbouw.”</i>
De landbouw moet juist krimpen	<i>“Je moet juist stimuleren dat 80% stopt.”</i>

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)	Voorbeeld van quote
Het is rechtvaardig om landbouwers te compenseren voor regels die de overheid ze oplegt	<i>“Het is fair om de kosten voor algemeen belang met zijn allen op te brengen.”</i>
De regels veranderen voortdurend	<i>“Door onduidelijkheid en wispelturigheid worden veel boeren de dupe.”</i>
Dit principe voorkomt oneerlijke concurrentie tussen gebieden	<i>“Lijkt mij eerlijk ten opzichte van hen die geen of minder regels hebben.”</i>
Zonder compensatie ontstaat er weerstand	<i>“Dit vergroot het draagvlak voor noodzakelijke maatregelen.”</i>
GLB-steun is een vorm van compensatie voor een bijdrage aan maatschappelijke doelen	<i>“Regels dienen maatschappelijke doelen; boeren leveren dan een dienst.”</i>
Landbouwers moeten alleen steun krijgen om te compenseren voor regels onder strikte voorwaarden	<i>“Om een omslag te kunnen maken moeten we landbouwers belonen en compenseren.”</i>
De regeldruk voor landbouwers is hoog	<i>“Er zijn inmiddels absurde regels.”</i>
GLB-steun is nodig om landbouwers in gebieden met veel regels een toekomstperspectief te geven	<i>“Dit is belangrijk voor hun bestaansrecht.”</i>

Meest genoemde argumenten door burgers bij: Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

5,1

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)	Voorbeeld van quote
Voor samenwerking is geen extra GLB-steun nodig	<i>“Samenwerken geeft al financieel voordeel, extra prikkel niet nodig.”</i>
Grote kans dat de steun hiervoor geen doelen bereikt	<i>“Te groot risico dat subsidies worden opgezogen door kansloze projecten.”</i>
Andere principes zijn belangrijker	<i>“Ik vind investeren in natuur en klimaat belangrijker.”</i>
Samenwerking is alleen zinvol als het bijdraagt aan (maatschappelijke) doelen	<i>“Samenwerking is goed, maar niet om het samenwerken.”</i>
Er zijn twijfels over de uitvoerbaarheid van dit principe	<i>“Lijkt me onuitvoerbaar.”</i>

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)	Voorbeeld van quote
Samenwerking levert meer op dan alleen (synergie)	<i>“1+1=3. Boeren die anderen stimuleren, mogen worden beloond.”</i>
Samenwerking is noodzakelijk voor groenblauwe doelen	<i>“Veel doelen natuur en water zijn alleen te bereiken door samenwerking.”</i>
Samenwerken zorgt voor verbinding en vertrouwen	<i>“Samenwerking zorgt voor onderling begrip en maakt het draagvlak groter.”</i>
Samenwerking versnelt innovatie	<i>“Samenwerking is nodig om nieuwe praktijken te ontwikkelen.”</i>
Samenwerking versterkt de maatschappelijke rol van landbouw	<i>“Vergroten van de maatschappelijke rol die landbouwers spelen.”</i>
Samenwerking is noodzakelijke om grote opgaven aan te pakken	<i>“Enige manier om fundamentele veranderingen te maken.”</i>
Samenwerking kost meer inspanning en moet daarom beloond worden	<i>“Kost boeren geld, zeker als het invloed heeft op hun bedrijfsvoering.”</i>

Meest genoemde argumenten door burgers bij: Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

5,1

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Andere sectoren krijgen hier ook niet voor betaald

“Het is gewoon werk, een schilder geven we ook niet geld op deze manier”

Inzet voor de maatschappij moet vrijwillig zijn

“Vele Nederlanders doen ook zonder betaald te worden veel voor de maatschappij”

Landbouwers verdienen al genoeg

“Veertig procent van de boeren is miljonair”

Landbouwers moeten alleen meer geld krijgen hiervoor als hun prestaties zijn bewezen

“Dat moeten ze eerst bewijzen”

Landbouwers moeten voornamelijk voedsel produceren

“Ze zorgen voor ons eten”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Landbouwers zijn essentieel voor onze voedselvoorziening

“Ze voorzien in een eerste levensbehoefte: voedsel”

We moeten landbouwers waarderen voor hun maatschappelijke diensten

“Hard werk moet beloond worden”

Belonen stimuleert wenselijk gedrag

“Als ze meer voor de maatschappij doen verdienen ze ook wat extra’s”

Zonder dit geld komen landbouwers financieel in de knel

“Ze krijgen vaak maar weinig voor hun producten”

Voor wat hoort wat

“Als zij iets voor ons doen moeten ze ook iets ontvangen”

Maatschappelijke taken versterken de verbinding tussen landbouwer en samenleving

“Dit zorgt voor verbinding met iedereen”

Landbouwers behoren tot de nationale identiteit

“Zonder de landbouw zou Nederland een stuk minder Nederlands zijn”

Meest genoemde argumenten door burgers bij: Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

4,9

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Geen GLB-steun voor intensieve of dieronvriendelijke landbouw	<i>“Geen geld voor bollen, lelies, megastallen en alle andere uitwassen van de agroindustrie.”</i>
Steun alleen landbouwers die bijdragen aan (maatschappelijke) doelen	<i>“Boeren die wel meetbare stappen zetten voor natuur, klimaat en milieu moeten meer geld kunnen krijgen.”</i>
GLB-steun moet niet gaan naar grote of kapitaalkrachtige bedrijven	<i>“Grote boeren met veel eigen grond zijn multimiljonairs en behoeven geen steun.”</i>
GLB-steun is geen recht maar een gunst	<i>“Landbouwer zijn is ondernemer zijn.”</i>
Niet in alle gebieden is landbouw wenselijk, daar moet geen GLB-steun naartoe	<i>“Ik kan me voorstellen dat er gebieden zijn waar je landbouw minder nadrukkelijk aanwezig wilt laten zijn.”</i>
Er zijn te veel landbouwers	<i>“Er is geen ruimte voor veel landbouw; hoe meer boeren stoppen hoe beter.”</i>
Alle landbouwers moeten het kunnen aanvragen, maar toekenning moet afhangen van voorwaarden	<i>“Toegang moet hetzelfde zijn, maar beloning moet afhangen van prestatie.”</i>

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Het is rechtvaardig om alle landbouwers gelijk te behandelen	<i>“Iedere landbouwer heeft hier recht op groot of klein.”</i>
Alle landbouwers moeten mee kunnen doen aan verduurzaming	<i>“Het lijkt mij wenselijk dat boeren overal in Nederland de keuze kunnen maken om duurzamer te produceren.”</i>
We hebben landbouwers nodig voor de productie van ons voedsel	<i>“Als ze er niet waren, zouden we honger hebben.”</i>
Ook kleine bedrijven moeten GLB-steun kunnen krijgen	<i>“Het zou mooier zijn als kleinere boeren hier ook van profiteren.”</i>
De GLB-steun was ooit bedoeld als inkomenssteun	<i>“Terug naar basis: GLB is inkomenssteun.”</i>
Alle landbouwers leveren een bijdragen aan (maatschappelijke) doelen	<i>“Iedere landbouwer draagt zijn steentje bij.”</i>
Iedereen moet toegang krijgen tot GLB-steun, maar de hoogte moet afhangen van prestaties	<i>“Iedereen moet kunnen ontvangen, maar de mate waarin moet afhankelijk zijn van diverse factoren.”</i>

Meest genoemde argumenten door burgers bij: *Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven*

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

3,8

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Nederland moet eigen beleid voeren

“Het gaat om Nederland en niet wat in andere landen gebeurt.”

Er heerst wantrouwen richting het beleid van de EU

“De EU heeft de landbouw kapot gemaakt.”

Situaties tussen EU-landen zijn niet met elkaar te vergelijken

“Elk land is anders. Duitsland is niet te vergelijken met NL.”

Focus moet liggen op doelen die belangrijk zijn voor Nederland

“De duurzame doelen wegen zwaarder dan harmonisatie.”

Afstemming met andere EU-landen leidt tot onnodige vertraging

“Als iedereen afwacht wat de ander doet, gebeurt er niets.”

Afstemming met andere EU-landen kan leiden tot ongewenste uitkomsten

“Onze natuur mag niet ten koste gaan van een Europese race naar de bodem.”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Dit principe creëert een gelijk speelveld binnen de EU

“Gelijke uitgangspositie, gelijke kansen.”

Nederlandse landbouwers moeten niet worden benadeeld (ten opzichte van andere landbouwers)

“We moeten onze boeren beschermen tegen oneerlijke concurrentie.”

We moeten de EU benaderen als één markt

“Als we één Europa willen zijn, moeten we één lijn trekken.”

Streng Nederlands beleid kan leiden tot het weggaan van landbouwers (naar landen met lagere normen)

“We moeten voorkomen dat boeren naar het buitenland vertrekken.”

Dit principe leidt tot meer economische stabiliteit

“Een onbalans kan grote schade toebrengen aan de sector.”

Het is logisch om hier rekening mee te houden

“Dat lijkt me logisch en eerlijk.”

Meest genoemde argumenten door burgers bij: Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld

Gemiddeld aantal punten

Burgerpanel

3,7

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)	Voorbeeld van quote
Schaalvergroting moet juist worden afgeremd	<i>“Dit heeft geleid tot dure landbouwgrond en megastallen.”</i>
Grote boeren hebben al voldoende schaalvoordelen	<i>“Ze verdienen al meer door schaalvoordelen.”</i>
GLB-steun moet gebaseerd zijn op inspanning/prestaties, niet op grondbezit	<i>“Het gaat om wat ze doen, niet om hoeveel grond ze hebben.”</i>
Kleine landbouwers hebben de steun harder nodig	<i>“Kleine boeren hebben het zwaar.”</i>
Er is geen logisch verband tussen meer grond en meer steun	<i>“Ik zie geen enkele relevante relatie.”</i>
Dit principe zorgt voor een ongelijk speelveld	<i>“Dit houdt een onnatuurlijke marktwerking in stand.”</i>
Grote bedrijven veroorzaken ook veel milieuschade	<i>“Grote bedrijven zijn vaak de grootste vervuilers.”</i>
Dit principe moet uit het oude GLB gehaald worden	<i>“Dit is precies wat het oude GLB fout deed.”</i>

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)	Voorbeeld van quote
Meer grond betekent ook meer kosten	<i>“Groot bedrijf, meer kosten, logisch.”</i>
Steun naar hoeveelheid grond is eerlijk	<i>“Naar rato is eerlijker.”</i>
Grond is de basis van de landbouw	<i>“Alles valt of staat door de opbrengst per hectare.”</i>
Grotere bedrijven leveren ook meer voedsel	<i>“Ze zorgen voor voldoende voedsel.”</i>
Steun helpt grotere bedrijven om duurzaam te werken	<i>“Extra steun helpt hen duurzame maatregelen toe te passen op grotere schaal.”</i>

Open raadpleging
Burgers

4.2 Uitkomsten open raadpleging burgers

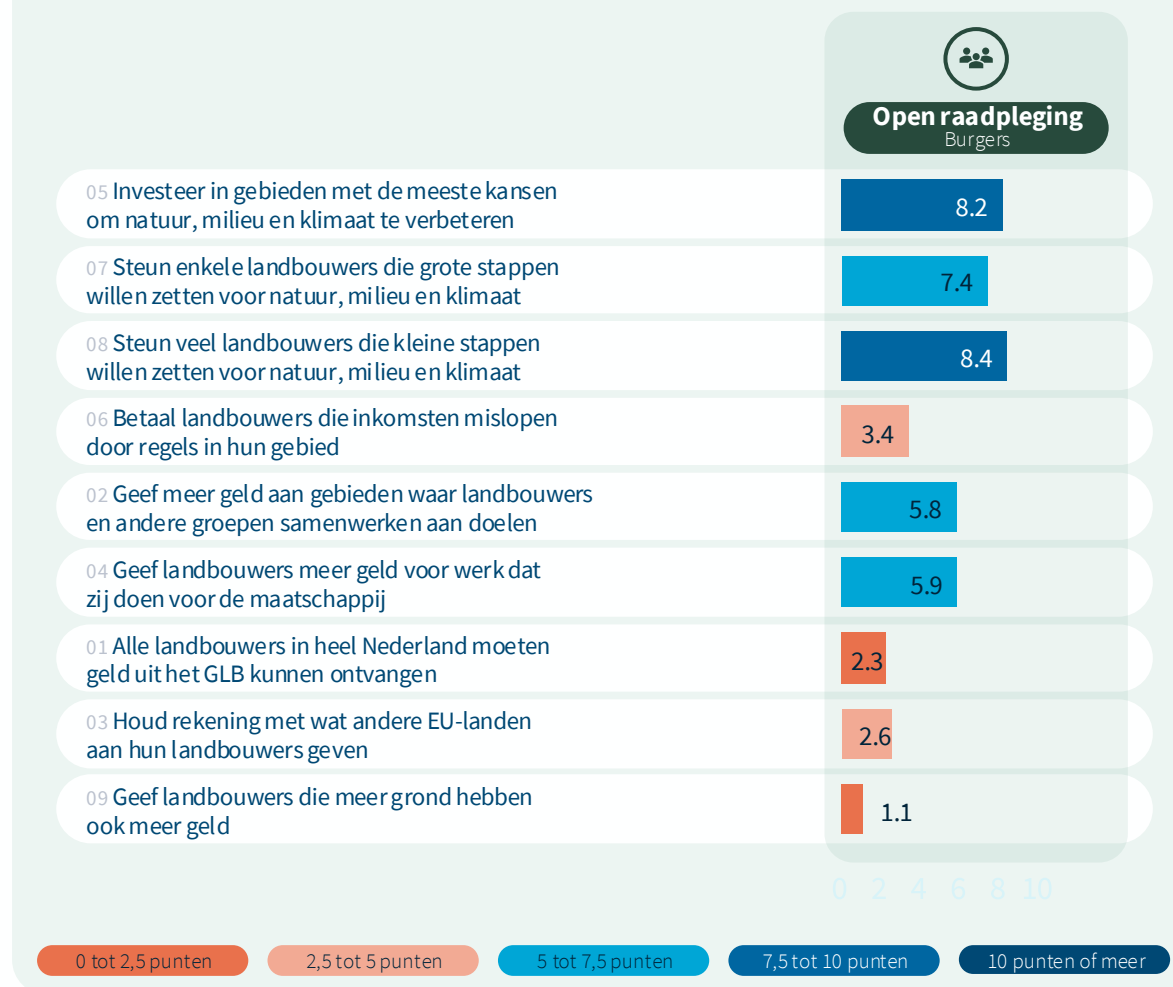
- Keuzetaak 2: Waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld in het nieuwe GLB?
- Uitkomsten zijn niet representatief voor Nederlandse bevolking, maar verbreden het inzicht in de diversiteit aan perspectieven

Uitkomsten keuzetaak 2 – Open raadpleging burgers

- *Algemene uitkomsten – Open raadpleging burgers:* De burgers in de de open raadpleging zijn meer uitgesproken dan het Burgerpanel (Figuur 4.4). Zij geven hoge prioriteit (meer dan 7,5 punten) aan principes 05 (*Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren*) en 08 (*Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*). Beide doelen richten zich nadrukkelijk op natuur, milieu en klimaat. Dit is consistent met keuzetaak 1, waarbij burgerdeelnemers aan de open raadpleging het budget voor vijf van de zes ‘groenblauwe’ doelen vergrootten. Deze deelnemers geven gemiddeld genomen lage prioriteit (minder dan 2,5 punten) doelen 01 en 09, net als de burgers van het Burgerpanel.
- *Overeenkomsten en verschillen met Burgerpanel:* Zowel burgers uit het panel als de open raadpleging geven veel prioriteit aan principes 05, 07 en 08, en weinig prioriteit aan principe 09. Op één principe is een duidelijk verschil: principe 06 (*Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*). Deelnemers in de open raadpleging benoemen vaak dat dit ondernemersrisico is. Alle ondernemers moeten aan overheidsregels voldoen, dus ook boeren, redeneren meerdere inwoners. Meerdere deelnemers zeggen ook: het is vreemd om mensen te betalen om te voldoen aan de regels.

Figuur 4.6. Prioritering principes – Gemiddeld

Open raadpleging burgers (n=2.183)

Open raadpleging
Landbouwers

4.3 Uitkomsten open raadpleging landbouwers

- Keuzetaak 2: Waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld in het nieuwe GLB?
- Uitkomsten zijn niet representatief voor Nederlandse landbouwers, maar verbreden het inzicht in de diversiteit aan perspectieven.

Uitkomsten keuzetaak 2 – Open raadpleging landbouwers

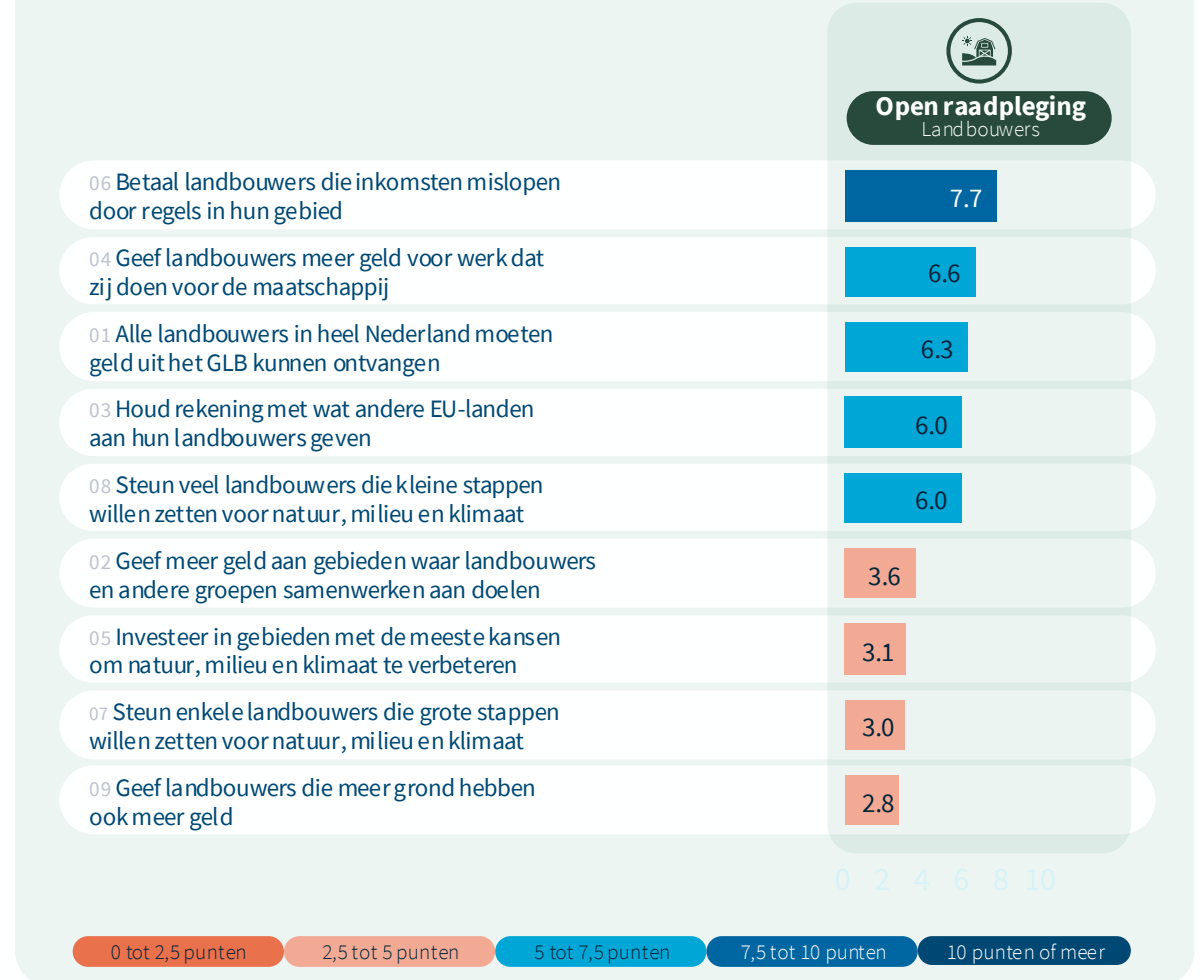
- *Algemeen:* De landbouwers die hebben deelgenomen aan de open raadpleging stellen vijf duidelijke prioriteiten, waarvan principe 06 (*Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*) meer dan 7,5 punten krijgt en dus *hoge* prioriteit. Dit principe wordt breed gedeeld onder subgroepen (Figuren 4.8 – 4.11). Vier principes krijgen substantieel minder punten. Daarbij krijgt – net als bij burgers – principe 09 (*Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld*) met 2,8 punten de laagste prioriteit.
- *Nadruk op inclusiviteit, toegankelijkheid en rechtvaardigheid:* Deelnemende landbouwers geven prioriteit aan principes die het GLB toegankelijk maken voor veel landbouwers, i.h.b. principe 01 (*Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen*) en principe 08 (*Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*). Ze geven gemiddeld genomen juist weinig prioriteit aan de meer 'excluderende' principes 02 (*Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen*), 05 (*Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren*) en 07 (*Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*). Inclusiviteit en toegankelijkheid lijken belangrijke waarden voor de landbouwers die hebben deelgenomen. Een onderliggende waarde is rechtvaardigheid: in de kwalitatieve analyse (volgt hierna) zien we, net als bij keuzetaak 1, het belang dat deelnemende landbouwers gemiddeld genomen hechten aan een *level playing field* en gelijke spelregels.
- *Uitsplitsingen naar subgroepen:* In de meeste subgroepen zien we dezelfde (volgorde van) prioriteiten. Enkele kleinere groepen deelnemers – in het bijzonder glastuinders, vollegrondsgroentetelers en landbouwers die geen steun uit het GLB ontvangen – stellen soms andere prioriteiten. Die laten we op de volgende pagina's zien. We benadrukken dat dit kleine groepen deelnemers zijn.

Op de volgende pagina's

- *Uitsplitsing naar sector (Figuur 4.8)*
- *Uitsplitsing naar jonge boer ja/nee (Figuur 4.9)*
- *Uitsplitsing naar ontvangt GLB ja/nee (Figuur 4.10)*
- *LKCA – perspectievenanalyse – onder voorbehoud (Figuur 4.11)*
- *Kwalitatieve analyse: Welke redenen geven deelnemers voor hun keuzes bij deze negen principes?*

Figuur 4.7. Prioritering principes – Gemiddeld

Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

Figuur 4.8. Prioritering principes – Naar sector
Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

	Gem. 100%	Akker- bouw (n=287)	Fruiteelt (n=41)	Gemengde landbouw (n=86)	Glas- tuintbouw (n=6)	Melkvee- houderij (n=378)	Vee- houderij (n=80)	Overige (n=70)
06 Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied	7,7	8,0	8,8	6,5	4,8	8,2	8,2	5,1
04 Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij	6,6	6,0	6,0	7,7	6,0	6,7	6,3	9,3
01 Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen	6,3	6,8	6,0	5,2	4,3	6,6	6,8	4,1
03 Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven	6,0	7,0	6,3	5,7	8,5	6,1	6,0	3,0
08 Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	6,0	5,6	8,0	5,7	3,3	5,9	6,0	6,2
02 Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen	3,6	3,4	3,2	4,1	6,3	3,1	3,5	5,3
05 Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren	3,1	2,8	3,0	2,9	5,0	3,1	2,6	4,1
07 Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	3,0	2,3	2,1	3,8	2,8	2,2	3,2	6,9
09 Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld	2,8	3,1	1,6	3,3	4,3	3,2	2,4	1,0

Figuur 4.9. Prioritering principes – Naar jonge boer ja/nee

Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

	Gem. 100%	Jonge boer (n=188)	Geen jonge boer (n=807)
06 Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied	7,7	7,3	7,8
04 Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij	6,6	6,8	6,6
01 Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen	6,3	6,1	6,4
03 Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven	6,0	5,5	6,2
08 Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	6,0	5,5	6,0
02 Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen	3,6	3,8	3,5
05 Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren	3,1	2,9	3,1
07 Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	3,0	3,5	2,8
09 Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld	2,8	3,5	2,6

0 tot 2,5 punten

2,5 tot 5 punten

5 tot 7,5 punten

7,5 tot 10 punten

10 punten of meer

Figuur 4.10. Prioritering principes – Naar ontvangt GLB ja/nee

Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

	Gem. 100%	Ontvangt GLB (n=925)	Ontvangt geen GLB (n=69)
06 Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied	7,7	7,9	4,9
04 Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij	6,6	6,6	7,1
01 Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen	6,3	6,5	4,3
03 Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven	6,0	6,2	4,4
08 Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	6,0	5,9	6,9
02 Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen	3,6	3,5	5,2
05 Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren	3,1	3,0	4,2
07 Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	3,0	2,6	7,3
09 Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld	2,8	3,0	0,9

0 tot 2,5 punten

2,5 tot 5 punten

5 tot 7,5 punten

7,5 tot 10 punten

10 punten of meer

Uitkomsten keuzetaak 2 – LKCA van landbouwers

- Werkwijze:** Een Latente Klasse Cluster Analyse (LKCA) is een econometrische methode om deelnemers te clusteren op basis van hun gemaakte keuzes zonder aandacht voor achtergrondkenmerken. In deze LKCA hebben we de antwoorden van de deelnemende landbouwers op keuzetaak 2 geanalyseerd. Dit resulteert in drie subgroepen van deelnemers die onderling vergelijkbare antwoorden geven. De keuzes laten verschillende perspectieven op het vraagstuk zien onder de landbouwers die hebben deelgenomen (niet representatief voor alle landbouwers in Nederland).
- Groep 1:** Middengroep van 44% van de deelnemende die de punten relatief gelijkmatig verdeelt over de principes, maar met duidelijke prioriteiten.
- Groep 2:** Groep van 36% van de deelnemende landbouwers die hoge prioriteit geven aan principe 04 (*Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij*) en 08 (*Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*). Zij geven juist zeer weinig prioriteit voor principe 09 (*Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld*). De groep lijkt daarmee prioriteit te geven aan doelgebonden financiering die toegankelijk is voor veel landbouwers.
- Groep 3:** Groep van 20% van de deelnemende landbouwers die hoge prioriteit geven aan principe 06 (*Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*) en 01 (*Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen*). Deze principes gaan over inclusiviteit en rechtvaardigheid (*level playing field*). Vergelijkbaar met groep 3 uit de LKCA onder het Burgerpanel.

Figuur 4.11. Prioritering principes – LKCA onder deelnemende landbouwers

Open raadpleging landbouwers (n=1.022)

	Gem. 100%	Groep 1 44%	Groep 2 36%	Groep 3 20%
06 Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied	7,7	6,5	7,0	11,7
04 Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij	6,6	6,1	7,6	6,1
01 Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen	6,3	5,5	4,8	10,5
03 Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven	6,0	5,7	4,8	8,8
08 Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	6,0	5,7	7,6	3,4
02 Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen	3,6	4,1	4,9	0,2
05 Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren	3,1	3,6	4,1	0,1
07 Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat	3,0	3,3	4,1	0,1
09 Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld	2,8	4,4	0,0	4,0

0 tot 2,5 punten

2,5 tot 5 punten

5 tot 7,5 punten

7,5 tot 10 punten

10 punten of meer

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: *Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

7,7

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)	Voorbeeld van quote

Dit is geen principe voor het GLB

“Desgewenst moet dit uit een ander budget komen.”

Landbouwers moeten zelf anticiperen op de regels

“Men had bij vestiging rekening moeten houden met toekomstige ontwikkelingen.”

Het probleem is dat er te veel regels zijn

“Regeldruk verminderen, niet compenseren.”

Compensatie zorgt voor een ongelijk speelveld

“Dit zorgt voor ongelijkheid.”

Compensatie maakt boeren afhankelijk van de overheid (en het GLB)

“Tegen het vergroten van afhankelijkheid van de overheid.”

Regels zijn er niet voor niets

“Als je regels aantast, moet je niet beloond worden.”

Landbouwers moeten alleen steun krijgen om te compenseren voor regels onder strikte voorwaarden

“Voor regels die niet te voorzien waren.”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)	Voorbeeld van quote

Regels zorgen voor inkomensverlies (waar landbouwers niet om hebben gevraagd)

“Regels overkomen je en dat is geen ondernemingsrisico.”

Landbouwers in de gebieden met regels mogen niet benadeeld worden

“Door regels ontstaat oneerlijke concurrentie die vergoed moet worden.”

Landbouwers kunnen niet zomaar hun locatie wijzigen

“Zij zitten vaak al generaties op dezelfde plek.”

De regeldruk voor landbouwers is hoog

“Het kapot regelen door allerlei overheden zonder compensatie is onaanvaardbaar.”

GLB-steun is nodig om landbouwers in gebieden met veel regels een toekomstperspectief te geven

“Zonder compensatie blijft er geen boer over.”

GLB-steun is een vorm van compensatie voor een bijdrage aan maatschappelijke doelen

“Als er voor maatschappelijke doelen minder rendabel gewerkt kan worden, moet er een ruime vergoeding tegenover staan.”

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: *Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij*

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

6,6

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Dit is geen principe voor het GLB *“GLB niet voor bedoeld.”*

Maatschappelijke taken moeten door de maatschappij zelf worden betaald (en niet van GLB-steun) *“Als de maatschappij dit zo belangrijk vindt, moeten ze er zelf geld aan geven.”*

Inzet voor de maatschappij moet vrijwillig zijn *“Dat is hun keuze.”*

Landbouwers vrezen dat dit geld verkeerd wordt besteed en niet bij hen terecht komt *“Zitten veel te veel andersoortige bedrijven en slimme jongens tussen.”*

Landbouwers leveren al maatschappelijke diensten *“Boeren doen ongemerkt veel voor de maatschappij.”*

Landbouwers moeten voornamelijk voedsel produceren *“Je bent boer en geen maatschappelijk medewerker.”*

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Werk voor de maatschappij kost landbouwers tijd en geld *“Maatschappelijke doelen leiden tot minder rendabele bedrijven en dit dient gecompenseerd te worden.”*

Landbouwers moeten waardering krijgen voor het werk voor de maatschappij dat zij al doen *“De landbouw doet heel veel voor de maatschappij en wordt ondergewaardeerd.”*

Dit principe is essentieel voor het behalen van doelen (zoals biodiversiteit en leefbaarheid op het platteland) *“Ze verzorgen het landschap en ruimte om te recreëren.”*

Beloningen stimuleren landbouwers om zich in te zetten voor de maatschappij *“Zodat ze gemotiveerd worden om dit te blijven doen.”*

Maatschappelijke taken zijn eigenlijk publieke taken *“Landbouwers zouden taken kunnen overnemen van waterschappen en goedkoper uitvoeren.”*

Maatschappelijke taken versterken de verbinding tussen landbouwer en samenleving *“Zorgt voor meer binding met de rest van de maatschappij.”*

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: *Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen*

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

6,3

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Steun moet gekoppeld zijn aan maatschappelijke doelen

“Landbouwers die iets doen voor de maatschappij moeten beloond worden.”

Alleen actieve landbouwers waarbij landbouw de hoofdactiviteit is moeten steun kunnen krijgen

“Hobby boeren die niet een hoofdinkomen er van halen hoeven niks te ontvangen.”

Ga voor gerichte steun per gebied, sector of noodzaak

“Akkerbouwers op kleigrond hebben het makkelijker dan die op droge zandgrond.”

Voorkom dat grote bedrijven onevenredig profiteren

“Met heel veel hectare krijg je veel inkomsten terwijl het over kwaliteit gaat, niet kwantiteit.”

Zorg dat alleen landbouwers steun kunnen krijgen (en geen ander organisaties)

“GLB L staat voor landbouw, geld dus voor landbouw.”

Laat de markt zijn werk doen

“Sommige sectoren kunnen prima met marktwerking overweg.”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Alle landbouwers moeten GLB-steun kunnen krijgen

“Gelijke monniken, gelijke kappen.”

Zorg dat alleen landbouwers steun kunnen krijgen (en geen ander organisaties)

“Alleen landbouwers, dus geen overheid, natuurorganisaties of periferie.”

GLB-steun is noodzakelijk ter compensatie voor hoge kosten en veel regelgeving

“De EU heeft hogere standaarden... iedereen verdient daarvoor compensatie.”

Iedere landbouwer levert een bijdrage aan voedselproductie of landschap

“De hele landbouwsector levert op zijn of haar manier een steentje bij.”

Kleine boeren moeten ook GLB-steun kunnen krijgen

“Ik ben een kleine boer en kom vaak niet in aanmerking.”

Voorwaarden stellen aan GLB-steun is prima, als iedereen maar mee kan doen

“Belangrijk dat het GLB voor iedereen toegankelijk is. Eisen zijn prima.”

Dit is principe waar het GLB voor bedoeld is

“GLB gelden waren bedoeld voor voedselzekerheid en dus voor alle landbouwers.”

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: *Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven*

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

6,0

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Nederland moet eigen beleid voeren

“Wij moeten doen wat hier nodig is, niet wat elders gebeurt.”

Situaties tussen EU-landen zijn niet met elkaar te vergelijken (Nederland heeft een zeer hoogproductieve landbouw)

“Andere landen hebben totaal andere omstandigheden.”

Nederland moet niet gaan concurreren met subsidies

“Het GLB moet niet een wedstrijd worden wie het meeste geeft.”

GLB-steun moet gericht zijn op het bereiken van doelen

“Rekening houden met andere landen helpt niet bij het behalen van onze doelen.”

Het EU-beleid is niet eerlijk

“Andere landen krijgen veel meer en dat is al jaren zo, maar het verandert toch niet.”

Nederland moet juist een voorbeeldrol aannemen

“Andere landen zijn minder ver; dat mag ons niet tegenhouden.”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Dit principe creëert een gelijk speelveld binnen de EU

“Belangrijk voor een gelijk speelveld.”

Nederlandse landbouwers maken zich zorgen dat zij worden benadeeld

“In andere landen worden veel meer subsidies toegekend.”

Dit principe is nodig om de marktpositie van Nederlandse landbouwers te behouden

“Onze concurrentiepositie is afhankelijk van hoeveel andere landen worden geholpen.”

Nederland heeft al meer regels en hogere kosten dan andere EU-landen

“Nederland is het land met de meeste regelzucht.”

We moeten de EU benaderen als één markt

“Het grootste deel zijn EU-gelden, dus eenheid is logisch.”

Dit principe is nodig om landbouwers een toekomstperspectief te geven
Gelijke voorwaarden zijn belangrijk op een wereldwijde markt

“Er gaan te veel boeren naar het buitenland omdat het daar leuker en makkelijker is.”

“Een deel van de gewassen wordt geproduceerd voor de wereldmarkt.”

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: *Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

6,0

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

GLB-steun is niet bedoeld voor natuur-, milieu- of klimaatdoelen

“Geen taak voor het GLB.”

Kleine stappen zijn niet effectief

“Kleine stappen zetten geen zoden aan de dijk en werken fraude in de hand.”

Natuur- en klimaatbeleid zijn niet nodig

“De natuur redt zich zelf wel.”

Boeren zetten nu ook al kleine stappen voor natuur, milieu en klimaat

“Doen we al, geen steun voor nodig.”

Er moet alleen GLB-steun zijn wanneer er sprake is van inkomstenverlies

“Alleen inkomstenderving dekken.”

Kleine stappen moeten niet gezet worden door GLB-steun, maar door marktwerking

“Moet uit de markt komen.”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Veel kleine stappen hebben samen veel effect

“Bloemenranden en bufferstroken door heel Nederland hebben grote invloed.”

GLB-steun voor veel boeren zorgt voor breed draagvlak

“Zo krijg je meer boeren mee met plannen.”

Kleine stappen zijn realistisch

“Kleine stappen zijn behapbaar en aantrekkelijk.”

Dit is eerlijker dan een enkele landbouwers steunen die grote stappen willen zetten

“Een paar boeren veel geven is oneerlijk.”

Kleine stappen creëren bewustwording bij veel landbouwers

“Een kleine stap kan het begin zijn van een veranderend plan.”

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

3,6

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Landbouwers vrezen dat GLB-steun zo weglekt naar andere organisaties

“Kans is groot dat geld te eenzijdig ingezet wordt door natuur- en landschapsorganisaties.”

Samenwerking is niet voor iedereen haalbaar

“Vaak uitgewerkt door cliëc-groepjes waarbij niet iedereen kan aansluiten.”

Samenwerking is vaak niet effectief

“Er wordt veel gepraat en weinig bereikt.”

Samenwerking moet een vrije keuze zijn (en niet extra beloofd worden)

“Samenwerken moet niet kunstmatig gestimuleerd worden.”

Beloon samenwerking alleen als doelen echt gehaald worden

“Als het voordelen oplevert voor de maatschappij, mogen ze meer subsidie krijgen.”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Samenwerken is effectiever dan alleen

“Samen sta je sterker en kom je verder.”

Samenwerken zorgt voor verbinding en vertrouwen

“Samenwerken geeft begrip voor elkaar en minder polarisatie.”

Samenwerken zorgt voor innovatie

“Door samen te werken krijg je kennisdeling en meerwaarde.”

Samenwerking is nodig om maatschappelijke doelen te behalen

“Gezamenlijke doelen vragen gezamenlijke inzet.”

Samenwerking versterkt de leefbaarheid op het platteland

“Om lokale economie op te zetten is samenwerken heel belangrijk.”

Samenwerking moet gestimuleerd worden, maar houd de bureaucratie beheersbaar

“Dat is effectief, mits de regelgeving niet dwars gaat liggen.”

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: *Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren*

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

3,1

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)	Voorbeeld van quote

Dit is geen principe voor het GLB	<i>“GLB is voor voedselproductie, niet voor natuur.”</i>

Landbouwers maken zich zorgen dat dit principe leidt tot minder landbouwgrond	<i>“Geen vruchtbare landbouwgrond opofferen voor natuur.”</i>

De natuur in Nederland is gemaakt	<i>“Wensnatuur creëren lukt niet.”</i>

Gebiedsgerichte steun leidt tot ongelijkheid	<i>“Dan worden mensen afgestraft die toevallig in het verkeerde gebied wonen.”</i>

Natuur- en klimaatbeleid zijn te ver doorgesloten	<i>“Stikstofproblematiek is door mensen gemaakt, onzin.”</i>

Het verbeteren van natuur, milieu en klimaat is niet (alleen) de verantwoordelijkheid van landbouwers	<i>“Industrie, MKB en economie moeten ook bijdragen.”</i>

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)	Voorbeeld van quote

Investeer in gebieden waar het meeste effect haalbaar is	<i>“Daar waar het het meest effect heeft ook het meest stimuleren.”</i>

Het is logisch om te beginnen in gebieden waar snel resultaat behaald kan worden	<i>“Hier boek je het snelst resultaat.”</i>

Gebruik gebieden waarvoor ze het meest geschikt zijn	<i>“Sommige gebieden zijn meer geschikt voor grootschalige landbouw, andere voor natuurdoelen.”</i>

Investeer daar waar landbouw en natuur elkaar kunnen versterken	<i>“Zet in op overgangsgebieden.”</i>

Investeer in gebieden waar de milieu- of natuurproblemen het grootst zijn	<i>“In die gebieden waar is het nodig.”</i>

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: *Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat*

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

3,0

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)

Voorbeeld van quote

Dit principe zorgt voor een ongelijk speelveld

“Oneerlijke concurrentie. Dan gaat alle budget naar een paar ondernemers.”

Liever steun voor veel landbouwers die enkele stappen zetten voor natuur, milieu en klimaat

“Vele kleine stapjes kunnen meer resultaat geven dan één grote stap.”

Landbouwers vrezen dat deze steun vooral terechtkomt bij grote landbouwbedrijven, investeringsmaatschappijen en adviesbureaus

“Grote bedrijven slepen alle subsidies binnen.”

Natuur, milieu en klimaat zijn niet (alleen) de verantwoordelijkheid van landbouwers

“Natuur, milieu en klimaat is onzin en ligt bij alle inwoners, niet alleen bij boeren.”

Grote stappen zijn niet effectief

“Als grote stappen mislukken, heb je veel verloren.”

Landbouwers moeten voornamelijk voedsel produceren

“Je bent boer en geen natuuronderhouder.”

Het is onduidelijk hoe de selectie van landbouwers op een eerlijke manier kan plaatsvinden

“Enkele landbouwers klinkt als een klein groepje met goede connecties.”

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)

Voorbeeld van quote

Grote stappen kosten veel geld en dat is nodig om een transitie mogelijk te maken

“Transitie vraagt investeringen — steun maakt het haalbaar.”

Voorlopers hebben een voorbeeldfunctie (en inspireren andere landbouwers)

“Er zijn voorbeelden nodig die laten zien wat er mogelijk is.”

Grote stappen leveren een grote impact op natuur, milieu en klimaat

“Grote stappen brengen op korte termijn het grootste resultaat.”

Dit principe versnelt innovatie en systeemverandering

“Hier kan goed kennis en innovatie worden ingezet.”

Grote stappen zijn nodig gezien de urgentie van klimaat- en natuurproblemen

“De polycrisis is te lang niet aangepakt.”

Meest genoemde argumenten door landbouwers bij: *Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld*

Gemiddeld aantal punten

Open raadpleging landbouwers

2,8

Meest genoemde argumenten bij weinig punten/prioriteit (0 t/m 5 punten)	Voorbeeld van quote
Dit principe zorgt voor een ongelijk speelveld	<i>“Dan gaan de grote er weer met de hoofdprijs vandoor.”</i>
Dit principe stimuleert schaalvergroting	<i>“Dit jaagt schaalvergroting op.”</i>
De grondprijs gaat door dit principe (nog verder) omhoog	<i>“De grondprijs gaat omhoog.”</i>
Grootgrondbezitters hebben de GLB-steun niet nodig	<i>“Grootgrondbezitters gaan rentenieren met GLB-geld.”</i>
GLB-steun moet gebaseerd zijn op inspanning/prestaties, niet op grondbezit	<i>“Grond is niet het belangrijkste om natuur of milieu te beschermen.”</i>
Kleine en middelgrote bedrijven hebben een groter aandeel in de diversiteit en leefbaarheid op het platteland	<i>“Dit stimuleert leegloop van het platteland.”</i>
Het GLB is niet bedoeld om grondbezit te belonen	<i>“GLB niet voor bedoeld.”</i>
Het maximum wat grote bedrijven krijgen aan GLB-steun moet eerder worden afgetopt	<i>“Tot 100 ha oké, daarboven niet.”</i>

Meest genoemde argumenten bij veel punten/prioriteit (>5 punten)	Voorbeeld van quote
Meer grond betekent ook meer kosten	<i>“Meer grond is meer kosten, meer steun nodig.”</i>
Grondgebonden en extensieve landbouw moet worden ondersteund	<i>“Extensieve bedrijven hebben veel grond nodig en weinig opbrengst.”</i>
Meer grond betekent meer maatschappelijk waarde	<i>“Meer grond = meer landschapselementen die onderhoud nodig hebben.”</i>
Grondprijzen zijn hoog	<i>“In Nederland zijn weinig teelten rendabel genoeg om grondkosten te dekken.”</i>
Grotere bedrijven leveren ook meer voedsel	<i>“Veel grond is efficiënt werken en dus veel voedsel produceren.”</i>
Steun per hectare is eerlijk zolang er grenzen zijn	<i>“Niet te veel verlagen voor grotere bedrijven, maar boven 100 ha geen kostprijsvoordeel meer.”</i>

5

Overige stellingen

- Welke boeren hebben het hardst steun nodig?
- Wat vindt u van het huidige GLB? Hoe kijkt u naar het nieuwe GLB? (alleen voor landbouwers)
- Heeft u concrete ideeën om het nieuwe GLB eenvoudiger te maken? (alleen voor landbouwers)

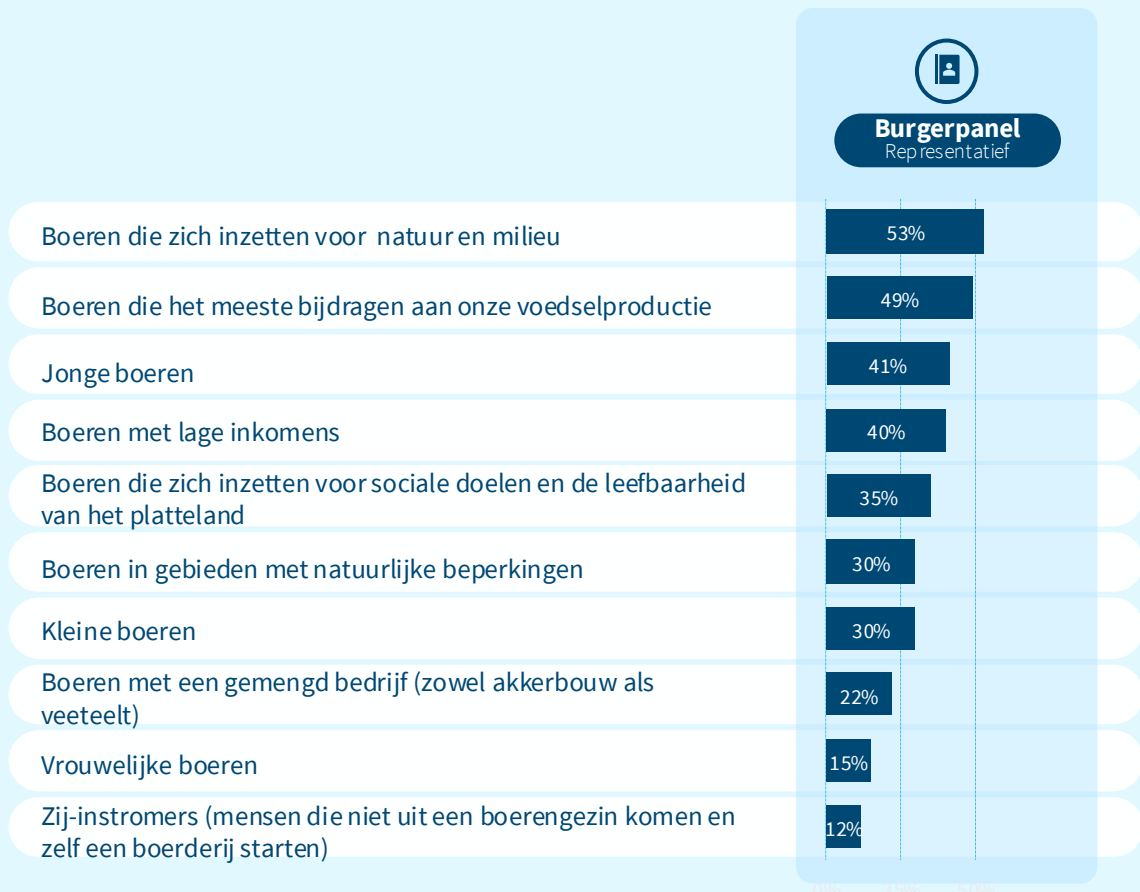
Burgerpanel
Representatief

5.1 Overige stellingen – Burgers

Figuur 5.1. Over boeren die het hardst steun nodig hebben – Gemiddeld

Burgerpanel (n=1.994)

“Welke boeren in Nederland vindt u dat het hardste steun nodig hebben? U kunt meerdere antwoorden aanvinken. U kunt ook zelf iets invullen.”

Inwoners vinden dat meerdere (subgroepen van) landbouwers steun verdienen

- *Over deze vraag:* Deze vraag over boeren die het hardste steun nodig hebben werd ingeleid met de tekst: “De Europese Unie wil graag geld geven aan boeren die het hardst steun nodig hebben. Volgens de EU zijn dat bijvoorbeeld: kleine boeren, vrouwelijke boeren, jonge boeren en boeren in gebieden met natuurlijke beperkingen.” Figuur 5.1 laat zien door welk percentage van de respondenten de genoemde doelgroepen zijn geselecteerd. Deelnemers konden hun antwoord toelichten.
- *Burgerpanel prioriteert zowel natuur en milieu, als voedselproductie:* Dat zijn niet noodzakelijk dezelfde deelnemers: ongeveer 25%-punt selecteert beide opties. De rest splitst zich in twee subgroepen van ongeveer gelijke grootte. Verder krijgen ook zes andere doelgroepen substantiële steun (geselecteerd door 30%-41% van de deelnemers). Burgers vinden dus dat voor meerdere groepen een onderbouwing te geven is dat deze steun ‘het hardste’ nodig hebben. De toelichtingen verduidelijken dit niet veel.
- *Aanvullende doelgroepen:* Deelnemers konden ook andere doelgroepen toevoegen. Dat hebben relatief weinig deelnemers gedaan, wat een indicatie is dat de voorgelegde doelgroepen een redelijk complete beschrijving is. Eén nieuw thema kwam een enkele keer voor: boeren die zich bezig houden met gezond eten.

Deelnemers aan het burgerpanel geven ter afsluiting diverse suggesties mee

- *Verschillende suggesties:* Deelnemers hebben een grote verscheidenheid aan afsluitende suggesties gedaan. De meeste zijn op andere plekken in dit onderzoek ook naar voren gekomen.

Figuur 5.2 Afsluitende open vraag

Burgerpanel (n=1.994)

“Is er verder nog iets dat u het ministerie zou willen meegeven ten aanzien van het toekomstige GLB?”

Opmerking	Voorbeeld van quote	Frequentie
Een transitie naar duurzame en biologische landbouw is urgent	<i>“Zorg voor een natuurlijke landbouw met diversiteit in groei. De huidige monocultuur heeft al geleid tot dode grond.”</i>	20-30%
De veestapel moet worden afgebouwd	<i>“Stop met productie van zaken die veel grondstoffen kosten en tot veel vervuiling leiden (veeteelt)”</i>	15-25%
Geef gerichte steun op basis van prestaties (in plaats van op hoeveelheid grond)	<i>“Geef niet klakkeloos geld maar verwacht ook een tegenprestatie.”</i>	10-20%
Vereenvoudig de regelgeving en het GLB	<i>“Stel duidelijke regels en verander ze niet om de haverklap.”</i>	10-20%
Landbouw moet bijdragen aan binnenlandse voedselzekerheid	<i>“Laat boeren voor minimaal 75% produceren voor het land waarin ze wonen en niet puur voor de export.”</i>	10-20%
Geef boeren waardering voor hun werk	<i>“Zorg goed voor de boeren. Geen boeren, geen eten.”</i>	10-20%
Zorg voor een gelijkwaardig speelveld	<i>“Zorg voor een gelijk speelveld in heel Europa en laat geen producten toe die niet aan Europese normen voldoen.”</i>	5-15%
Zorg voor stabiliteit op de lange termijn	<i>“Zorg er voor dat regels te begrijpen en uitvoerbaar zijn en dat we er ook lang op kunnen bouwen.”</i>	1-10%
Kritiek op klimaat- en stikstofbeleid	<i>“Stoppen met de klimaat onzin.”</i>	1-10%
Denk aan dierenwelzijn	<i>“Denk ook aan de dieren!”</i>	1-10%
Overige		1-10%

Open raadpleging
Burgers

5.2 Uitkomsten open raadpleging burgers

- Uitkomsten zijn niet representatief voor Nederlandse bevolking, maar verbreden het inzicht in de diversiteit aan perspectieven

Figuur 5.3. Over boeren die het hardst steun nodig hebben – Gemiddeld

Open raadpleging burgers (n=1.978)

“Welke boeren in Nederland vindt u dat het hardste steun nodig hebben? U kunt meerdere antwoorden aanvinken. U kunt ook zelf iets invullen.”

Open raadpleging Burgers

Burgers in de open raadpleging vinden vooral dat boeren die zich inzetten voor natuur en milieu het hardste steun nodig hebben

- *Over deze vraag:* Deze vraag over boeren die het hardste steun nodig hebben werd ingeleid met de tekst: “De Europese Unie wil graag geld geven aan boeren die het hardst steun nodig hebben. Volgens de EU zijn dat bijvoorbeeld: kleine boeren, vrouwelijke boeren, jonge boeren en boeren in gebieden met natuurlijke beperkingen.” Figuur 5.3 laat zien door welk percentage van de burgerdeelnemers in de open raadpleging de genoemde doelgroepen zijn geselecteerd. Deelnemers konden hun antwoord toelichten.
- *Open raadpleging – Burgers:* Deze deelnemers prioriteren sterk boeren die zich inzetten voor natuur en milieu (door 83% geselecteerd). Dit is consistent met eerdere bevindingen in dit onderzoek. Zo gaven deze deelnemers vijf (groenblauwe) doelen meer budget in keuzetaak 1, evenals de principes in keuzetaak 2 die gericht zijn op natuur, milieu en klimaat.

Veel burgers die aan de open raadpleging deelnamen benadrukken in de afsluiting de noodzaak tot duurzaamheid

- *Verschillende suggesties:* Deelnemers hebben een grote verscheidenheid aan afsluitende suggesties gedaan. De meeste zijn op andere plekken in dit onderzoek ook naar voren gekomen.

Figuur 5.4 Afsluitende open vraag

Open raadpleging burgers (n=2.183)

“Is er verder nog iets dat u het ministerie zou willen meegeven ten aanzien van het toekomstige GLB?”

Opmerking	Voorbeeld van quote	Frequentie
Een transitie naar duurzame en biologische landbouw is urgent	<i>“Milieuvriendelijkheid is een topprioriteit.”</i>	15-25%
De veestapel moet worden afgebouwd	<i>“Stop de megastallen en dieronvriendelijke praktijken.”</i>	15-25%
Durf radicale keuzes te maken	<i>“Durf radicale keuzes te maken die Nederland voor en op de lagere termijn een fijn, gezond, biodivers en veerkrachtig land maken.”</i>	10-20%
Geef gerichte steun op basis van prestaties (in plaats van op hoeveelheid grond)	<i>“Stop met onnodige subsidies die alleen maar slecht gedrag qua milieu en dierenwelzijn in stand houden.”</i>	10-20%
Landbouw moet bijdragen aan binnenlandse voedselzekerheid	<i>“Zorg dat de voedselproductie in Nederland zelfvoorzienend is.”</i>	5-15%
De lobby heeft te veel invloed op beleid	<i>“Laat je minder leiden door de lobby van de (bio) industrie en stel het algemeen belang voor mens en milieu centraal.”</i>	5-15%
Ondersteun met name kleinschalige en jonge boeren	<i>“Ik zou de glb steun aftoppen door een maximaal aan te vragen bedrag in te stellen per bedrijf van bijvoorbeeld 20.000 euro. Waarvoor is het nodig dat sommige grote kapitaalkrachtige bedrijven hier een veelvoud van ontvangen?”</i>	5-15%
Vereenvoudig de regelgeving en het GLB	<i>“Ga nu eens eindelijk werk maken van minder regelgeving. Het huidige GLB is niet te volgen.”</i>	5-15%
Zet in op het moderniseren van de landbouw	<i>“Ondersteunen met innoverende plannen.”</i>	1-10%
Wantrouwen richting de overheid	<i>“Ze doen toch wat ze zelf willen.”</i>	1-10%
Overige		1-10%

Open raadpleging
Landbouwers

5.3 Uitkomsten open raadpleging landbouwers

- Uitkomsten zijn niet representatief voor landbouwers in Nederland, maar verbreden het inzicht in de diversiteit aan perspectieven

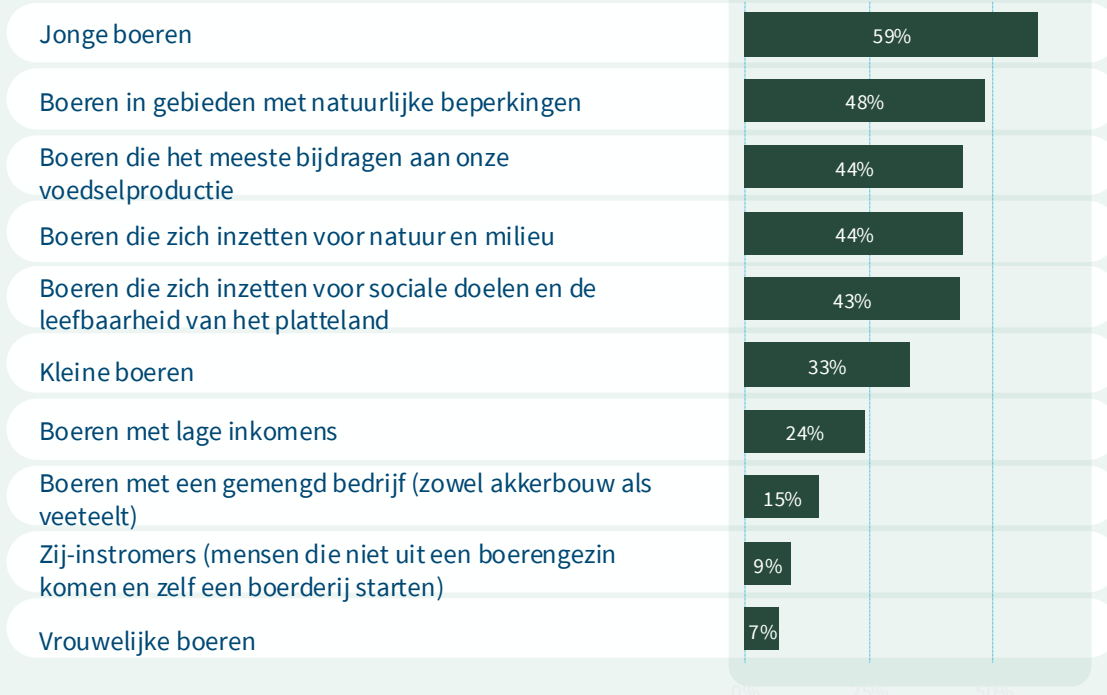
Figuur 5.5. Over boeren die het hardst steun nodig hebben – Gemiddeld

Open raadpleging landbouwers (n=863)

“Welke boeren in Nederland vindt u dat het hardste steun nodig hebben? U kunt meerdere antwoorden aanvinken. U kunt ook zelf iets invullen.”

Landbouwers
Inclusief

Landbouwers vinden dat vooral jonge boeren en boeren in gebieden met natuurlijke beperkingen het hardst steun nodig hebben

- *Over deze vraag:* Deze vraag over boeren die het hardste steun nodig hebben werd ingeleid met de tekst: “De Europese Unie wil graag geld geven aan boeren die het hardst steun nodig hebben. Volgens de EU zijn dat bijvoorbeeld: kleine boeren, vrouwelijke boeren, jonge boeren en boeren in gebieden met natuurlijke beperkingen.” Figuur 5.1 laat zien door welk percentage van de respondenten de genoemde doelgroepen zijn geselecteerd. Deelnemers konden hun antwoord toelichten.
- Landbouwers die hebben deelgenomen prioriteren duidelijk ‘jonge boeren’ (door 59% geselecteerd). Dit is consistent met de uitkomsten van keuzetaak 1 (o.a. Figuur 3.8) waarin deze deelnemers ook het doel *jonge boeren* meer budget geven. Dit is breed gedeeld onder verschillende groepen landbouwers (o.a. Figuur 3.10). In hun toelichtingen zeggen landbouwers die hebben deelgenomen vaak in algemene zin dat jonge boeren ‘de toekomst’ zijn. Naast steun voor boeren die beperkt worden door factoren buiten hun invloed (door 48% geselecteerd) zien we meerdere deelnemers zeggen dat boeren die beperkt worden door (regels van) de overheid steun zouden moeten krijgen. In beide gevallen lijkt een rechtvaardigheidsargument te spelen. Dit is consistent met de hoge prioriteit voor principe 06 (*Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied*) in keuzetaak 2 (Figuur 4.4). Maar daartegenover staat ook een ander perspectief: “Boeren zonder beperkingen moeten in staat zijn hun inkomen uit de markt te halen”.
- Deelnemers konden ook zelf een groep invullen. Meerdere deelnemers noemen ‘biologische boeren’ en ‘gezinsbedrijven’. Een enkele deelnemer noemt “boeren met een hoog risico”, bijvoorbeeld het risico op misoogsten als er geen of minder gewasbeschermingsmiddelen gebruikt mogen worden.

Hoe denken de landbouwers die hebben meegedaan over het huidige en het nieuwe GLB?

- *Noot bij fruitteelt, glastuinbouw, vollegrondgroenteteelt en overige:* Dit betreft kleine aantallen respondenten.
- *Houding tegenover het huidige GLB (Figuur 5.4):* De landbouwers die hebben deelgenomen zijn gemiddeld genomen wat vaker (licht) negatief tegenover het huidige GLB dan (licht) positief. Dit is relatief consistent over de verschillende sectoren.
- *Mening over het nieuwe GLB (Figuur 5.5):* Gemiddeld genomen willen de landbouwers die hebben deelgenomen dat het nieuwe GLB verandert: 50% wil dat het enigszins verandert, 27% wil dat het volledig verandert. Dit is relatief consistent over de verschillende sectoren.
- Figuren 5.6 tot en met 5.8 geven weer waar landbouwers die hebben deelgenomen vinden dat de knelpunten zitten. En hoe deze verbeterd kunnen worden.

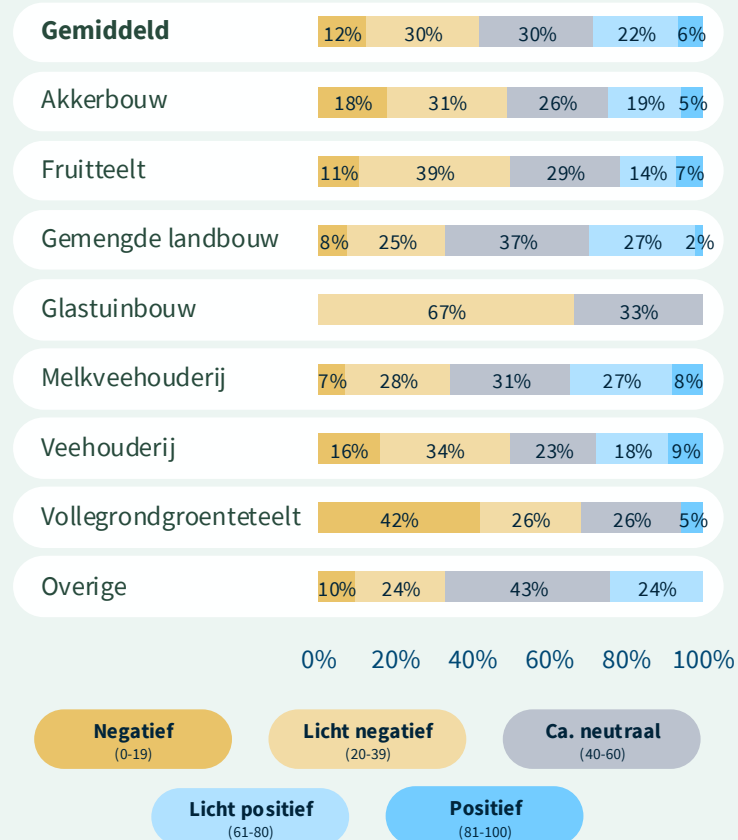
Op de volgende pagina's

- *Complexiteit van uitvoering in het nieuwe GLB (Figuur 5.6)*
- *Ideeën om het GLB te verbeteren (Figuur 5.7)*
- *Overige boodschappen het ministerie (Figuur 5.8)*

Figuur 5.6. Houding tegenover huidige GLB

Open raadpleging landbouwers (n=563)

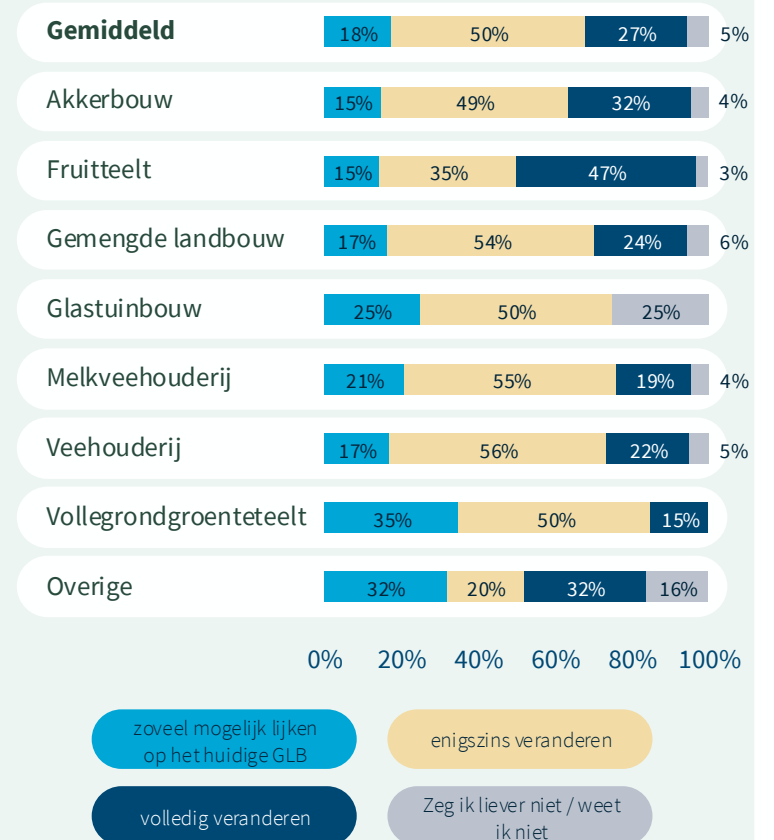
“Wat vindt u van het huidige GLB?” (0 = negatief, 100 = positief)

Figuur 5.7. Mening over het nieuwe GLB

Open raadpleging landbouwers (n=563)

“Hoe kijkt u naar het nieuwe GLB? Welke stelling past het beste bij uw mening? Het nieuwe GLB moet...”

Figuur 5.8. Complexiteit van uitvoering in het nieuwe GLB – Naar sector

Open raadpleging landbouwers (n=764)

“Het is belangrijk dat het nieuwe GLB eenvoudiger wordt. Dat geldt zowel voor het verdelen van gelden (in regelingen), als het aanvragen van gelden door landbouwers. Het ministerie van LWN zal hier rekening mee houden in het nieuwe GLB. Welke stelling past het beste bij uw eigen mening?”

Stelling A

“De overheid moet in het nieuwe GLB minder en eenvoudigere regelingen maken. Aanvragen moeten korter en simpeler. Ook als daardoor niet meer op alle doelen inzet mogelijk is en er een grotere kans is dat sommige boeren niet met regelingen mee kunnen doen.”

Stelling B

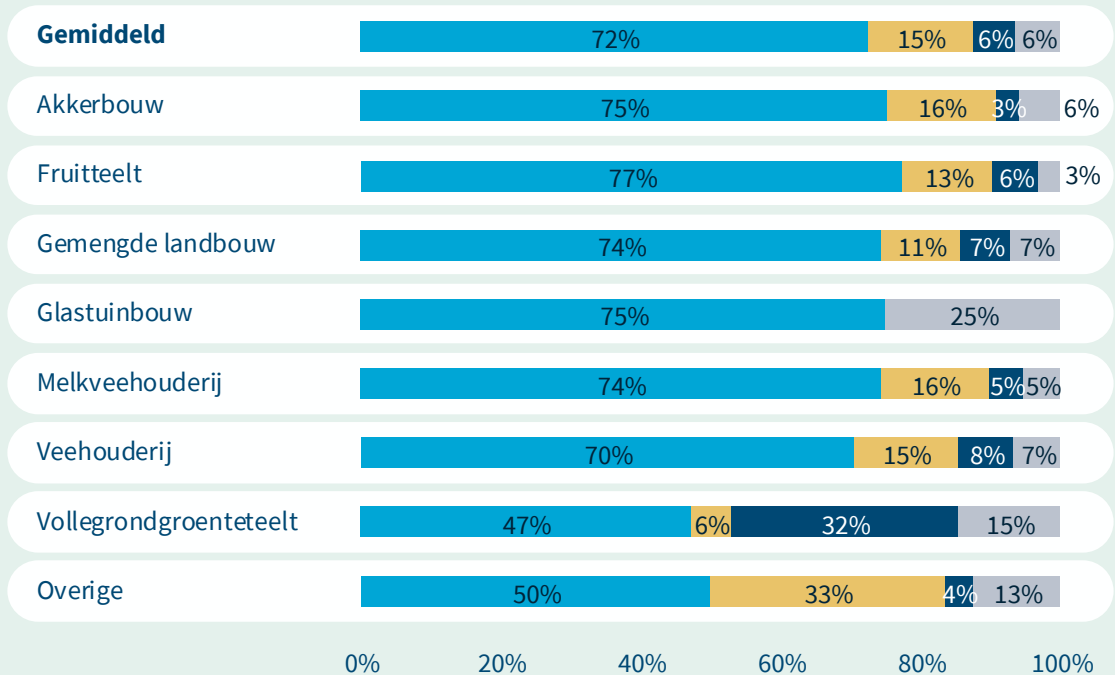
“De overheid moet het nieuwe GLB ongeveer evenveel regelingen en maatwerk behouden. De administratieve lasten voor boeren en de overheid blijft ongeveer hetzelfde.”

Stelling C

“De overheid moet in het nieuwe GLB meer richten op verschillende doelen en meer opties voor maatwerk in regelingen aanbrenge. Ook als dat betekent dat er meer en ingewikkeldere regelingen zijn. En aanvragen moeilijker worden voor boeren en de kosten voor het aanbieden van de regelingen voor de overheid toenemen.”

Zeg ik liever niet / weet ik niet.

* Percentages tellen niet altijd op tot 100% door afronding

Figuur 5.9. Ideeën om het GLB te verbeteren

Open raadpleging landbouwers (n=415)

“Heeft u concrete ideeën om het nieuwe GLB eenvoudiger te maken?”

Opmerking	Voorbeeld van quote	Frequentie
Vereenvoudig de administratie zoals het registreren van het perceel	<i>“In het huidige GLB zijn we door alle regels m.b.t. natuur en groen van ongeveer 25 percelen naar ruim 120 percelen gegaan. Dit moet makkelijker worden.”</i>	15-25%
Vereenvoudig het brons/zilver/goud systeem	<i>“Stoppen met Trappen brons / goud ed, een punten systeem net daaraan gekoppeld een bedrag/punt is eerlijker en maakt doelen bereikbaar op een normale manier.”</i>	10-20%
Kijk naar vaste bedragen (per hectare of per maatregel) om voorspelbaarheid te verhogen	<i>“Een bedrag voor elke maatschappelijke dienst, Voor ha biodiversiteit, kg co2 opslag, weidegang, enz. Per gewas of maatregel wat bijdraagt een vast bedrag per ha.”</i>	10-20%
De landbouwer moet zelf GLB-steun kunnen aanvragen	<i>“Alleen met behulp van een duur adviesbureau kun je een GLB aanvraag indienen, zelfs voor jonge agrariërs met een HBO of WO opleiding!!!!”</i>	5-15%
Leg de regels voor GLB-steun voor meerdere jaren vast	<i>“Afgelopen jaar wordt er naar afloop medegedeeld dat er 10% wordt gekort, dit werkt totaal niet stimulerend. ook het aanpassen van de regels onder het spelen vind ik gek.”</i>	5-15%
Laat de landbouwer zelf bepalen wanneer er wat wordt geteeld	<i>“Stop met kalenderlandbouw, als het klimaat verandert, laat dan ook later of eerder mest toe. Vertrouw op de boer waar wat wel, wat niet mogelijk is.”</i>	5-15%
Werk op basis van vertrouwen in plaats van wantrouwen	<i>“Werk meer op basis van vertrouwen zoals de belastingdienst ook werkt ipv alles met regelingen, voorwaarde, kaders, beperkingen, complexe administraties.”</i>	1-10%
Overige		10-20%

Ideeën van landbouwers om het GLB te verbeteren

- *Meeste genoemd – vereenvoudig het stelsel:* De twee meest genoemde argumenten bij deze vraag gaan beide over het vereenvoudigen van regelingen en procedures. Dit ademt ook door in het argument over vaste bedragen (als derde genoemd in frequentie) en het argument dat de landbouwer zelf GLB-steun zou moeten kunnen aanvragen (als vierde genoemd). Dit is consistent met de uitkomsten van Figuur 5.6, waarin gemiddeld 72% van de landbouwers die hebben deelgenomen aangeven minder maatwerk en meer eenvoudige regelingen te willen.
- *Vrijheid en vertrouwen:* Ook regelmatig genoemd, maar minder vaak dan de vorige punten, zijn de thema's vrijheid voor landbouwers om zelf te bepalen wat en wanneer er wordt geteeld, en werken op basis van vertrouwen. We zien hier het dilemma tussen controle en maatwerk enerzijds versus vertrouwen en vrijheid anderzijds.

Afsluitende vraag: Is er verder nog iets dat u het ministerie zou willen meegeven ten aanzien van het toekomstige GLB?

- *Consistente uitkomsten met vorige vragen:* Het meest genoemde thema bij deze vraag is (weer) werkbaarheid en uitvoering van het GLB. Ook het thema betrouwbaarheid van het beleid komt terug (ook in Figuur 5.7 bijvoorbeeld).
- *Voedselproductie als kerntaak:* 10-20% van de landbouwers die bij deze vraag een reactie gaven noemden dat voedselproductie uiteindelijk de kerntaak zou moeten zijn voor landbouwers. Dit perspectief, en in het algemeen de perceptie van taken van de landbouwer en hoe die in urgentie samenhangen, is een mogelijk gesprek voor het vervolg.

Figuur 5.10. Afsluitende open vraag

Open raadpleging landbouwers (n=433)

“Is er verder nog iets dat u het ministerie zou willen meegeven ten aanzien van het toekomstige GLB?”

Opmerking	Voorbeeld van quote	Frequentie
Werkbaarheid: Het GLB is te complex. Het aanvragen van steun en de regels binnen het GLB zijn onbegrijpelijk.	“De GLB aanvraag wordt ieder jaar een groter probleem om foutloos in te vullen. Probeer echt eens na te denken over een eenvoudig systeem.”	20-30%
Betrouwbaarheid: Landbouwers hebben behoefte aan stabiel en voorspelbaar beleid	“Niet elk jaar de regels maar weer veranderen of aanscherpen, meer jaren beleid. Hier kan je op sturen. Het is niet mogelijk om elk jaar de strategie maar weet aan te moeten passen.”	10-20%
Voedselproductie: Het produceren van voedsel blijft de kerntaak van de landbouwers, niet de maatschappelijke taken	“Focus meer op voedselzekerheid ipv natuur, milieu en biodiversiteit.”	10-20%
Rechtvaardigheid: Zorg voor een eerlijkere verdeling van GLB-steun, zonder bevoordeling van grote bedrijven	“Maak een subsidie plafon en verdeel de subsidies aan de kleinere boeren zodat ze straks niet allemaal opgekocht worden door zwaar gesubsidieerde grote bedrijven.”	10-20%
Concurrentiepositie: Zorg voor een gelijk speelveld	“Supermarkten verplichten om bij import producten minimaal aan de NL eisen te voldoen. Dit zorgt voor gelijk speelveld en beter inkomen voor de NL boer.”	5-15%
Efficiëntie: Het GLB gaat gepaard met veel bureaucratie, waardoor de steun vaak niet bij de landbouwer terechtkomt	“Verbeter GLB, nu veel geld niet op erf maar voor adviseurs en ambtenaren die problemen creëren en oplossen”	1-10%
Autonomie: De landbouw is een vakmanschap, geeft landbouwers dan ook de ruimte en het vertrouwen dit uit te voeren	“Stoppen met kalenderlandbouw. Heeft geen bijdrage aan milieu en werkt alleen maar averechts. Je gaat toch ook niet op een koude regenachtige dag naar het strand.”	1-10%
Overige		1-10%

6

Over het onderzoek

- Hoe hebben deelnemers het onderzoek ervaren?
- Welk rapportcijfer geven zij?

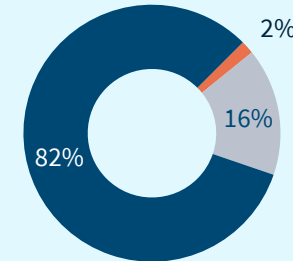
Burgerpanel: Hoe hebben deelnemers het onderzoek gewaardeerd? (1/2)

- Figuur 6.1 laat zien hoe deelnemers aan het burgerpanel antwoordden op verschillende stellingen over het onderzoek. We laten hier de resultaten zien van het burgerpanel, maar niet herwogen. De resultaten zijn dus niet representatief op gender, leeftijd en opleiding.
- Deelnemers zijn gemiddeld genomen positief over het onderzoek. 92% van de deelnemers aan het burgerpanel geeft een voldoende. Ze beoordelen het onderzoek gemiddeld met een rapportcijfer 7,5. Deelnemers aan de open raadpleging geven het beoordelen het onderzoek gemiddeld ook met een 7,5. Van de deelnemers aan de open raadpleging geeft 96% het onderzoek een voldoende.
- De meeste deelnemers aan het burgerpanel (82%) geven aan hun mening kwijt te kunnen in deze raadpleging. 2% geeft aan niet hun mening kwijt te kunnen in deze raadpleging. Dit komt overeen met de waardering van deelnemers aan de open raadpleging.
- Ook geven de meeste deelnemers aan het burgerpanel (83%) aan erop te vertrouwen dat dit een eerlijk onderzoek is. 3% vertrouwt dit niet. Dit komt overeen met de waardering van deelnemers aan de open raadpleging.
- 78% van de deelnemers aan het burgerpanel geeft aan dit een belangrijk onderwerp te vinden om hun mening over te geven. 3% geeft juist aan het een onbelangrijk onderwerp te vinden. Van de deelnemers aan de open raadpleging geeft zelfs 93% aan dit een belangrijk onderwerp te vinden om hun mening over te geven. Bij de open versie zijn deelnemers intrinsiek gemotiveerd om mee te doen. We zien vaak dat zij het een belangrijk onderwerp vinden om hun mening te geven en daarom meedoen.
- Ongeveer een kwart van de deelnemers van het burgerpanel (26%) vindt de raadpleging mogelijk te begrijpen. 40% van de deelnemers aan het burgerpanel de raadpleging makkelijk te begrijpen. In de open raadpleging is dit 9%. Deze deelnemers zijn intrinsiek gemotiveerd. We zien vaak dat zij al in aanraking zijn gekomen met dit onderwerp.

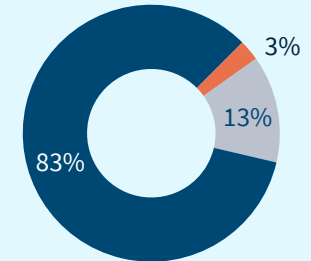
Figuur 6.1. Vragen over het onderzoek

Burgerpanel / representatief (n=1.994)

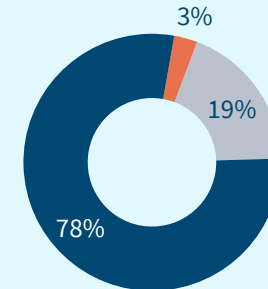
Ik kon mijn mening kwijt in dit onderzoek

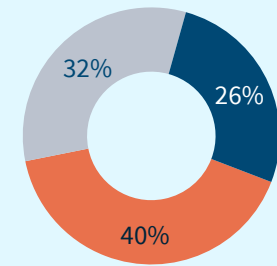
Ik vertrouw erop dat dit een eerlijk onderzoek is

Ik vond het een belangrijk onderwerp om mijn mening over te geven

Ik vond dit onderzoek moeilijk te begrijpen

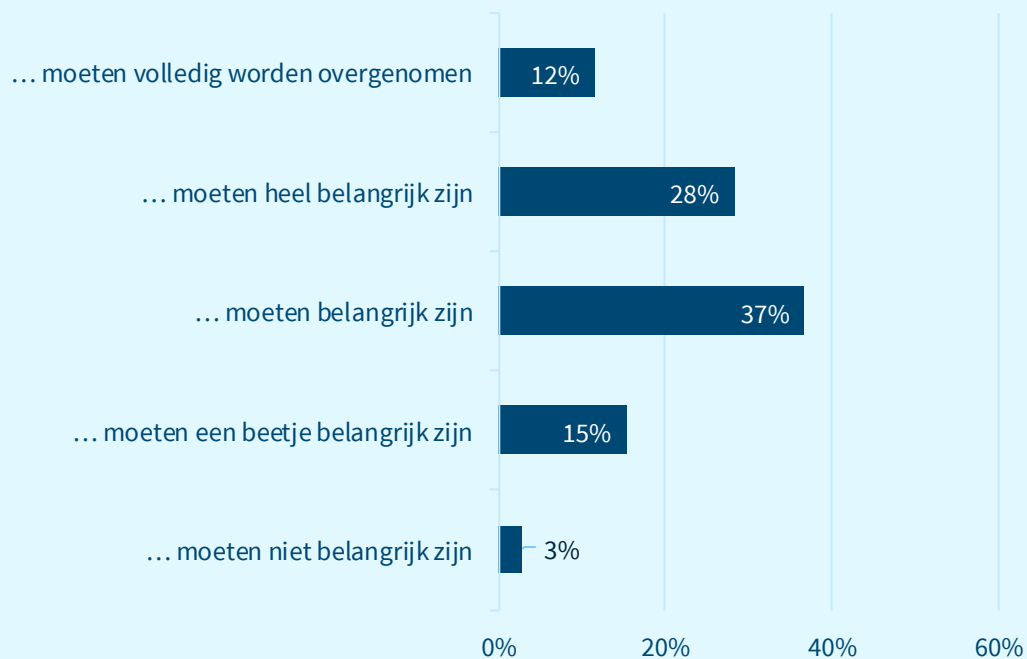
■ (Helemaal) mee eens ■ Neutraal ■ (Helemaal) mee oneens

Figuur 6.2. Hoe de uitkomsten te wegen?

Burgerpanel / representatief (n=1.994)

“Met deze raadpleging vragen we naar de mening van inwoners en landbouwers. Daarnaast voert het ministerie gesprekken met overheden en organisaties. Ook krijgt het ministerie advies van deskundigen. Hoe belangrijk moeten de uitkomsten van deze raadpleging zijn bij het maken van beslissingen? De uitkomsten van deze raadpleging...”

Burgerpanel: Hoe hebben deelnemers aan het onderzoek gewaardeerd? (2/2)

- Figuur 6.2 laat zien hoe deelnemers aan het burgerpanel adviseren om te uitkomsten van deze raadpleging mee te wegen. De meeste deelnemers geven aan dat de uitkomsten van dit onderzoek belangrijk moeten zijn (37%) of heel belangrijk moeten zijn (28%). Verder geeft 12% aan dat de uitkomsten volledig overgenomen moeten worden. En 15% dat de uitkomsten niet belangrijk moeten zijn.
- We vroegen deelnemers: wat vond je goed aan het onderzoek en wat vond je niet goed aan het onderzoek? Hieronder staat een korte samenvatting van de gegeven antwoorden:
 - *Goed:* Deelnemers geven aan dat zij de mogelijkheid tot het uitleggen van antwoorden waarderen. Ook hebben zij met name de eerste keuzetaak over de doelen van het GLB met een budgetmeter als realistisch ervaren. Verder worden de uitleg in de video's en de extra informatie achter de i-knoppen gewaardeerd.
 - *Niet goed:* Deelnemers geven aan dat zij vrezen dat de vragen te algemeen zijn voor een complex onderwerp als het nieuwe GLB. Daarmee is er volgens deelnemers dan ook onvoldoende onderscheid gemaakt tussen verschillende sectoren. Daarnaast geven deelnemers aan dat zij er vanuit gaan dat de raadpleging met name veel is ingevuld door belangengroepen wat de resultaten kan vertekenen.

Het probleem is dat er alleen naar de EU-gelden wordt gekeken bij de virtuele verdeling van de gelden. Je kan als Nederland ook zeggen dat de eigen bijdrage groter wordt, die keuze had ik bij het invullen niet.

Goed is dat je keuzes moet maken en dat je ziet dat niet alles kan. Dat benadert beter de werkelijkheid dan wanneer je alleen moet zeggen wat je belangrijk vindt.

Er was veel ruimte om aan te geven wat je belangrijk vindt en waarom. Er was ook goede informatie te lezen over de effecten. Goed om ook te zien wat nu de verhoudingen zijn qua uitgaven.

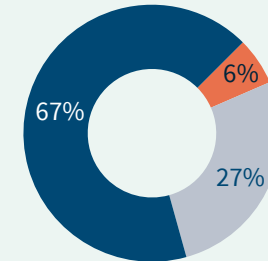
Landbouwers: Hoe hebben landbouwers het onderzoek gewaardeerd? (1/2)

- Figuur 6.3 laat zien hoe landbouwers antwoordden op verschillende stellingen over het onderzoek.
- Landbouwers zijn gemiddeld genomen positief over het onderzoek. 91% van de landbouwers die hebben deelgenomen, geeft een voldoende. Ze beoordelen het onderzoek gemiddeld met een rapportcijfer 6,9.
- Ongeveer twee derde van de landbouwers (67%) geeft aan hun mening kwijt te kunnen in deze raadpleging. 6% geeft aan niet hun mening kwijt te kunnen in deze raadpleging.
- Ook geeft ongeveer twee derde van de landbouwers (67%) aan erop te vertrouwen dat dit een eerlijk onderzoek is. 5% vertrouwt dit niet.
- 79% van de landbouwers geeft aan dit een belangrijk onderwerp te vinden om hun mening over te geven. 2% geeft aan het een onbelangrijk onderwerp te vinden. In hun onderbouwing hiervoor geven landbouwers aan dat de landbouwsector complex is en veel verscheidenheid kent. Daarom vinden zij het goed dat deze raadpleging door boeren wordt ingevuld die in de praktijk werkzaam zijn.
- De helft (50%) van de landbouwers vindt de raadpleging makkelijk te begrijpen. 11% van de deelnemende landbouwers vond de raadpleging moeilijk te begrijpen. In hun onderbouwing hiervoor geven landbouwers aan dat het moeilijk is wat de uitkomsten van de raadpleging voor een specifieke sector gaan betekenen.

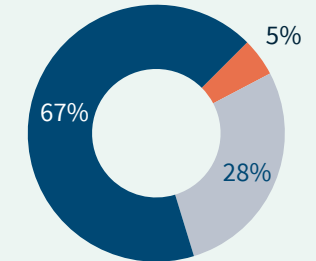
Figuur 6.3. Vragen over het onderzoek

Open raadpleging landbouwers (n=835)

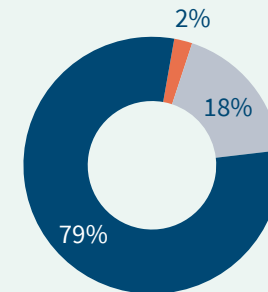
Ik kon mijn mening kwijt in dit onderzoek (n=839)

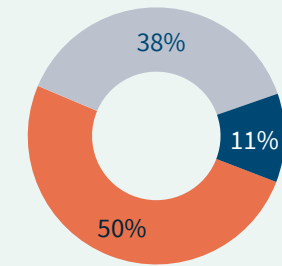
Ik vertrouw erop dat dit een eerlijk onderzoek is (n=821)

Ik vond het een belangrijk onderwerp om mijn mening over te geven (n=832)

Ik vond dit onderzoek moeilijk te begrijpen (n=669)

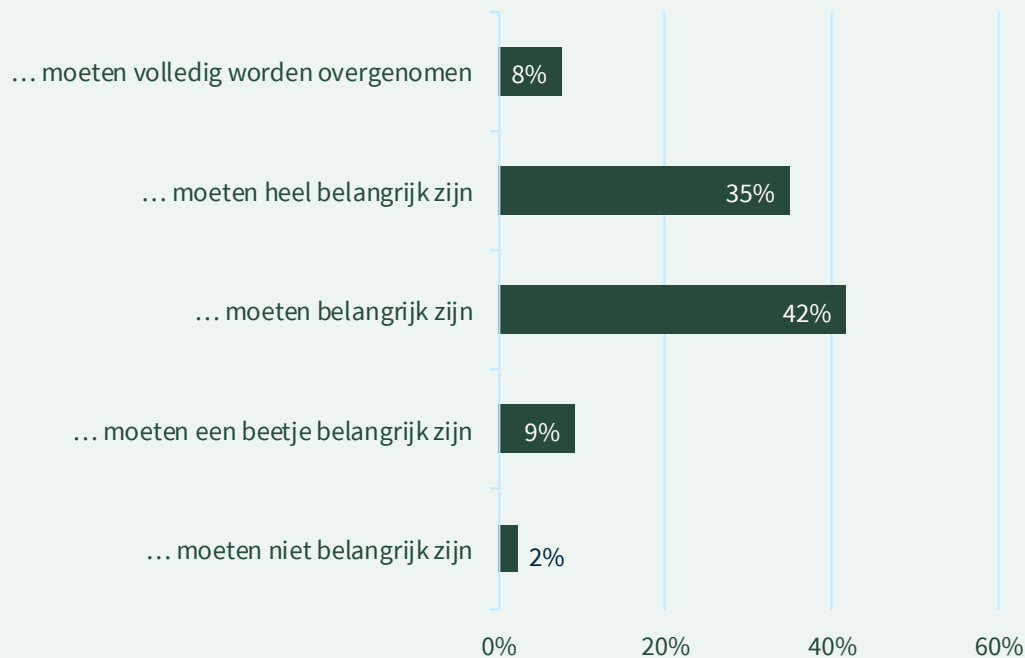
■ (Helemaal) mee eens ■ Neutraal ■ (Helemaal) mee oneens

Figuur 6.4. Hoe de uitkomsten meewegen?

Open raadpleging landbouwers (n=835)

“Met deze raadpleging vragen we naar de mening van inwoners en landbouwers. Daarnaast voert het ministerie gesprekken met overheden en organisaties. Ook krijgt het ministerie advies van deskundigen. Hoe belangrijk moeten de uitkomsten van deze raadpleging zijn bij het maken van beslissingen? De uitkomsten van deze raadpleging...”

Landbouwers: Hoe hebben landbouwers het onderzoek gewaardeerd? (2/2)

- Figuur 6.4 laat zien hoe landbouwers adviseren om te uitkomsten van deze raadpleging mee te wegen. De meeste landbouwers geven aan dat de uitkomsten van dit onderzoek belangrijk moeten zijn (42%) of heel belangrijk moeten zijn (35%). Verder geeft 8% aan dat de uitkomsten volledig overgenomen moeten worden. En 2% dat de uitkomsten niet belangrijk moeten zijn.
- We vroegen deelnemers: wat vond je goed aan het onderzoek en wat vond je niet goed aan het onderzoek? Hieronder staat een korte samenvatting van de gegeven antwoorden:
 - *Goed*: Landbouwers waarderen het dat zij zelf worden geraadpleegd (en niet alleen belangenorganisaties). Verder werd het gewaardeerd dat er mogelijkheden waren om antwoorden toe te lichten. Met name de eerste keuzetaak over de doelen van het GLB met een budgetmeter werd als realistisch ervaren.
 - *Niet goed*: Het grootste kritiekpunt is dat ook niet-landbouwers mee mochten doen aan de raadpleging. Volgens landbouwers hebben burgers onvoldoende kennis en zijn zij niet afhankelijk van het GLB. Daarnaast twijfelen landbouwers of de uitkomsten daadwerkelijk worden meegenomen in het nieuwe GLB.

“Raadpleging bij de betreffende sector is altijd goed, want wat achter het bureau wordt verzonnen werkt niet altijd in de praktijk, omdat er vaak een gebrek is aan kennis.”

“Als biologische landbouwer heb ik vaak een andere mening over het GLB dan mijn gangbare collega's en bestuursleden binnen de LTO-afdeling. Daarom vond ik het fijn dat ik nu mijn mening kon ventileren zonder dat ik op mijn woorden moet letten of tegengas kreeg.”

“Ik vind niet dat inwoners zich hiermee moeten bemoeien. Die hebben gemiddeld gesproken geen idee hoe de landbouw in elkaar zit, zijn vaak vooringenomen in hun mening, geen kennis van zaken. En bovendien zijn ze er niet financieel van afhankelijk. Dan is het altijd makkelijk om je mening te geven.”

7

Methodologie

Fase 1

Ontwerp

Fase 2

Dataverzameling

Fase 3

Analyse en
rapportage

Het primaire doel van de ontwerpfase is om vragen in kaart te brengen die maatschappelijk urgent zijn én handelingsperspectief geven

- *Op de stoel van...:* De essentie van een onderzoek volgens de methode PWE is om deelnemers in een online omgeving 20 minuten op de stoel van een beleidsmaker of politicus te zetten. Daarom begint het ontwerpen van de PWE-raadpleging met het in kaart brengen van de keuzesituatie van de beleidsmakers en politici. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is dat de uitkomsten van het onderzoek handelingsperspectief moeten bieden: het ministerie moet op basis van de uitkomsten weten hoe ze beleid beter kunnen laten aansluiten bij de behoeften, waarden en zorgen van inwoners. In deze raadpleging zijn landbouwers een tweede belangrijke doelgroep. De (maatschappelijke) urgentie gevoeld door deze doelgroepen is een tweede belangrijk criterium voor het bepalen van de onderzoeksvragen.
- *Ontwerpsessie(s):* We bepalen de onderzoeksvragen onder andere op basis van bronnenonderzoek en in zogeheten ontwerpsessies. De uitkomsten van deze sessie(s) vertalen we naar een of meerdere zogeheten PWE-keuzekaarten (zie kader 8.1). De twee keuzekaarten in dit onderzoek modelleren belangrijke afwegingen die het ministerie van LVVN moet maken bij het maken van keuzes over het nieuwe GLB. In dit onderzoek hebben drie ontwerpsessies plaatsgevonden: met medewerkers van het ministerie van LVVN (23 september 2025), met externe stakeholders (3 oktober 2025) en met medewerkers van LVVN (20 oktober 2025). Deze stakeholders zijn later opnieuw benaderd en hebben geholpen bij het interpreteren van de uitkomsten.
- *Iteratief ontwerp:* Op basis van de ontwerpsessie heeft Populytics in samenwerking met het ministerie het onderzoek uitgewerkt in vragen en teksten. Deze zijn in een iteratief proces steeds verder aangescherpt, waarbij het ministerie meerdere keren feedback heeft gegeven. De resulterende keuzekaarten zijn afgebeeld in [Hoofdstuk 3 \(p.22\)](#) en [Hoofdstuk 4 \(p.67\)](#).

'Fase 1. Ontwerp' gaat door op de volgende pagina

→ *Welke onderwerpen hebben we wel en niet meegenomen? (scope)*

Kader 7.1: Wat is een PWE-keuzekaart?

- *Definitie:* Een keuzekaart volgens de PWE-methode is een experimentele opzet om voorkeuren van deelnemers te achterhalen, vaak over maatschappelijke vraagstukken. Een keuzekaart kenmerkt zich door vier elementen die gezamenlijk een beleidsdilemma modelleren.

1

- Een *onderzoeksvraag* over de voorkeuren van de deelnemer rond een bepaald thema. Deze vraag sluit zo goed mogelijk aan bij de vraag van een bestuurder of beleidsmaker.

2

- Een *aantal opties* die de deelnemer gelijktijdig en in samenhang afweegt. Dit kunnen bijvoorbeeld beleidsdoelen, principes, criteria of maatregelen zijn.

3

- Uitgebreide *informatie* over de opties, zoals een beschrijving van de huidige situatie, het handelingsperspectief van de overheid, en mogelijke consequenties van kiezen voor de optie.

4

- Een *bepending* zodat de deelnemer niet alle opties kan minimaliseren of maximaliseren. Een deelnemer ervaart 'keuzepijn'.

Figuur 7.2. Een deel van de uitkomsten van ontwerpessie met belanghebbenden (Utrecht, 3 oktober 2025)

In de tweede ontwerpessie hebben medewerkers van het ministerie van LNV en belanghebbenden potentiële onderwerpen voor het onderzoek opgeschreven. Daarna hebben zij deze gerangschikt op handelingsperspectief binnen de hervorming van het GLB (hoog/laag) en maatschappelijke urgentie (hoog/laag).

Het GLB raakt aan vele thema's. We hebben een keuze moeten maken welke onderwerpen op te nemen in het onderzoek

- *Scoping*: Elk onderzoek bevat bepaalde onderwerpen wel en niet. Deelnemers kunnen immers niet eindeloos veel vragen beantwoorden. Ook in dit onderzoek zijn keuzes gemaakt welke onderwerpen wel en niet aan bod komen. Hoe hebben we deze keuze gemaakt?
- *Criteria – handelingsperspectief en maatschappelijke urgentie*: Een eerste belangrijk uitgangspunt bij het betrekken van inwoners is dat zij zich kunnen uitspreken over onderwerpen waar een overheid nog keuzes in te maken heeft. In dit geval, keuzes binnen de hervorming van het GLB. Dit betekent ook dat een overheid eerlijk en transparant moet zijn over de keuzes die wel en niet meer gemaakt kunnen worden. Als inwoners zich mogen uitspreken over onderwerpen waar een overheid feitelijk niets aan kan doen (bijvoorbeeld door een wettelijke opgave of langdurige verplichtingen), dan kan inspraak op die onderwerpen verkeerde verwachtingen wekken. Een tweede belangrijk criterium is maatschappelijke urgentie. Vooral onderwerpen die een hoge maatschappelijke urgentie hebben, maar waar een overheid geen of weinig handelingsperspectief heeft, verdienen aandacht. Er zijn verschillende opties om deze in een onderzoek toch een plek te geven.
- *Voorbeelden van onderwerpen die buiten scope zijn geplaatst*: voedselzekerheid, gezond voedsel, werkgelegenheid, internationaal voedselsysteem, ruimte voor de landbouw in Nederland, overige plannen uit Europa. Informatie over deze onderwerpen met onderbouwing is ook aangeboden aan deelnemers van de raadpleging.

In de tweede fase zijn drie versies van de raadpleging uitgezet onder inwoners en landbouwers

- *Looptijd:* Deelnemen aan het onderzoek kon van 20 november tot en met 14 december 2025. In totaal hebben 4.177 burgers en 1.022 landbouwers meegedaan (totaal 5.199 respondenten).
- *Verschillende versies:* Een versie van de raadpleging is toegankelijk via een specifieke, unieke URL. Zo scheidde we de respondenten in groepen met eigen karakteristieken. De versies zijn inhoudelijk identiek. Een belangrijke reden om verschillende versies te hanteren is omdat de doelen representativiteit en inclusiviteit moeilijk te verenigen zijn in één raadpleging.

Kader 7.3: Werving/activatie voor gesloten en open raadpleging

Burgerpanel

- Een diverse groep van 1.994 Nederlanders heeft deelgenomen aan deze raadpleging via een panelbureau.
- Op basis van deze gesloten groep respondenten kunnen we uitspraken doen die representatief zijn voor alle Nederlanders op de kenmerken leeftijd, gender en opleidingsniveau. We hanteren daarbij een 95% betrouwbaarheidsniveau.

Open raadpleging Burgers & Landbouwers

- Alle inwoners van 16 jaar of ouder konden meedoen aan de open raadpleging. Dat hebben in totaal 3.205 deelnemers gedaan, daarvan gaven 1.022 deelnemers aan zelf landbouwer te zijn (landbouw als hoofdactiviteit).
- Voor het werven/activeren van deelnemers zijn via diverse kanalen boodschappen verspreid, waaronder:
 - Eigen kanalen Populytics;
 - 10.000 landbouwers proactief uitgenodigd via AgriDirect;
 - Eigen kanalen van het ministerie van LNV (sociale media, nieuwsbrief, programmapagina's, etc);
 - Activeren van GLB-stakeholders om de raadpleging te delen met hun achterban, onder andere: LTO, Biohuis, de Nederlandse Akkerbouwers Vakbond, Vereniging Agrarische Bedrijfsadviseurs, BoerenNatuur, Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt, de Groene 11 via Natuurmonumenten, LandschappenNL, Vogelbescherming en de dierenbescherming en P10 (plattelandsgemeenten).
 - Versturen van persberichten naar diverse (regionale) media en agrarische vakbladen.

Kader 7.4. Multiplicatief wegen

Voor het herwegen gebruiken we de methodiek multiplicatief wegen* (ook wel ‘*raking*’ genoemd). Dat gaat in drie stappen:

1

- We delen deelnemers op in drie groepen voor opleidingstype (praktisch/toegepast/theoretisch), vier groepen voor leeftijd (16 t/m 34 jaar, 35 t/m 49 jaar, 50 t/m 64 jaar en 65 jaar en ouder) en twee groepen voor gender (vrouw en man).

2

- We vergelijken de verdeling van de deelnemers over deze groepen vergeleken met de verdeling in de populatie van Nederland.

3

- We koppelen een wegingsfactor aan elke groep. Deze wegingsfactor zorgt dat de antwoorden van een specifieke groep zwaarder tellen als er relatief weinig deelnemers in de groep zitten. En dat de antwoorden minder zwaar meetellen als er relatief veel deelnemers in deze groep zitten.

Om representatieve uitkomsten te kunnen rapporteren hebben we de uitkomsten van het burgerpanel herwogen

- *Globale uitleg*: De deelnemers van het burgerpanel vormen een steekproef voor Nederland met een kleine kans op selectiebias. Waar de samenstelling van deze steekproef afwijkt van de totale populatie, herwegen we de resultaten. Daardoor zijn de resultaten van het burgerpanel representatief voor de bevolking in Nederland op de kenmerken gender, leeftijd en opleidingstype waar mensen wonen. Hoe werkt herwegen? Zie Kader 7.4.
- *Detail uitleg*: De samenstelling van deelnemers aan het burgerpanel komt deels, maar niet geheel, overeen met de bevolkingssamenstelling van de gemeente (zie [Figuur 2.2, p.19](#)). Dat kunnen we afleiden met de standaardmethode voor het bepalen van statistische representativiteit: een Chi²-toets. Hiermee hebben we de verdeling van de deelnemers op de kenmerken gender, leeftijd en opleidingstype vergeleken met de verdeling van de gemeente (CBS, 2022). We zien dat de samenstelling van de deelnemers aan het burgerpael significant verschilt van de populatie op de kenmerken leeftijd, gender en opleidingstype.
- Omdat er een significant verschil is kunnen we de gegevens herwegen. Het doel hiervan is te zorgen dat alle groepen in Nederland een stem naar rato krijgen. Herwegen betekent dat we in de analyse meer gewicht hebben toegekend aan de antwoorden van deelnemers die ondervertegenwoordigd zijn in de steekproef en minder gewicht hebben toegekend aan de deelnemers die oververtegenwoordigd zijn. Daarbij zijn geen gegevens of antwoorden verwijderd.

Bij het schrijven van de rapportage heeft het ministerie van LNVN meegelezen. Populytics blijft eindverantwoordelijk voor de uitkomsten

- De basis voor deze rapportage is de *kwantitatieve* analyse van de antwoorden die deelnemers hebben gegeven op de PWE-keuzekaarten en de aanvullende stellingen en open vragen.
- Deze kwantitatieve resultaten hebben we aangevuld met *kwantitatieve* duiding, op basis van de motivaties die deelnemers hebben gegeven, onder andere bij hun keuzes in de keuzetaak. Hierbij hebben we alle motivaties gebruikt om de meest voorkomende hoofdargumenten te bepalen.
- In deze rapportage gebruiken we citaten van deelnemers aan het onderzoek. We gebruiken citaten om deelnemers letterlijk aan het woord te laten en zo de onderzoeksbevindingen te illustreren. Soms maken deelnemers taalkundige fouten in hun toelichtingen. Het is belangrijk dat citaten authentiek zijn en dus zo min mogelijk bewerkt worden. Deelnemen aan een onderzoek is immers geen dictee. We maken alleen aanpassingen wanneer de lezer van deze rapportage de boodschap anders moeilijk kan begrijpen. Onze uitgangspunten:
 - We geven citaten zo letterlijk mogelijk weer.
 - Correcties zijn uitzondering, niet regel.
 - Authenticiteit weegt zwaarder dan netheid.
- Deze rapportage is opgesteld door Populytics. Er heeft een feedbackronde plaatsgevonden, waarbij het ministerie van LNVN heeft meegelezen op de eerste resultaten en suggesties heeft kunnen doen voor aanvullende analyses. Populytics blijft onafhankelijk in de rapportage en verantwoordelijk voor alle uitkomsten en uitspraken.

Kader 8.X: Omgang met persoonsgegevens (AVG)

- *De vragen in dit onderzoek waren allen in overeenstemming met de privacywetgeving (Algemene verordening gegevensbescherming, AVG). Omdat het onderzoek anoniem is zijn de gegevens die we verzamelen geen persoonsgegevens. Dat betekent dat de AVG als uitgangspunt niet van toepassing is. Een anoniem onderzoek mag vragen stellen over leeftijd, gender en opleidingstype, zonder dat de AVG van toepassing is.*
- *Ook in een anoniem onderzoek kan de AVG in sommige gevallen toch van toepassing zijn. Bijvoorbeeld als het antwoord op een vraag (of de antwoorden op een combinatie van vragen) herleidbaar is (zijn) tot een groep van drie huishoudens of minder. Dan is er sprake van een persoonsgegeven. In dat geval is de AVG van toepassing. Een voorbeeld is vragen naar postcode-4. Er zijn enkele (vaak landelijke) postcode-4-gebieden waarin zich minder dan drie huishoudens bevinden.*
- *In dit onderzoek is geen gegeven, of combinatie van gegevens, verzameld die herleidbaar is (zijn) tot een groep van drie huishoudens of minder in Nederland.*
- *Elke deelnemer aan het onderzoek kon verder zelf bepalen welke informatie hij/zij wilde delen. Alle vragen over persoonlijke kenmerken bevatte de antwoordoptie 'zeg ik liever niet'.*
- *De gegevens voor dit onderzoek blijven bewaard.*

8

Bijlagen

- Bijlage A: teksten achter algemene vraagtekknop. Vaak gestelde vragen.
- Bijlage B: teksten achter roze informatieknoppen bij de vraag: aan welke doelen van het GLB zou u meer of minder geld uitgeven als u de overheid was?
- Bijlage C: teksten achter roze informatieknoppen bij de vraag: waar moet de overheid rekening mee houden bij het verdelen van geld in het nieuwe GLB?

8A

Teksten achter algemene ?-knop (Veelgestelde vragen)

Tekst onder de vraag: *Waarom dit onderzoek?*

Nederland krijgt elk jaar geld van de Europese Unie om boeren/landbouwers en mensen in plattelandsgebieden te helpen. Dat heet het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB). In de afgelopen jaren was dat bijna 1 miljard euro per jaar. Daarmee wil Nederland verschillende doelen behalen. En er zijn regels en voorwaarden, ook vanuit de Europese Unie.

De Europese Unie is bezig met het maken van een nieuwe berekening van deze steun voor de jaren 2028 tot en met 2034. Nederland zal waarschijnlijk minder geld krijgen voor het GLB. Dat is ook zo voor andere landen in de Europese Unie. En de Europese Unie verandert bepaalde regels en voorwaarden. Daarbinnen kan Nederland nog steeds keuzes maken. Welke doelen vinden we belangrijk? Waar willen we meer of minder geld aan uitgeven? En welke regels en voorwaarden stellen we? Het ministerie van LWN vindt het belangrijk om van inwoners te horen wat zij belangrijk vinden voor het toekomstige GLB. Daarover gaat deze raadpleging.

Tekst onder de vraag: *Waar gaat deze raadpleging over?*

Het GLB geeft steun voor de landbouw, natuur en ontwikkeling van het platteland in Nederland.

- *Waarvoor is het?* Het GLB heeft veel doelen. Doelen zijn onder andere: zorgen voor een stabiel inkomen voor boeren, zorgen voor redelijke voedselprijzen voor consumenten, het verbeteren van natuur en milieu, voor het aantrekken en behouden van jonge boeren, aanmoedigen van kennis- en innovatie, verbeteren van dierenwelzijn en het beschermen van de leefbaarheid van het platteland. Dit onderzoek gaat over de doelen die de Europese Unie voorstelt. Maar over sommige dingen gaat het GLB niet, ook al heeft het veel te maken met ons voedsel en het platteland. We noemen een aantal dingen hieronder bij de aparte vraag.
- *Wie betaalt het?* Veruit het meeste geld voor het GLB komt van de Europese Unie. En ook het Nederlandse ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, provincies, waterschappen en gemeenten geven geld. Dit onderzoek gaat echter alleen over het geld dat vanuit de Europese Unie komt.
- *Wie ontvangt het?* Veel geld uit het GLB gaat naar boeren en tuinders. Ook organisaties zoals waterschappen, natuurorganisaties en bewonersinitiatieven kunnen (samen met landbouwers) geld krijgen uit het GLB. Deze raadpleging gaat over alle mensen en organisaties die geld uit het GLB (kunnen) ontvangen. Ook andere landen in de Europese Unie krijgen steun uit het GLB. Deze raadpleging gaat alleen over Nederland.
- *Wat bedoelen we met landbouw?* Het GLB gaat over landbouw, natuur en ontwikkeling van het platteland in Nederland. Met landbouw bedoelen we alle boeren en tuinders die zorgen voor voedsel, zoals graan en zuivel. Dat zijn bijvoorbeeld akkerbouwers en fruittelers of melkveehouders. Ook veehouders zoals varkenshouders of kippenhouders krijgen geld uit het GLB als ze land hebben waarop ze gras of mais verbouwen als voer voor hun vee. Het meeste GLB geld gaat naar landbouwers met veel grond, dus naar de melkveehouderij, akkerbouwers en fruittelers.
- *Wat kan de overheid wel en niet doen?* Het GLB geeft vooral geld (subsidies). Daaraan zijn regels en voorwaarden verbonden. Daar gaat dit onderzoek over: over het verdelen van geld uit het GLB en de regels die daaraan verbonden zijn. De overheid kan ook andere dingen doen om doelen uit het GLB te bereiken, zoals het beprijzen van vervuiling of het organiseren van (informatie)campagnes. Daar gaat het GLB niet over, en dus ook dit onderzoek niet.

Tekst onder de vraag: *Wat bedoelen we met landbouw?*

Met landbouw bedoelen we alle boeren en tuinders die zorgen voor voedsel, zoals graan en zuivel. We hebben het dan over landbouwers in bijvoorbeeld deze sectoren (met aantal landbouwers per sector):

- Akkerbouw (ca. 11.300 bedrijven)
- Bollenteelt (ca. 4.400 bedrijven samen met vollegrondsgroenteteelt)
- Fruitteelt (ca. 1.100 bedrijven)
- Gemengde landbouw (een bedrijf dat doet aan akkerbouw én veehouderij) (ca. 2.900 bedrijven)
- Glastuinbouw (ca. 3.300 bedrijven)
- Melkveehouderij (ca. 14.000 bedrijven)
- Veehouderij (van bijvoorbeeld varkens en kippen) (ca. 3.400 bedrijven)
- Vollegrondsgroenteteelt (het verbouwen van groenten) (ca. 4.400 bedrijven samen met bollenteelt)

Over het algemeen ontvangen boeren met varkens en kippen minder geld uit het GLB. Net zoals boeren die bloemen en groenten verbouwen in kassen. Daar gaat dit onderzoek dan ook niet over.

Het gebruik van landbouwgrond is een belangrijk onderdeel van het GLB. Een van de regels is nu: hoe meer landbouwgrond een boer of tuinder heeft, hoe meer geld deze krijgt uit het GLB. Daarom geldt nu dat sectoren die meer landbouwgrond gebruiken over het algemeen meer geld krijgen.

Tekst onder de vraag: *Over welke onderwerpen gaat dit onderzoek niet?*

1. *Voedselzekerheid*: Voedselzekerheid betekent dat alle mensen altijd genoeg te eten hebben. Dit is een hoofddoel van het GLB. Daar verandert niets aan. Voedselzekerheid is niet in dit onderzoek opgenomen om twee redenen:
 - Voedselzekerheid staat vast: voedselzekerheid blijft altijd een hoofddoel van het GLB. Hier hoeven we geen keuzes over te maken. De Europese Unie heeft dit al besloten.
 - Andere doelen helpen ook: Veel andere doelen in het GLB zorgen ook voor voedselzekerheid. Bijvoorbeeld: als boeren genoeg verdienen, blijven zij voedsel produceren. En als de natuur gezond is, kunnen boeren beter blijven boeren. Die doelen staan wél in deze raadpleging.
2. *Gezond voedsel*: Voeding en gezondheid hebben van alles met elkaar te maken. Bijvoorbeeld een gezond eetpatroon. Deze raadpleging gaat niet over wat 'gezond' voedsel precies is. De Nederlandse overheid maakt daar in het GLB geen keuzes over.
3. *Werkgelegenheid*: Het GLB kan een verschil maken in de mate waarin boeren worden beloond voor hun werk. Het GLB heeft daarom invloed op de werkgelegenheid in en om de landbouw. En daarmee dus ook op de leefbaarheid van het platteland. Werkgelegenheid komt dus terug in deze raadpleging, maar vooral indirect.
4. *Internationaal voedselsysteem*: Landbouwers in Nederland maken niet alleen voedsel voor Nederlanders, maar ook voor het buitenland. Dat heeft voordelen (zoals economische groei), maar ook nadelen (zoals (te) veel stikstofuitstoot). Dit leidt tot de vraag waar we in de wereld het beste ons voedsel kunnen verbouwen. Er is geen simpel antwoord op deze vraag. Dit internationale vraagstuk is groter dan het GLB en daarom geen onderdeel van deze raadpleging.
5. *Ruimte voor landbouw in Nederland*: Er is veel druk op de ruimte in Nederland. Onder andere het bouwen van woningen, defensie en de energietransitie vragen allemaal meer ruimte. De landbouw gebruikt ongeveer de helft van de grond in Nederland. De Nederlandse overheid maakt afwegingen over de ruimte, bijvoorbeeld in de (Ontwerp) Nota Ruimte. Het GLB, en deze raadpleging, gaan niet over de ruimte voor landbouw in Nederland.
6. *Overige plannen uit Europa*: De Europese Unie is bezig met het maken van een nieuwe berekening van alle uitgaven voor de jaren 2028 tot en met 2034 (het zogeheten 'Europese Meerjarige Financiële Kader'). Belangrijk daarbij is het Nationaal Regionaal Partnerschappen Plan (het NRP-plan). Elke lidstaat van de Europese Unie moet een NRP-plan maken. Deze raadpleging gaat daar niet over. De overheid probeert de uitvoering van het GLB zo simpel mogelijk te maken. Ook als het GLB onderdeel wordt van het nog uit te werken NRP-Plan.

**Tekst onder de vraag:
Wat gaat er veranderen in het toekomstig GLB?**

Het huidige GLB loopt van 2023 tot en met 2027. Het nieuwe GLB loopt van 2028 tot en met 2034. Er gaan een aantal dingen veranderen:

- Nederland zal waarschijnlijk minder geld krijgen voor het GLB vanuit de Europese Unie. Dat is ook zo voor andere landen in de Europese Unie.
- De Europese Unie gaat doelen voor het GLB bepalen en maakt regels die daar bij passen. Die regels gaan bijvoorbeeld over water, lucht, bodem, natuur en klimaat. Verder zet de Europese Unie zich bijvoorbeeld in op het versterken van de positie van landbouwers in de markt.
- Het GLB moet eenvoudiger worden. Landbouwers moeten makkelijker steun aan kunnen vragen. En het moet makkelijker worden voor de overheid om de GLB-steun uit te betalen.
- Veel van de mogelijkheden voor steun vanuit het GLB blijven bestaan. Ook zijn er waarschijnlijk nieuwe mogelijkheden, zoals steun voor het overgaan op biologische landbouw.
- Nederland maakt zelf de beste mix van mogelijkheden aan GLB-steun die bijdragen aan de Nederlandse uitdagingen voor landbouw, natuur en de ontwikkeling van het platteland. En aan de doelen van de Europese Unie.

**Tekst onder de vraag:
Wil je meer weten over het toekomstig GLB?**

- Klik [hier](#) als je de website van de Europese Commissie wilt bezoeken over het toekomstig GLB.
- Klik [hier](#) als je de website van de Europese Commissie wilt bezoeken met vaak gestelde vragen over het toekomstig GLB.

8B

**Teksten achter roze informatieknoppen bij de vraag:
aan welke doelen van het GLB zou u meer of minder
geld uitgeven als u de overheid was?**

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Zorgen voor een stabiel inkomen voor landbouwers**

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 35 tot 45% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

Landbouwers hebben te maken met risico's die andere beroepen minder ervaren:

- Veel boeren en tuinders kunnen niet zelf hun prijs kiezen. Zij zijn afhankelijk van vraag en aanbod in de hele wereld.
- Boeren en tuinders kunnen niet snel reageren op veranderingen in de vraag. Bijvoorbeeld: het produceren van melk kan niet van de een op de andere dag. Dit vraagt grote investeringen.
- Boeren en tuinders zijn sterker afhankelijk van weer en klimaat. Zij kunnen bijvoorbeeld te maken hebben met slechte oogstjaren.

Daarom krijgen boeren en tuinders in het huidige GLB geld per hectare grond. Ze krijgen dit geld alleen als ze aan bepaalde eisen voldoen. Bijvoorbeeld: ze moeten hun grond goed onderhouden voor natuur en milieu. Deze steun helpt om altijd betaalbaar voedsel te hebben voor iedereen. Maar na lange tijd kan de steun minder goed werken. Bijvoorbeeld als de prijs van landbouwgrond hierdoor stijgt.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat er minder geld is voor landbouwers om te werken aan dit doel.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat er meer geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Versterken van de positie van landbouwers in de markt**

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 10 tot 20% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

Het huidige GLB wil de positie van boeren en tuinders sterker maken. En hun concurrentievermogen versterken. Dat doet het GLB bijvoorbeeld door:

- Boeren en tuinders aan te moedigen om samen te werken. Ze kunnen bijvoorbeeld samen een coöperatie maken. Zo kunnen ze beter onderhandelen met de kopers van hun producten.
- Boeren en tuinders te helpen om hun producten waardevoller te maken. Bijvoorbeeld door afspraken te maken over de kwaliteit.

Toch blijft de macht vaak bij grote bedrijven en supermarkten. Daardoor krijgen boeren en tuinders niet altijd een eerlijke prijs voor hun producten.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat landbouwers minder geld krijgen voor het versterken van hun (internationale) positie op de markt.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat landbouwers meer geld krijgen voor het versterken van hun (internationale) positie op de markt.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
*Verbeteren van bodem, water en lucht***

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 5 tot 15% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

De kwaliteit van bodem, water en lucht zijn in Nederland niet altijd goed. Dat komt niet alleen door landbouwers. Maar de landbouw draagt daar wel aan bij. Boeren en tuinders kunnen met hun manier van werken helpen om de kwaliteit van bodem, water en lucht te verbeteren. Daarom krijgen boeren en tuinders steun om aan dit doel te werken door bijvoorbeeld:

- Elk jaar een ander gewas op dezelfde grond te verbouwen. En vaker te werken met gewassen die de bodem meer rust geven.
- Een strook langs het water te houden met bijvoorbeeld kruiden. Dat zorgt voor een betere kwaliteit van het water.
- Grasklaver te laten groeien in het gras. Dan komt er meer stikstof in de grond. Dat is beter voor de kwaliteit van de bodem.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat er minder geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat er meer geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
*Beschermen en herstellen van (cultuur)landschappen***

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 1 tot 10% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

Het Nederlandse platteland bestaat uit onder andere weilanden, akkers en dorpen. In het huidige GLB krijgen landbouwers steun als zij onderdelen van dit (cultuur)landschap beschermen en herstellen.

Het gaat om onderdelen van het landschap die op de grond van de boer liggen of daarnaast. Op deze plekken mogen boeren en tuinders geen landbouw doen.

Dit zijn onderdelen van het landschap:

- Hout: bijvoorbeeld een heg of een groep bomen.
- Water: bijvoorbeeld een sloot of een poel.
- Overige onderdelen: bijvoorbeeld riet langs het water of een onverhard pad langs water.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat er minder geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat er meer geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Zorgen voor meer verschillende planten en dieren (biodiversiteit)**

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 5 tot 15% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

Hoe meer verschillende planten en dieren samenleven, hoe beter de natuur tegen veranderingen kan. Veel verschillende planten en dieren zijn belangrijk voor de landbouw en ons voedsel. Zo zijn bijen en insecten nodig om gewassen te bestuiven.

In het huidige GLB krijgen boeren en tuinders steun als zij activiteiten uitvoeren die goed zijn voor de natuur en de biodiversiteit. Voorbeelden zijn:

- Een strook langs de landbouwgrond houden met kruiden of bloemen.
- Gewassen laten groeien die de bodem rust geven. Dat heet ook wel groene braak. De bodem kan dan meer voedingsstoffen vasthouden. En het is goed voor de gezondheid van de bodem en voor dieren zoals insecten en vogels. Zo kunnen bijvoorbeeld vogels gemakkelijker een nest bouwen.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat er minder geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat er meer geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Vergroten van de hoeveelheid biologische landbouw**

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 1 tot 10% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

De Europese Unie wil dat alle landen in Europa biologische landbouw stimuleren. Ook Nederland moet dit doen. Biologische landbouw is goed voor veel dingen. Bijvoorbeeld het klimaat, het milieu, planten en dieren. Biologische boeren en tuinders werken anders dan gewone landbouwers. Ze gebruiken geen chemische middelen op het land. Ze gebruiken ook geen kunstmest. Onkruid verwijderen ze met machines of met de hand. De dieren hebben meer ruimte om te leven.

Nu is 5% van de landbouwgrond in Nederland biologisch. In 2030 moet dit 15% zijn. Daarom wil de overheid biologische landbouw ondersteunen. De overheid kan op verschillende manieren helpen:

- Boeren en tuinders helpen om over te stappen naar biologische landbouw.
- Biologische boeren en tuinders helpen om nog beter voor dieren en natuur te zorgen.
- Boeren helpen om machines te kopen die onkruid verwijderen.
- Zorgen dat meer mensen biologische producten kopen.

Wat betekent het als je schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat er minder geld is voor landbouwers om over te stappen naar een biologisch bedrijf.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat er meer geld is voor landbouwers om over te stappen naar een biologisch bedrijf.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Zorgen dat de landbouw beter tegen extreem weer kan**

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 1 tot 10% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

In de toekomst krijgen we in Nederland vaker te maken met extreem weer. Denk aan hevige regenval (en daardoor wateroverlast). Of langere periodes van droogte door klimaatverandering.

Met het huidige GLB kunnen landbouwers zich verzekeren tegen de risico's van extreem weer. Ook kunnen zij hun bedrijf aanpassen om het risico op schade te verminderen en leren omgaan met meer extreem weer. Voorbeelden zijn:

- Boeren en tuinders krijgen steun als zij grasland met kruiden houden. Kruiden hebben lange wortels. Hierdoor kan het grasland beter tegen droogte.
- Waterschappen of landbouwers krijgen steun als zij maatregelen nemen om water vast te houden bij droogte. Bijvoorbeeld door het waterpeil hoger te maken. En water af te voeren bij wateroverlast. Of door het aanleggen van gebieden waar water naartoe kan bij extreem veel regen.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat er minder geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat er meer geld is voor landbouwers en andere organisaties om te werken aan dit doel.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Zorgen voor een leefbaar platteland**

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 1 tot 10% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

In een leefbaar platteland kunnen mensen ook in de toekomst blijven wonen en werken. Er zijn voldoende banen, huizen en voorzieningen. Denk aan scholen en winkels.

Het GLB geeft nu al geld aan boeren, bewoners en organisaties. Zij krijgen dit geld als ze het platteland sterker maken. Bijvoorbeeld door:

- Groepen bewoners krijgen geld voor gezamenlijke projecten. Bijvoorbeeld voor een gezondere natuur of recreatie in een gebied.
- Mensen op het platteland kunnen zelf lokale problemen oplossen. Bijvoorbeeld de bereikbaarheid van voorzieningen, zoals een kinderdagverblijf.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat landbouwers, organisaties, inwoners en overheden minder geld krijgen als zij meewerken aan dit doel.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat landbouwers, organisaties, inwoners en overheden meer geld krijgen als zij meewerken aan dit doel.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
*Landbouw aantrekkelijk maken en houden voor jonge boeren***

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 1 tot 10% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

Nederlandse landbouwers vergrijzen. Daarom zijn er jonge boeren en tuinders nodig om de landbouw in Nederland voort te zetten. Ook mensen die vanuit ander werk boer of tuinder willen worden (zij-instromers) zijn belangrijk.

Deze landbouwers staan voor grote investeringen. Zo is grond in Nederland erg duur. De belangrijkste manieren in het huidige GLB om jonge boeren te ondersteunen, zijn:

- Bij het overnemen of starten van een bedrijf: Jonge boeren en tuinders kunnen steun krijgen voor het overnemen of starten. Dat heet vestigingssteun. Ook is er de [bedrijfsovernamewijzer](#). Daar kan iedereen terecht voor advies bij het overnemen of verkopen van een landbouwbedrijf.
- Bij investeringen na de start: Na het overnemen of starten van een bedrijf is er vaak weinig geld over. Daarom krijgen ze extra steun voor investeringen. Bijvoorbeeld om het bedrijf te vernieuwen of te verduurzamen.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat jonge boeren minder geld krijgen als zij gaan ondernemen in de landbouw.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat jonge boeren meer geld krijgen als zij gaan ondernemen in de landbouw.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
*Verbeteren van dierenwelzijn en -gezondheid***

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 1 tot 10% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

Landbouwers kunnen nu steun krijgen van het GLB als zij het welzijn en de gezondheid van hun dieren willen verbeteren. Voorbeelden zijn:

- Investeren in diervriendelijke stallen. Door de stal aan te passen kunnen dieren meer natuurlijk gedrag laten zien.
- Maatregelen nemen om te zorgen dat ziektes niet de stal binnenkomen.
- Maatregelen nemen om onnodig en onjuist gebruik van het medicijn antibiotica te verminderen. Zo hebben dieren en mensen minder last van ziektes die niet meer met dit medicijn te behandelen zijn.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat landbouwers minder geld krijgen als zij zich inzetten voor dit doel.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat regeringen landbouwers meer geld krijgen als zij zich inzetten voor dit doel.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
*Tegengaan van klimaatverandering***

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 10 tot 20% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

Landbouwers kunnen op verschillende manieren helpen om klimaatverandering tegen te gaan. Bijvoorbeeld door minder broeikasgassen uit te stoten.

In het GLB kunnen boeren, tuinders en waterschappen bijvoorbeeld steun krijgen voor:

- Bomen en struiken op of naast landbouwgrond. Bomen en struiken nemen CO₂ op.
- Een hoge waterstand in veenweidegebieden. Dat vermindert de CO₂-uitstoot.
- Het verbouwen van plantaardige eiwitten. Bijvoorbeeld lupine, erwten of bonen.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat landbouwers minder geld krijgen (naar de grootte van hun bedrijf) als zij meewerken aan dit doel.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat landbouwers meer geld krijgen (naar de grootte van hun bedrijf) als zij meewerken aan dit doel.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
*Stimuleren van kennis en innovatie***

Hoeveel geld is er nu?

Nederland geeft op dit moment ongeveer 1 tot 10% van het GLB-geld uit aan dit doel.

Wat betekent dit doel?

In het huidige GLB is er steun voor de landbouw om kennis te delen en te blijven innoveren. Voorbeelden van projecten die steun hebben gekregen, zijn:

- Het ontwikkelen van een betere stal die voldoet aan toekomstige wetten en regels. En die tegelijk de gezondheid en het welzijn van dieren verbetert.
- Onderzoeken hoe biologische gewasbeschermingsmiddelen met drones kunnen worden uitgezet.
- Projecten waarin boeren en tuinders van elkaar kunnen leren hoe ze het beste hun bodem gezond kunnen houden met nieuwe technieken.

Wat betekent het als u het schuifje verplaatst?

Verplaatst u het schuifje naar links? Dat kan betekenen dat er minder geld beschikbaar is voor het opdoen en verspreiden van kennis. En ook minder geld voor het verbeteren van de landbouw.

Verplaatst u het schuifje naar rechts? Dat kan betekenen dat er meer geld beschikbaar is voor het opdoen en verspreiden van kennis. En ook meer geld voor het verbeteren van de landbouw.

8C

**Teksten achter roze informatieknoppen bij de vraag:
waar moet de overheid rekening mee houden bij het
verdelen van geld in het nieuwe GLB?**

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Geef landbouwers die meer grond hebben ook meer geld**

Een deel van het geld uit het GLB gaat naar boeren en tuinders om hun inkomen aan te vullen. Dit heet ook wel de basispremie.

Deze inkomenssteun hangt nu af van de grootte van het bedrijf. Hoe meer hectare grond een landbouwer heeft, hoe meer geld de landbouwer krijgt.

Waarom krijgen landbouwers inkomenssteun?

- Boeren en tuinders hebben te maken met risico's die andere beroepen minder hebben. Bijvoorbeeld: ze moeten concurreren met boeren en tuinders uit de hele wereld.
- Ze kunnen vaak niet zelf de prijs van hun product bepalen.

Waarom geven we inkomenssteun op basis van de grootte van het bedrijf?

- Landbouwers die meer land beheren maken daar ook meer kosten voor.
- Het is een simpele en goedkope manier om geld te verdelen.

De overheid kan het geld uit het GLB zo verdelen dat alle landbouwers inkomenssteun krijgen. En landbouwers die meer grond hebben, krijgen dan meer inkomenssteun.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Steun veel landbouwers die kleine stappen willen zetten voor natuur, milieu en klimaat**

Landbouwers kunnen ervoor kiezen om mee te doen aan doelen van de overheid voor klimaat, natuur en milieu. Dit is vrijwillig.

De overheid kan het geld uit het GLB zo verdelen dat zoveel mogelijk boeren en tuinders een beetje geld krijgen. Zo kunnen veel landbouwers kleine stappen zetten voor klimaat, natuur en milieu. En geven we meer landbouwers in Nederland mogelijkheid om GLB gelden te ontvangen.

Wat is een kleine stap? Bijvoorbeeld:

- Bloemen en kruiden zaaien aan de randen van akkers. Dit is goed voor insecten en andere dieren.
- Grasklaver zaaien. Dan hebben boeren minder kunstmest nodig.
- Het hebben van bomen en struiken op of naast landbouwgrond. Bomen en struiken nemen CO2 op.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Steun enkele landbouwers die grote stappen willen zetten voor natuur, milieu
en klimaat**

Landbouwers kunnen ervoor kiezen om mee te doen aan doelen van de overheid voor klimaat, natuur en milieu. Dit is vrijwillig.

De overheid kan het geld zo verdelen dat boeren en tuinders die de grootste stappen willen zetten, het meeste geld krijgen. Zo kan een kleine groep landbouwers grote veranderingen doorvoeren voor klimaat, natuur en milieu.

Wat is een grote stap? Bijvoorbeeld:

- Overstappen naar biologisch boeren. Dit kost veel geld en tijd. De grond moet bijvoorbeeld 2 tot 3 jaar herstellen voordat er biologisch geteeld kan worden.
- Overstappen naar gewassen die op natte grond groeien, zoals riet of wilde rijst. Dit vraagt speciale machines en aanpassingen aan de waterstand samen met het waterschap.
- Overstappen naar minder koeien op dezelfde hoeveelheid grond.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Betaal landbouwers die inkomsten mislopen door regels in hun gebied**

Boeren werken in heel Nederland in verschillende gebieden. In sommige gebieden gelden strengere regels, waardoor deze boeren mogelijk minder gaan verdienen dan andere boeren. Bijvoorbeeld:

- In gebieden naast beschermde natuur, zoals Natura 2000, mogen boeren soms minder mest of veevoer gebruiken. Als dit gebeurt, verdienen ze minder met hun land dan andere landbouwers.
- Sommige lage gebieden krijgen een hogere stand van het grondwater. Dit voorkomt schade aan huizen in de buurt. Boeren kunnen daar dan alleen met lichte machines werken en zijn minder productief. Daardoor verdienen ze minder met hun land dan andere boeren.

Toch kan landbouw in deze gebieden belangrijk zijn. Boeren naast een natuurgebied kunnen bijvoorbeeld zorgen voor meer weidevogels, zoals de grutto.

De overheid kan extra geld geven aan landbouwers in gebieden met strengere regels.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
*Investeer in gebieden met de meeste kansen om natuur, milieu en klimaat te verbeteren***

Landbouwers werken door heel Nederland in verschillende gebieden. In sommige gebieden zijn er grotere problemen met natuur en milieu.

Bijvoorbeeld:

- **Veengebieden:** Uit veengrond kan veel CO2 vrijkomen. Dat is slecht voor het klimaat. In sommige veengebieden werken boeren en tuinders nu al aan minder CO2-uitstoot. In het nieuwe GLB zouden veel meer veengebieden kunnen meedoen.
- **Bij Natura 2000-gebieden:** Natura 2000-gebieden zijn belangrijke natuurgebieden. De natuur daar heeft last van te veel stikstof. Boeren en tuinders bij deze gebieden krijgen nu hulp om minder stikstof uit te stoten. Nog veel meer boeren en tuinders in deze gebieden zouden deze hulp kunnen krijgen.

De overheid kan landbouwers in die gebieden meer geld geven. Zo kunnen we in die gebieden de beste resultaten bereiken voor natuur en milieu.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
*Geef landbouwers meer geld voor werk dat zij doen voor de maatschappij***

Een deel van het GLB-geld is voor landbouwers die extra dingen doen voor natuur en landschap. We noemen dit ook wel maatschappelijke diensten.

Wat zijn maatschappelijke diensten? Bijvoorbeeld:

- Zorgen voor hagen, sloten, bomen en struiken.
- Water opvangen op hun land bij overstromingen.
- Het landschap mooi houden voor bewoners en toeristen.
- Het starten van een zorgboerderij of andere sociale activiteit.
- Extra inzet voor dierenwelzijn.

De overheid kan meer GLB-geld reserveren voor deze diensten. Boeren en tuinders krijgen dan meer geld voor de maatschappelijke diensten die ze uitvoeren. En minder geld voor hoeveel land ze hebben. Landbouwers die meer doen, krijgen meer geld.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Houd rekening met wat andere EU-landen aan hun landbouwers geven**

Ook alle andere landen in de Europese Unie geven geld aan hun landbouwers. In ieder land hebben landbouwers verschillende uitdagingen. Maar wat betreft het GLB is er ook veel hetzelfde:

- Elk EU-land heeft een eigen budget uit het GLB.
- Voor elk EU-land bepaalt de Europese Unie een deel van de doelen en regels.
- Elk EU-land mag een deel van de doelen en regels zelf bepalen.

Nederland kan ervoor kiezen om minder geld uit te geven aan GLB-steun. Als andere EU-landen juist meer steun geven, kunnen Nederlandse landbouwers moeilijker concurreren.

De Nederlandse overheid kan bij het verdelen van het geld kijken naar wat andere EU-landen doen. Zo krijgen Nederlandse boeren een eerlijkere kans.

**Tekst onder de roze informatieknop bij het doel:
Geef meer geld aan gebieden waar landbouwers en andere groepen samenwerken aan doelen**

Een deel van het GLB-geld gaat nu al naar samenwerkingen tussen boeren, tuinders en lokale partijen. Zoals waterschappen, gemeenten, groepen bewoners, natuurorganisaties en landschapsorganisaties. Zij maken samen een gebiedsplan.

Elk gebied heeft andere problemen. Het ene gebied heeft last van stikstof, het andere van verdwijnen van voorzieningen zoals winkels en scholen. Lokale partijen weten vaak het beste wat er nodig is en hoe je dat het beste kunt bereiken. Die lokale partijen werken dan samen aan oplossingen, zoals:

- Hoe kunnen boerenbedrijven zich blijven ontwikkelen?
- Hoe blijft het landelijk gebied een aantrekkelijke plek om te wonen, werken en te ontspannen?
- Hoe maken we de natuur gezonder?
- Hoe zorgen we voor genoeg schoon water?

De overheid kan in het nieuwe GLB meer geld geven aan deze samenwerkingen in specifieke gebieden.

Tekst onder de roze informatiekноп bij het doel:
Alle landbouwers in heel Nederland moeten geld uit het GLB kunnen ontvangen

De overheid kan er voor zorgen dat landbouwers in heel Nederland, in welk gebied ze ook zitten, aanspraak kunnen maken op geld uit het GLB.

De overheid houdt dan geen of minder rekening met het gebied waar landbouwers zitten.

En houdt ook geen of minder rekening met landbouwers die willen samenwerken met andere groepen in een gebied.

populytics.nl